

Fundusze Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

Rzeczpospolita
Polska

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

PROCEDURY

OBOWIĄZUJĄCE NA UNIWERSYTECIE ZIELONOGÓRSKIM
W PROCESIE KSZTAŁCENIA I OBSŁUGI OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

OSOBY ZE SPEKTRUM AUTYZMU

Tytuł projektu: „UZ dostępny dla wszystkich”
Numer projektu: POWR.03.05.00-00-A030/19
Program operacyjny: Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020
Oś Priorytetowa III: Szkolnictwo wyższe dla gospodarki i rozwoju
Działanie 3.5: Kompleksowe programy szkół wyższych
Beneficjent: Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra, ul. Licealna 9

WPROWADZENIE

Niepełnosprawność, jak każda inna względnie trwała dyspozycja człowieka, nie powinna ograniczać jego prawa do samodzielnego funkcjonowania w różnych sferach życia, w tym udziału w kształceniu, także na poziomie wyższym. Studia zajmują szczególne miejsce w ścieżce edukacyjnej osoby z niepełnosprawnością. Wiążą się z szeroko pojętym rozwojem osobistym, zwiększają szanse na rynku pracy i niezależne życie, rozwijają kompetencje w zakresie świadomego budowania swojej przyszłości.

Studenci z niepełnosprawnością doświadczają różnych trudności w uczelni wyższej. Trudności te mają charakter – po pierwsze – ogólny, wynikający ze specyfiki studiowania i obejmują wszystkich studentów, np. stres związany z egzaminami, po drugie – indywidualny, związany ze specyfiką ograniczeń na skutek niepełnej sprawności. Indywidualne dyspozycje nie są jednakowe u wszystkich osób – zależą od rodzaju i stopnia niepełnosprawności, przyczyn i okresu jej powstania, efektów rehabilitacji oraz wcześniejszych doświadczeń edukacyjnych. Poziom funkcjonowania osoby z niepełnosprawnością zależy nie tylko od jej indywidualnej sytuacji zdrowotnej, ale także od cech środowiska uczelni, które może być bardziej lub mniej sprzyjające z powodu różnych barier w nim występujących.

Barieri mogą mieć naturę fizyczną, gdy odnoszą się do cech środowiska materialnego, które uniemożliwiają orientowanie się w nim i działanie lub naturę społeczną, gdy wynikają z tradycji kulturowych, np. stereotypy i uprzedzenia. Znoszenie barier fizycznych polega na budowaniu we wszystkich zakresach dostępności do pełnej oferty uczelni bez obniżania standardów pracy i jakości dydaktyczno-badawczej, w tym zapewnieniu dostępu do urządzeń technicznych, które są wykorzystywane do zwiększenia, doskonalenia i podtrzymania zdolności funkcjonowania osoby z niepełnosprawnością. Eliminacja barier drugiego typu jest trudniejsza, gdyż generowane są przez błędną percepcję określonych zjawisk i ich przyczyn, tworzone i podtrzymywane myśleniem o osobach z niepełnosprawnością zakorzenionym w sztywnych schematach.

Na żadnej uczelni wyższej nikt nie powinien prowadzić rozważań na temat tego, czy po studiach na danym kierunku absolwent będzie pracował w zawodzie, czy nie. Takie dywagacje są bezzasadne, a prowadzone wobec osób z niepełnosprawnością – krzywdzące i dyskryminujące. Naganne i niewłaściwe jest także postępowanie, w którym osoby z niepełnosprawnością namawia się do rezygnacji z pracy lub zmiany kierunku studiów, nawet wówczas, gdy osobami tak czyniącymi kierują intencje mające na celu uchronienie osoby z niepełnosprawnością przed porażką, rozczarowaniem czy przegraną. Uniwersalne projektowanie i racjonalne dostosowanie procesu kształcenia z tym związane powinno wynikać nie z chęci czynienia dobra czy litości, ale z szacunku dla drugiej osoby i dążenia do poszanowania jej godności.

Student ma prawo do edukacji zagwarantowane przez każdą polską uczelnię, gdyż obowiązkiem władz uczelni jako podmiotu publicznego jest **takie przekształcanie środowiska akademickiego, aby każda osoba z niepełnosprawnością mogła w tej przestrzeni funkcjonować na zasadzie równości z innymi.**

Uniwersytet Zielonogórski jest miejscem wolnym od uprzedzeń i stereotypowych przekonań, że niepełnosprawność uniemożliwia osiągnięcie sukcesów podobnych do tych, jakie osiągną inni studenci. Od wielu lat tworzy środowisko przyjazne osobom z niepełnosprawnościami, a przystąpienie do projektu „UZ dostępny dla wszystkich” (POWR.03.05.00-00-A030/19) zintensyfikowało i rozszerzyło działania pro-dostępnościowe na nowe obszary, czyniąc Uczelnię jeszcze bardziej dostępną.

Osoby z niepełnosprawnością otrzymują wsparcie w wielu zakresach, min.:

- finansowym, np. stypendium specjalne dla studentów z niepełnosprawnością,
- infrastruktury dostępnej architektonicznie, cyfrowej i informacyjno-komunikacyjnej zgodnej z Ustawą o dostępności,
- bytowym, np. zakwaterowanie w budynku przystosowanym do potrzeb osób z niepełnosprawnościami,

- dydaktyczno-badawczym, np. organizacja zajęć i obsługa studentów zgodna uwzględniająca potrzeby osób z niepełnosprawnościami, dostosowanie organizacji zajęć dydaktycznych, w tym egzaminów, lektoratów czy zajęć wychowania fizycznego, do potrzeb związanych z danym rodzajem niepełnosprawności,
- obsługi administracyjnej w BOS-ach,
- wsparcia indywidualnego (np. wypożyczanie sprzętu specjalistycznego, asystent dydaktyczny),
- diagnostyczno-terapeutycznym (np. Centrum Wsparcia Osób z Niepełnosprawnościami).

Przestrzeganie praw studentów z niepełnosprawnościami pilotują i koordynują powołani przez Rektora Uniwersytetu Zielonogórskiego pełnomocnicy do spraw osób z niepełnosprawnościami, dostępności oraz równego traktowania, a także główny konsultant edukacyjny oraz inni specjaliści (np. w zakresie zdrowia psychicznego), wspólnie tworzący strukturę uczelnianego Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia, zaś interesy studentów z niepełnosprawnościami reprezentuje Rada Studentów Niepełnosprawnych.

Uczelnia podejmuje także działania, których celem jest udostępnianie materiałów informacyjnych podnoszących świadomość wspólnoty Uniwersytetu w zakresie osób z niepełnosprawnościami. W powyższe działania wpisuje się także niniejsze opracowanie¹, tj. *Procedury obowiązujące na UZ w procesie kształcenia i obsługi osób z niepełnosprawnościami* poświęcone osobom ze spektrum autyzmu, na które składają się: słowniczek pojęć (część 1), charakterystyka spektrum autyzmu (część 2), możliwości i ograniczenia dotyczące tej kategorii niepełnosprawności (część 3), metody nauczania (część 4), standardy obsługi wraz z omówieniem przykładowych barier w tym zakresie (część 5), omówienie dokumentów zewnętrznych i wewnętrznych dotyczących funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami na UZ wraz z odpowiednim komentarzem (część 6).

1. SŁOWNICZEK²

Adaptacja – zob. dostosowanie.

Aplikacja mobilna – publicznie dostępne oprogramowanie z interfejsem dotykowym, zaprojektowane do wykorzystania na przenośnych urządzeniach elektronicznych, z wyłączeniem aplikacji przeznaczonych do użytku na przenośnych komputerach osobistych, przy czym – wskazanie „interfejsu dotykowego” oraz „przenośnych urządzeń elektronicznych” pozwala jednoznacznie wskazać rodzaj oprogramowania, o które chodzi, i wykluczyć programy komputerowe, które są tworzone przez podmioty publiczne a nie są faktycznie aplikacjami mobilnymi.

Arteterapia – wspomagająca metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu polegająca na wykorzystaniu różnych form sztuki w celach terapeutycznych.

Asystent dydaktyczny lub naukowy – osoba udzielająca wsparcia osobie ze szczególną potrzebą (studentowi lub uczestnikowi innej formy kształcenia lub procesu badawczego) przy wszelkich czynnościach związanych z procesem kształcenia lub prowadzenia działalności naukowej, a także funkcjonowaniu na Uczelni.

Asystent osoby z ASD – osoba udzielająca wsparcia osobie ze spektrum autyzmu (studentowi lub uczestnikowi innej formy kształcenia lub procesu badawczego) w skutecznej komunikacji w środowisku akademickim.

Bariery – przeszkody lub ograniczenia, które uniemożliwiają lub utrudniają osobom ze szczególnymi potrzebami udział w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi innymi; bariery dzielą się na zewnętrzne związane z otoczeniem osoby z niepełnosprawnością (np. architektoniczne, transportowe,

¹ Objętość opracowania: ok. 5,8 ark. wyd.

² Rozdział opracowano na podstawie źródeł oznaczonych w bibliografii numerami 1-21 oraz wybranych pozycji 22-46.

techniczne, informacyjne, cyfrowe, komunikacyjne, kulturowe, społeczne, prawne, ekonomiczne, edukacyjne) i wewnętrzne, związane z osobą z niepełnosprawnością (np. psychologiczne, zdrowotne, poznawcze).

Barriere architektoniczne – wszelkie utrudnienia występujące w budynku i w jego najbliższej okolicy, które ze względu na rozwiązania techniczne, konstrukcyjne lub warunki użytkowania uniemożliwiają lub utrudniają swobodę ruchu osobom z niepełnosprawnościami.

Barriere cyfrowe – utrudnienia w korzystaniu przez osoby z różną niepełnosprawnością z informacji cyfrowych, tj. dokumentów elektronicznych, stron internetowych i aplikacji mobilnych, z powodu nieuwzględnienia takich cech, jak: postrzegalność, funkcjonalność, zrozumiałość, integralność.

Barriere edukacyjne – utrudnienia lub ograniczenia wynikające z niedostępności edukacji prowadzonej w zakresie odpowiadającym edukacji osób bez niepełnosprawności oraz niedostosowania procesu kształcenia do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Barriere ekonomiczne – ograniczenia finansowe wynikające z konieczności ponoszenia dodatkowych kosztów wynikających z niepełnosprawności.

Barriere informacyjne – utrudniony dostęp do podstawowych informacji związanych z działalnością podmiotu publicznego na skutek m.in. barier cyfrowych i komunikacyjnych.

Barriere komunikacyjne – ograniczenia uniemożliwiające lub utrudniające osobie z niepełnosprawnością swobodne porozumiewanie się z otoczeniem w zakresie nadawania i/lub odbioru informacji na skutek nieznamomości przez otoczenie systemu komunikacji stosowanego przez osobę z niepełnosprawnością.

Barriere kulturowe – utrudnienia wynikające z czynników kulturowych - względnie trwałego systemu wartości, przekonań oraz preferencji pewnych typów zachowań, przekazywanego w czasie, z pokolenia na pokolenie.

Barriere poznawcze – utrudnienia i ograniczenia funkcjonowania człowieka na skutek obniżonej sprawności procesów poznawczych odpowiedzialnych za orientację w środowisku zewnętrznym.

Barriere prawne – utrudnienia związane z systemem prawnym.

Barriere psychologiczne – powstają na skutek trudności z zaakceptowaniem własnej sytuacji związanej z posiadaną niepełnosprawnością, wiążą się z silnymi emocjami, które utrudniają rzeczowe spojrzenie na sytuację oraz blokują podejmowanie właściwych działań.

Barriere społeczne – wszelkiego rodzaju przeszkody, pewne ograniczenia (np. zakazy, normy postępowania, zwyczaje itp.) zmniejszające dostępność i możliwość włączenia się do danej grupy społecznej osobom niebędącym jej członkami.

Barriere techniczne – przeszkody wynikające z braku zastosowania odpowiednich do rodzaju niepełnosprawności, przedmiotów lub urządzeń; likwidacja barier technicznych powinna powodować sprawniejsze działanie osoby niepełnosprawnej w społeczeństwie i umożliwić wydajniejsze jej funkcjonowanie.

Barriere transportowe – ograniczenie dostępu do systemu transportu publicznego; może prowadzić do wykluczenia społecznego, uniemożliwiając normalne funkcjonowanie w życiu prywatnym i zawodowym.

Barriere zdrowotne – utrudnienia i ograniczenia w funkcjonowanie osób z niepełnosprawnością na skutek dysfunkcji organizmu powodującej niepełnosprawność i/lub innych problemów zdrowotnych.

Biofeedback – wspomagająca metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu polegająca na usprawnianiu pracy ośrodkowego układu nerwowego poprzez korzystanie ze zdolności neuroplastycznych mózgu do tworzenia i wygaszania połączeń synaptycznych.

Dogoterapia – wspomagająca metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu oparta na kontakcie ze specjalnie wyszkolonym psem pod nadzorem jego opiekuna, mająca celu m.in. redukcję lęku i oporu przed dotykiem.

Dokument elektroniczny – stanowiący odrębną całość znaczeniową zbiór danych uporządkowanych w określonej strukturze wewnętrznej i zapisany na informatycznym nośniku danych.

Dostęp alternatywny – udostępnianie środowiska Uczelni w inny sposób niż z uwzględnieniem uniwersalnego projektowania lub zastosowaniem racjonalnego usprawnienia; może polegać w szczególności na: (1) zapewnieniu osobie ze szczególnymi potrzebami wsparcia innej osoby, w tym: kontakt telefoniczny, zorganizowanie spotkania w innym dostępnym miejscu, pomoc innej osoby, np. pracownika lub wolontariusza w poruszaniu się po budynku, (2) zapewnieniu wsparcia technicznego, w tym z wykorzystaniem innowacyjnych technologii, (3) wprowadzeniu takiej organizacji Uczelni, która umożliwi realizację potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, w niezbędnym dla tych osób zakresie oraz zapewnia dostępność swoich zasobów i usług, stwarzając warunki do pełnego uczestnictwa w życiu Uczelni i Wspólnoty uniwersyteckiej.

Dostępność – właściwość środowiska fizycznego, transportu, technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych oraz innych urządzeń, towarów i usług, pozwalająca osobom ze szczególnymi potrzebami, w tym osobom z niepełnosprawnościami, na korzystanie z nich na zasadzie równości z innymi osobami; jest podstawowym warunkiem prowadzenia przez osoby ze szczególnymi potrzebami, w tym osoby z niepełnosprawnościami, niezależnego życia i pełnego uczestniczenia w życiu społecznym i gospodarczym na zasadzie równości z innymi osobami; dostępność jest zapewniana przede wszystkim dzięki uwzględnianiu uniwersalnego projektowania, drugorzędym sposobem zapewniania dostępności jest stosowanie racjonalnych usprawnień, w tym technologii wspomagających, innym sposobem zapewnienia dostępności jest dostęp alternatywny.

Dostępność architektoniczna – dostępność odniesiona do obiektów architektonicznych takich, jak: budynki, przestrzenie publiczne, procedury ewakuacyjne; oznacza w szczególności możliwość skorzystania z obiektów architektonicznych przez jak najszerszą grupę osób w możliwie największym stopniu.

Dostępność cyfrowa – dostępność odniesiona od obiektów cyfrowych takich, jak: strony internetowe, aplikacje mobilne, dokumenty elektroniczne; oznacza w szczególności możliwość skorzystania z informacji cyfrowej przez jak najszerszą grupę osób w możliwie największym stopniu.

Dostępność dydaktyczno-badawcza – dostępność odniesiona do oferowanych przez Uczelnię wszystkich form kształcenia oraz prowadzenia badań naukowych; oznacza w szczególności możliwość skorzystania z oferty dydaktyczno-badawczej przez jak najszerszą grupę osób w możliwie największym stopniu, przy jednoczesnym utrzymaniu obowiązujących standardów kształcenia i kryterium badań naukowych.

Dostępność informacyjno-komunikacyjna – dostępność odniesiona do obiektów informacyjno-komunikacyjnych takich, jak: procedury i metody komunikacji, procedury i metody informowania, technologie wspomagające wspierające komunikację, w tym słyszenie, informacja o zakresie działalności Uczelni w formach dostępnych, dokumenty inne niż elektroniczne; oznacza w szczególności możliwość skorzystania z informacji i komunikowania się przez jak najszerszą grupę osób w możliwie największym stopniu.

Dostosowanie – racjonalne usprawnienie wprowadzane ze względu na szczególne potrzeby konkretnego użytkownika Uczelni.

Dyskryminacja bezpośrednia – sytuacja, w której osoba fizyczna ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną jest traktowana mniej korzystnie niż jest, była lub byłaby traktowana inna osoba w porównywalnej sytuacji.

Dyskryminacja pośrednia – sytuacja, w której dla osoby fizycznej ze względu na płeć, rasę,

pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium lub podjętego działania występują lub mogłyby wystąpić niekorzystne dysproporcje lub szczególnie niekorzystna dla niej sytuacja, chyba że postanowienie, kryterium lub działanie jest obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który ma być osiągnięty, a środki służące osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne.

Dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność – jakiegokolwiek różnicowanie, wykluczanie lub ograniczanie ze względu na niepełnosprawność, którego celem lub skutkiem jest naruszenie lub znieważenie uznania, korzystania z lub wykonywania wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie polityki, gospodarki, społecznej, kulturalnej, obywatelskiej lub w jakiegokolwiek innej, na zasadzie równości z innymi osobami, obejmuje wszelkie przejawy dyskryminacji, w tym odmowę racjonalnego usprawnienia.

Elementy strony internetowej lub aplikacji mobilnej – tekst, grafikę, wykresy, mapy, multimedia, animacje, pliki oraz narzędzia do interaktywnego przesyłania danych.

Funkcjonalność informacji cyfrowej – elementy interfejsu użytkownika i nawigacja na stronie internetowej i aplikacji mobilnej są funkcjonalne, tj. umożliwiają użytkownikowi skorzystanie ze wszystkich oferowanych funkcji.

Gimnastyka Mózgu P. Dennisona – wspomagająca metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu polegająca na integracji pracy mózgu, wzmocnieniu komunikacji międzypółkulowej poprzez ruch, integrację umysłu i ciała.

Integracja Sensoryczna – wspomagająca metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu polegająca na dostarczeniu doświadczeń poprzez odpowiednio dobraną sekwencję ćwiczeń sensoryczno-motorycznych.

Integralność informacji cyfrowej – treści dokumentu elektronicznego, strony internetowej i aplikacji mobilnej są wystarczająco integralne, by mogły być skutecznie interpretowane przez różnego rodzaju aplikacje klienckie, w tym technologie wspomagające.

Język – w odniesieniu do dostępności termin obejmuje język mówiony i język migowy oraz inne formy przekazu niewerbalnego.

Komunikacja – w odniesieniu do dostępności oznacza: język, wyświetlanie tekstu, alfabet Braille'a, komunikację przez dotyk, dużą czcionkę, dostępne multimedia, jak i sposoby, środki i formy komunikowania się na piśmie, przy pomocy słuchu, języka uproszczonego, lektora oraz formy rozszerzone (augmentatywne) i alternatywne, w tym dostępną technologię informacyjno-komunikacyjną.

Metoda 3i – metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu polegająca na edukacji przez zabawę, która jest intensywną stymulacją mózgu, dobraną do potrzeb osoby ze spektrum autyzmu oraz prowadzoną indywidualnie (dziecko – terapeuta).

Metoda Affolter – wspomagająca metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu polegająca na rozwijaniu znajomości schematu ciała i praktyki, zwiększająca samodzielność, stopniowe przewyciężanie lęku przed dotykiem i hartowanie wnętrza dłoni, a w konsekwencji – integracji działania z językiem, mową.

Metoda Aktywności Knillów – wspomagająca metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu oparta na założeniu, że poprzez zmysł dotyku, rozwija się umiejętność do nawiązywania kontaktu z otoczeniem, co z kolei staje się podstawą do rozwoju kompetencji językowych i społecznych.

Metoda behawioralna – metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu polegająca na zmianie zachowania osoby z autyzmem poprzez zwiększenie liczby zachowań pozytywnych i zmniejszenie liczby zachowań negatywnych.

Metoda Dobrego Startu – wspomagająca metoda stosowana w terapii dzieci ze spektrum autyzmu

polegająca na rozwoju psychomotorycznym i edukacji poprzez angażowanie wielozmysłowe dziecka.

Metoda ESDM – metoda stosowana w terapii dzieci ze spektrum autyzmu polegająca na zabawach rozwojowych i budowaniu pozytywnych relacji mająca na celu poprawę umiejętności poznawczych i językowych.

Metoda Rozwoju Relacji – metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu polegająca na rozwijaniu umiejętności w zakresie trzech głównych objawów autyzmu: wchodzenie w relacje, komunikacja oraz elastyczne myślenie.

Metoda symultaniczno-sekwencyjna – wspomagająca metoda stosowana w terapii dzieci ze spektrum autyzmu oparta na podejściu neurobiologicznym, ma na celu doprowadzenie do wzbudzenia w dzieciach potrzeby i chęci mówienia oraz czytania.

Metoda Thomatisa – wspomagająca metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu polegająca na treningu słuchowym mającym na celu rozwój funkcji słuchowej oraz uwagi słuchowej i komunikacji językowej.

Metoda Weroniki Sherborne (Metoda Ruchu Rozwijającego) – wspomagająca metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu polegająca na zabawach ruchowych.

Metoda Wideotreningu Komunikacji – wspomagająca metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu polegająca na nagraniu i omawianiu z terapeutą interakcji rodzica z dzieckiem.

Model Floortime – metoda stosowana w terapii dzieci ze spektrum autyzmu polegająca na dołączaniu dorosłego do zabawy dziecka znajdującego się na podłodze.

Multimedia – dźwięk, wideo prezentowane również w sposób interaktywny lub połączenie tych form przekazu.

Mutyzm wybiórczy – selektywna, nie celowa wybiórczość mówienia na tle lękowym.

Muzykoterapia – wspomagająca metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu bazująca na leczniczym wpływie dźwięku i muzyki na organizm i psychikę człowieka.

Nadselektywność bodźców – brak reakcji przy silnych bodźcach i silna reakcja przy bodźcach ledwo rejestrowanych przez innych, np. reakcja na dźwięki, światło, zapach, dotyk.

Nadwrażliwość sensoryczna – nadmierna **reakcja organizmu na bodźce** dochodzące z zewnątrz.

NDT-Bobath – wspomagająca metoda fizjoterapeutyczna polegająca na pobudzeniu w zakresie rozwoju psychomotorycznego dzieci, głównie niemowląt.

Niepełnosprawność – trwała lub okresowa niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodująca niezdolność do pracy.

Nierówne traktowanie – traktowanie osób fizycznych w sposób będący jednym lub kilkoma z następujących zachowań: dyskryminacją bezpośrednią, dyskryminacją pośrednią, molestowaniem, molestowaniem seksualnym, a także mniej korzystnym traktowaniem osoby fizycznej wynikającym z odrzucenia molestowania lub molestowania seksualnego lub podporządkowania się molestowaniu lub molestowaniu seksualnemu, oraz zachęcanie do takich zachowań i nakazywanie tych zachowań.

Osoba z niepełnosprawnością – 1) osoba, która ma długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, psychiczną, intelektualną lub w zakresie zmysłów, co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać jej pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami, m.in.: osoba chorująca przewlekłe, osoba niesłysząca i niedosłysząca, osoba niewidoma i niedowidząca, osoba z doświadczeniem kryzysu psychicznego, osoba ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się, osoba w spektrum autyzmu itp.; 2) osoba z niepełnosprawnością w znaczeniu określonym przez Ustawę z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób

niepełnosprawnych.

Osoba ze szczególnymi potrzebami – każda osoba, która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami.

Osoba z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, (osoba ze spektrum autyzmu) – osoba spektrum zaburzeń, które u różnych osób mogą objawiać się na różne sposoby i w różnym stopniu (mniejszym lub większym) wpływać na ich życie; osoba ze spektrum autyzmu może dobrze radzić sobie w jednym obszarze życia, jednocześnie doświadczając bardzo dużych trudności w innym; według ICD-11 podstawą diagnozy zaburzenia ze spektrum autyzmu (ASD) są dwie główne grupy objawów (diada): trudności w nawiązywaniu i podtrzymywaniu interakcji społecznych i komunikacji społecznej oraz skłonności do ograniczonych, nieelastycznych, powtarzalnych wzorców zachowań, czynności i zainteresowań, które są wyraźnie nietypowe lub nadmierne dla danej osoby.

Osoba ze spektrum autyzmu – zob. osoba z zaburzeniami ze spektrum autyzmu.

Osoba ze spektrum autyzmu wysokofunkcjonująca – osoby ze spektrum autyzmu, które funkcjonują na co dzień dobrze i u których nietypowy sposób funkcjonowania układu nerwowego przejawia się często w bardzo subtelny sposób.

Osoba ze spektrum autyzmu niskofunkcjonująca – osoby ze spektrum autyzmu, które doświadczają jednocześnie trudności w wielu sferach życia.

Osoba ze szczególnymi potrzebami – każda osoba, która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami.

Pies asystujący – specjalnie oznaczony pies towarzyszący osobie z niepełnosprawnością i wykonujący dla niej specjalne zadania; pies asystujący na co dzień mieszka z osobą z niepełnosprawnością, różni się jednak od zwykłego psa domowego tym, że jest specjalnie wyszkolony i potrafi pomóc swojemu opiekunowi w codziennych czynnościach; psy są szkolone w zależności od funkcji, jakie będą pełnić, m.in.: pies szkolony do tego, by pomagać osobom niesłyszącym – jego zadaniem jest informowanie właściciela o istotnych dźwiękach, np. dzwonku do drzwi, ale też o dźwięku syreny alarmowej.

Podwrażliwość zmysłów – brak reakcji na jasne światła, ruch, określone dźwięki, nisko kontrastowe kolory.

Postrzegalność informacji cyfrowej – przedstawienie informacji i elementów interfejsu użytkownika w sposób, który użytkownicy potrafią je dostrzec, tj. umożliwiający odbiór treści przez użytkownika za pomocą zmysłu słuchu, wzroku lub dotyku.

Projektowanie uniwersalne – zob. uniwersalne projektowanie.

Prozopagnozja – zaburzenie percepcji wzrokowej polegające na upośledzeniu zdolności rozpoznawania twarzy znajomych lub widzianych już osób, w niektórych przypadkach także ich wyrazu emocjonalnego, przy niezaburzonej percepcji wzrokowej innych obiektów.

Racjonalne dostosowanie – zob. racjonalne usprawnienie.

Racjonalne usprawnienie, racjonalne dostosowanie – racjonalne usprawnienia to konieczne i odpowiednie zmiany nienakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia wprowadzane w celu zapewnienia osobom ze szczególnymi potrzebami możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami.

Sawanci – osoby prezentujące wybitne zdolności w jakiejś dziedzinie przy ograniczonych zdolnościach poznawczych i społecznych.

Stimy – powtarzanie ruchów lub dźwięków oraz manipulowanie obiektami w powtarzalny sposób, np.: machanie rękoma w chwili radości lub podekscytowania, kiwanie się w przód i w tył podczas odpowiadania na trudne pytanie, stukanie o stół w stresującej sytuacji.

Strona internetowa – zbiór uporządkowanych logicznie, połączonych ze sobą przez nawigację oraz linki elementów, prezentowanych za pomocą przeglądarki internetowej pod jednolitym adresem internetowym.

Środki wspierające komunikowanie się – rozwiązania lub usługi umożliwiające kontakt, w szczególności poprzez: a) korzystanie z poczty elektronicznej, b) przesyłanie wiadomości tekstowych, w tym z wykorzystaniem wiadomości SMS, MMS lub komunikatorów internetowych, c) komunikację audio-wizualną, w tym z wykorzystaniem komunikatorów internetowych, d) przesyłanie faksów, e) strony internetowe spełniające standardy dostępności dla osób niepełnosprawnych.

TEACCH – metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu oparta na założeniu, że należy tłumaczyć i przybliżyć środowisko oraz wpływać na środowisko tak, aby było bardziej zrozumiałe.

Technologie wspomagające – specjalistyczne rozwiązania techniczne, sprzętowe lub programowe, które wspierają osoby ze szczególnymi potrzebami, w tym osoby z niepełnosprawnościami.

Terapia logopedyczna – metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu polegająca na stymulowaniu rozwoju mowy, wzbogacaniu słownika, którym dysponuje dziecko oraz usprawnianiu mowy czynnej i biernej w kontekście sytuacji społecznej.

Terapia pedagogiczna – metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu polegająca na kompleksowym wspomaganiu rozwoju w aspekcie poznawczym, psychicznym i emocjonalnym w celu określenia i zniwelowania trudności w uczeniu się.

Terapia więzi i dialogu – wspomagająca metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu polegająca na pogłębianiu i wzbogacaniu więzi uczuciowej między rodzicami, a dzieckiem.

Trening Umiejętności Społecznych – wspomagająca metoda stosowana w terapii osób ze spektrum autyzmu polegająca na pracy z grupą ukierunkowana na uczenie się umiejętności społecznych niezbędnych w codziennym funkcjonowaniu, poprzez modelowanie, odgrywanie ról oraz generalizację nabytych umiejętności w nowym otoczeniu.

Uniwersalne projektowanie (inaczej: projektowanie uniwersalne) – projektowanie dla wszystkich; koncepcja projektowania otoczenia, w taki sposób by mogło być ono użytkowane przez wszystkich ludzi, w możliwie szerokim zakresie, bez potrzeby adaptacji lub specjalnego dostosowywania; koncepcja projektowania uniwersalnego zasadniczo uwzględnia siedem zasad: sprawiedliwe wykorzystanie, elastyczność użycia, dostępność i czytelność informacji, niski poziom wysiłku fizycznego, odpowiednie wymiary i przestrzeń, prosta i intuicyjna obsługa, tolerancja dla błędów; dla potrzeb niniejszego opracowania dodano ósmą zasadę – percepcja równości.

Usługi – m.in.: kształcenie, prowadzenie badań naukowych, zatrudnienie, w które znajdują się w ofercie Uczelni, a które wynikają z podstawowych zadań określonych w Statucie Uniwersytetu.

Wsparcie – wszelka pomoc udzielana w formie bezgotówkowej związana ze stworzeniem członkom wspólnoty Uniwersytetu warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia, badań naukowych, zatrudnieniu.

Zasada adaptacji najbliższej standardowemu przebiegowi zajęć – zasada wyrównywania szans edukacyjnych polegająca na tym, że zastosowane rozwiązania, nie mają charakteru przywilejów dla osoby ze szczególną potrzebą (w tym z niepełnosprawnością), ale w sposób racjonalny wyrównują jej szanse w dostępie do oferty kształcenia i prowadzenia badań naukowych uznanej za optymalną w danym przypadku.

Zasada dostępności i czytelności informacji – jedna z zasad uniwersalnego projektowania polegająca na zapewnieniu skutecznego przepływu informacji o przedsięwzięciu lub produkcie do każdego

potencjalnego użytkownika, niezależnie od jego możliwości percepcyjnych, uwzględniająca różne metody prezentacji istotnych informacji.

Zasada elastyczności użycia – jedna z zasad uniwersalnego projektowania polegająca na projektowaniu działania lub produktu z uwzględnieniem w jak największym stopniu preferencji i możliwości różnych grup użytkowników, a także zapewnieniem możliwości personalizacji efektów i zastosowań, m.in. możliwość wyboru metody użycia oraz zróżnicowanie tempa interakcji.

Zasada indywidualizacji – zasada wyrównywania szans edukacyjnych polegająca na tym, że adaptacje procesu studiowania osoby ze szczególną potrzebą (w tym z niepełnosprawnością) zawsze przygotowywane są w odpowiedzi na jej indywidualne potrzeby dydaktyczno-badawcze wynikające ze specyfiki stanu zdrowia lub innej szczególnej potrzeby w danym momencie oraz specyfiki danego kursu lub badań, w tym warunków, w jakich się odbywają.

Zasada niskiego poziomu wysiłku fizycznego – jedna z zasad uniwersalnego projektowania uwzględniająca projektowanie w taki sposób, aby produkt był efektywny, wygodny i wymagał minimalnego wysiłku użytkownika; podejmowane przez użytkowników działania mające na celu wejście w interakcje nie mogą prowadzić do znacznego wysiłku fizycznego, należy minimalizować koszty wykorzystania efektów projektu lub produktu.

Zasada odpowiednich wymiarów i przestrzeni – jedna z zasad uniwersalnego projektowania uwzględniająca odpowiednie rozmiary produktu lub przestrzeni interakcji; należy zagwarantować przestrzeń potrzebną do nawiązania kontaktu i obsługi, niezależnie od postury, mobilności czy innych cech użytkownika.

Zasada percepcji równości – jedna z zasad uniwersalnego projektowania uwzględniająca dążenie do minimalizowania możliwości indywidualnego postrzegania projektu jako dyskryminującego; ułatwienia nie mogą stygmatyzować niepełnosprawności lub innych okoliczności ograniczających sprawność użytkowników.

Zasada podmiotowości – zasada wyrównywania szans edukacyjnych polegająca na uwzględnianiu autonomii osoby ze szczególną potrzebą, w tym z niepełnosprawnością i jej prawa do decydowania o sobie.

Zasada prostej i intuicyjnej obsługi – jedna z zasad uniwersalnego projektowania polegająca na zaprojektowaniu produktu w taki sposób, aby korzystanie z niego nie narażało na duże trudności, tzn. zasady użytkowania powinny być zrozumiałe niezależnie od doświadczenia, zakresu wiedzy i umiejętności, czy obecnego poziomu koncentracji użytkownika; nie powinno już być potrzeby dodatkowej adaptacji produktu do potrzeb poszczególnych grup osób z niepełnosprawnościami z zastrzeżeniem, że nie należy ustanawiać rozwiązań przeznaczonych specjalnie dla tych grup, nie powinno się też podkreślać w żaden sposób, iż produkt został zaprojektowany specjalnie na potrzeby osób z niepełnosprawnością.

Zasada racjonalności dostosowania – zasada wyrównywania szans edukacyjnych polegająca na proponowaniu adaptacji racjonalnych ekonomicznie, skutecznie wyrównujących szansę osoby ze szczególną potrzebą (w tym z niepełnosprawnością) oraz gwarantujących zachowanie standardu akademickiego.

Zasada rozwijania potencjału – zasada wyrównywania szans edukacyjnych polegająca na rozwijaniu potencjału osoby ze szczególną potrzebą (w tym z niepełnosprawnością) w związku ze studiowanym przez nią kierunkiem studiów lub prowadzeniem badań, czyli dobór takich adaptacji, które pozwalałyby tej osobie nabywać wiedzę i rozwijać praktyczne umiejętności oraz przeprowadzać badania.

Zasada równego traktowania – brak jakichkolwiek zachowań stanowiących nierówne traktowanie.

Zasada równych praw i obowiązków – zasada wyrównywania szans edukacyjnych polegająca na dbałości nie tylko o realizowanie równych praw dla osób ze szczególnymi potrzebami (w tym z niepełnosprawnością), ale również (dzięki zapewnieniu tych praw) egzekwowanie wypełniania obowiązków studenckich i naukowych na takim samym poziomie, jak w przypadku osób bez szczególnych potrzeb.

Zasada sprawiedliwego wykorzystania – jedna z zasad uniwersalnego projektowania polegająca na tym, że projekt jest użyteczny i atrakcyjny dla ludzi o różnych umiejętnościach i możliwościach.

Zasada tolerancji dla błędów – jedna z zasad uniwersalnego projektowania polegająca na projektowaniu produktów i przedsięwzięć w taki sposób, aby minimalizować skutki przypadkowych i nieprawidłowych działań, np. ostrzegać przed błędami, zabezpieczać efekty dotychczasowej pracy w razie awarii.

Zasada utrzymania standardu akademickiego – zasada wyrównywania szans edukacyjnych polegająca na tym, że przygotowanie adaptacji studiów i badań naukowych następuje przy jednoczesnym utrzymaniu kryteriów merytorycznych obowiązujących wszystkich studentów danego kierunku/specjalności lub standardów prowadzenia badań naukowych.

Zasady projektowania uniwersalnego – normy postępowania przy projektowaniu ogólnodostępnego środowiska Uczelni uwzględniające: sprawiedliwe wykorzystanie, elastyczność użycia, dostępność i czytelność informacji, niski poziom wysiłku fizycznego, odpowiednie wymiary i przestrzeń, prosta i intuicyjna obsługa, tolerancja dla błędów.

Zasoby – m.in.: budynki, przestrzeń publiczna, procedury ewakuacji, strony internetowe, aplikacje mobilne, dokumenty elektroniczne, procedury i metody komunikacji, procedury i metody informowania, dokumenty elektroniczne i inne, technologie, transport, przedmioty przeznaczone do użytku przez osoby fizyczne), w których posiadaniu jest Uczelnia, a które służą do wykonywania bieżących zadań wynikających ze Statutu Uniwersytetu.

Zrozumiałość informacji cyfrowej – informacje i obsługa interfejsu użytkownika są zrozumiałe, tj. umożliwiają użytkownikowi strony internetowej i aplikacji mobilnej zrozumienie treści i sposobu ich prezentacji.

2. CHARAKTERYSTYKA SPEKTRUM AUTYZMU³

Autyzm (ASD) to całe spektrum zaburzeń, które u różnych osób mogą objawiać się na różne sposoby i w różnym stopniu (mniejszym lub większym) wpływać na ich życie. Nie są to zaburzenia jednowymiarowe – osoba ze spektrum autyzmu może dobrze radzić sobie w jednym obszarze życia, jednocześnie doświadczając bardzo dużych trudności w innym.

Zgodnie z klasyfikacją chorób ICD-10 do całościowych zaburzeń rozwojowych zalicza się m.in. osoby z rozpoznaniem autyzmu dziecięcego (którego objawy uwidaczniają się przed trzecim rokiem życia), autyzmu atypowego (którego objawy pojawiają się później i często nie spełniają wszystkich kryteriów diagnostycznych) oraz Zespołu Aspergera (ZA) uznawanego za łagodniejszą odmianę autyzmu. Zespół Aspergera dotychczas rozpoznawano u osób, które – obserwując z boku – funkcjonują na co dzień dobrze, czasami niemal tak, jak osoby neurotypowe, jednak towarzyszą im (choć z reguły w mniejszym nasileniu) trudności w komunikacji z innymi, skłonność do sztywnych wzorców zachowań i niechęć do zmian. W diagnozie osób autystycznych istotna jest triada zachowań: (1) nieprawidłowości w rozwoju społecznym, zwłaszcza w zdolności uczestniczenia w naprzemiennych interakcjach społecznych, (2) deficyty i dysfunkcje w komunikacji – zarówno werbalnej, jak i niewerbalnej, (3) obecność sztywnych wzorców zachowania, aktywności i zainteresowań.

W Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób ICD-11 zamiast jednostek: autyzm atypowy, dziecięcy lub Zespół Asperga, zastosowano określenie zbiorcze, tj. zaburzenia ze spektrum autyzmu (ASD). Według ICD-11 podstawą diagnozy nie jest triada zachowań, a tylko dwie główne grupy objawów, tzw. diada: (1) trudności w nawiązywaniu i podtrzymywaniu interakcji społecznych i komunikacji społecznej, (2) skłonności do ograniczonych, nieelastycznych, powtarzalnych wzorców zachowań, czynności i zainteresowań, które są wyraźnie nietypowe lub nadmierne dla danej osoby.

³ Rozdział opracowano na podstawie źródeł oznaczonych w bibliografii numerami 22-46.

Pacjenci z zaburzeniami spektrum autyzmu dzieleni są w ramach ICD-11 na podgrupy, w zależności od tego, na jakim są poziomie intelektualnym i komunikacyjno-językowym: (1) zaburzenie ze spektrum autyzmu bez zaburzeń rozwoju intelektualnego i z łagodnym upośledzeniem lub bez upośledzenia funkcjonalnego języka, (2) zaburzenie ze spektrum autyzmu z zaburzeniem rozwoju intelektualnego i z łagodnym upośledzeniem lub bez upośledzenia funkcjonalnego języka, (3) zaburzenie ze spektrum autyzmu bez zaburzeń rozwoju intelektualnego i z zaburzonym językiem funkcjonalnym, (4) zaburzenie ze spektrum autyzmu z zaburzeniem rozwoju intelektualnego i z zaburzeniem języka funkcjonalnego, (5) zaburzenie ze spektrum autyzmu bez zaburzeń rozwoju intelektualnego i z brakiem języka funkcjonalnego, (6) zaburzenie ze spektrum autyzmu z zaburzeniem rozwoju intelektualnego i z brakiem języka funkcjonalnego. Wyróżniono także: inne zaburzenia ze spektrum autyzmu oraz zaburzenie ze spektrum autyzmu, nieokreślone.

Wyróżnione podkategorie zaburzeń opisane są w sposób charakteryzujący funkcjonowanie danej osoby oraz tego, jakie trudności dominują w obrazie funkcjonowania pacjenta. Zwraca się uwagę na to, czy występują: (1) zaburzenia rozwoju intelektualnego, (2) upośledzenie czynnościowego języka, (3) brak rozwoju języka funkcjonalnego, (3) uporczywe deficyty w zdolności nawiązywania i podtrzymywania interakcji społecznych i komunikacji społecznej, (4) skłonność do ograniczonych, powtarzalnych i nieelastycznych wzorców zachowań, zainteresowań lub czynności, które są wyraźnie nietypowe lub nadmierne dla danej osoby. W grupie osób ze spektrum autyzmu znajdują się osoby, które doświadczają jednocześnie wielu trudności w wielu sferach życia („autyzm niskofunkcjonujący”) i takie, które funkcjonują na co dzień dobrze i u których nietypowy sposób funkcjonowania układu nerwowego przejawia się często w bardzo subtelny sposób („autyzm wysokofunkcjonujący”). Osoby ze spektrum autyzmu, które funkcjonują na najniższym poziomie – z niepełnosprawnością intelektualną i niemówiące lub doświadczające bardzo poważnych problemów w codziennej komunikacji – w ICD-11 otrzymują diagnozę „zaburzenie ze spektrum autyzmu z upośledzeniem rozwoju intelektualnego i z brakiem języka funkcjonalnego”. Natomiast te, które funkcjonują relatywnie najlepiej (często te, które zgodnie z klasyfikacją ICD-10 otrzymałyby diagnozę Zespołu Aspergera) otrzymają rozpoznanie „zaburzenie ze spektrum autyzmu bez upośledzenia rozwoju intelektualnego i z łagodnym upośledzeniem lub bez upośledzenia funkcjonalnego języka”.

3. MOŻLIWOŚCI I OGRANICZENIA DOTYCZĄCE SPEKTRUM AUTYZMU⁴

W klasyfikacji ICD-11 kluczowy jest termin „spektrum”, który oddaje różnorodność możliwości funkcjonowania intelektualnego i językowego. Cechą wspólną różnych zaburzeń ze spektrum autyzmu są trudności w nawiązywaniu i podtrzymywaniu interakcji społecznych oraz skłonności do nieelastycznych, powtarzalnych wzorców zachowań, czynności i zainteresowań, które występują w nadmiarze lub są nietypowe dla wieku danej osoby oraz uwarunkowań socjokulturowych. Osoby ze spektrum autyzmu uczą się o świecie, ale nie tego, jak w nim funkcjonować. Mają trudność z wykorzystaniem posiadanej wiedzy i umiejętności w zmieniających się warunkach, a przede wszystkim w sytuacjach społecznych.

Zaburzenia ze spektrum autyzmu mają neurorozwojowy charakter, co oznacza, że w wybranych obszarach układ nerwowy osoby ze spektrum autyzmu działa inaczej niż u większości osób. W związku z tym student może: (1) inaczej odbierać otoczenie, u wielu osób występują: nadselektywność bodźców (brak reakcji przy silnych bodźcach i silna reakcja przy bodźcach ledwo dostrzegalnych dla innych osób, może to być reakcja na dźwięki, światło, zapach, dotyk), hiperleksja (umiejętność płynnego czytania często przewyższająca umiejętności rozumienia tekstu i umiejętności czytania u rówieśników), deficyty uwagi, (2) inaczej przetwarzać informacje, np. mieć przekonanie, że wyłącznie ich punkt widzenia jest właściwy, przejawiać trudności z przyjmowaniem innej perspektywy, w tym z rozumieniem emocji innych osób, dosłownie odbierać: wypowiedzi, metafory, żarty, (3) reagować inaczej niż rówieśnicy, np. zasadniczo i sztywno trzymać się reguł, reagować dziwnie, nieadekwatnie do sytuacji, działać

⁴ Rozdział opracowano na podstawie źródeł oznaczonych w bibliografii numerami 22-46.

impulsywnie, mieć trudności z regulacją własnych emocji.

Obszary trudności, które obserwuje się u osób ze spektrum autyzmu, obejmują sferę komunikacji, umiejętności społecznych, nietypowe reakcje zmysłowe oraz sferę ruchową.

Tab. 1. Możliwości i ograniczenia funkcjonowania studentów ze spektrum autyzmu

Sfera aktywności	Zachowania
Komunikacja	<ul style="list-style-type: none"> – Aspekty pragmatyczne – trudności z użyciem języka w kontekście społecznym, np. na zajęciach. – Aspekty semantyczne – trudności w rozumieniu słowa, które ma wiele znaczeń. – Prozodia – nieprawidłowy ton, akcent i rytm wypowiedzi, np. typowy dla robota lub fikcyjnej znanej postaci. – Używanie zbyt sformalizowanego słownictwa, student w rozmowie z kolegami wyraża się jak profesor na wykładzie, używa encyklopedycznych określeń. – Dosłowne odbieranie wypowiedzi innych.
Umiejętności społeczne	<ul style="list-style-type: none"> – Przerwanie wypowiedzi innych osób lub mówić mimo tego, że ktoś inny nie skończył swej wypowiedzi. – Wtrącanie komentarzy nie na temat, np. w trakcie dyskusji na wykładzie studentowi przypomina się, że widział coś ciekawego w drodze na uczelnię i zaczyna o tym opowiadać. – Trudności z rozpoczynaniem i kończeniem rozmowy, np. student odchodzi w trakcie wypowiedzi innej osoby, bo chce coś zobaczyć. – Rozwijanie tematu do bardzo zaawansowanych wątków zakładając, że „wszyscy to wiedzą”. – Poruszanie tematów uważanych za nieodpowiednie w danej sytuacji. – Zajęcie pozycji zbyt blisko lub zbyt daleko drugiej osoby w trakcie rozmowy, wpatrywanie się nadmiernie w rozmówcę bądź unikanie kontaktu wzrokowego. – Zwracanie się zbyt bezpośrednio do osób będących autorytetami, przejawiając brak poczucia hierarchii społecznej, np. w stosunku do nauczycieli akademickich. – Przyjmowanie nienaturalnej pozycji ciała i stosowanie nienaturalnych gestów. – Trudności z rozpoznawaniem znaczących gestów społecznych i odczytywaniem mimiki lub nie zwracanie na nie uwagi. – Trudności z dostosowaniem swojego zachowania do sytuacji w oparciu o reakcje innych osób, np. ktoś robi znużoną minę i ziewa, a student mimo to kontynuuje opowiadanie. – Trudności z przyjmowaniem perspektywy innych osób, a nawet rozumieniem, że inne osoby mają własną, odmienną od nich, perspektywę, np. gdy sami nie są smutni, nie rozumieją, że kolega może być smutny lub gdy coś ich rozbawiło, uważają, że powinno to śmieszyć wszystkich. – Nieprawidłowe interpretowanie zachowania innych osób. – Trudności z regulowaniem własnego zachowania oraz dostosowaniem go do wymagań otoczenia. – Trudności z okazywaniem empatii, z tego powodu mogą wydawać się „zimne” i wyrachowane.
Samokontrola	<ul style="list-style-type: none"> – Trudności z akceptacją przegranej. – Przeżywanie wybuchów emocji nieadekwatne do sytuacji. – Trudności z oczekiwaniem na swoją kolej. – Forsowanie z uporem własnego punktu widzenia.
Nietypowe reakcje zmysłowe	<ul style="list-style-type: none"> – Odmienne odbieranie bodźców (dźwięki, zapachy, dotyk) może powodować zachowania nakierowane na poszukiwanie lub unikanie określonych doznań. <p>Bodźce słuchowe</p> <ul style="list-style-type: none"> – Rozpraszenie się, słysząc dźwięki, które dla większości osób są jedynie tłem, np. tykanie zegara, odgłosy z korytarza, przejeżdżający samochód. – Gwałtownie, nieprzewidywalnie reagowanie na niektóre specyficzne dźwięki, np. suszarki do rąk, frezarki.

	<ul style="list-style-type: none"> – Brak reakcji na własne imię w sytuacji, gdy osoba jest czymś zajęta. – Nietypowa reakcja na dźwięki potencjalnie ostrzegające o niebezpieczeństwie. – Słyszenie wypowiedzi, ale nie odróżnianie w nich słów (można to porównać do słuchania komunikatów na dworcu gdzie wszystko „zlewa się” i jest niezrozumiałe). – Reagowanie niepokojem albo krzykiem na hałas, zamieszanie, dużą ilość bodźców i zmian jednocześnie. – Trudności ze skupieniem się w miejscach, w których słycać echo. <p>Bodźce wzrokowe</p> <ul style="list-style-type: none"> – Unikanie jasnego światła, np. słonecznego, sztucznego lub ich połączenia, albo poszukiwanie pewnych nietypowych doznań wizualnych – pewne kolory lub obiekty mogą nadmiernie przykuwać uwagę. – Trudności z wyodrębnieniem figury z tła lub uporczywe analizowanie wzoru (na ścianach, ubraniach, firankach itp.) w poszukiwaniu symetrii i jej zaburzeń. – Trudności ze zlokalizowaniem przedmiotów lub osób w tłumie (może to być związane z prozopagnozą). – Skanowanie, przeszukiwanie otoczenia lub jego fragmentów, skupiając się na wybranych szczegółach: kolorach, kształtach itp. <p>Bodźce dotykowe/smakowe oraz zapachowe</p> <ul style="list-style-type: none"> – Unikanie dotyku lub wręcz przeciwnie – nadmiernie poszukiwanie kontaktu fizycznego z innymi osobami. – Poszukiwanie pewnych specyficznych doznań dotykowych, np. dociskania – wciskając się na zajęciach wychowania fizycznego między materace. – Odczuwanie dyskomfort związanego z ubraniem, np. metki, obciskające skarpetki. – Wysoki próg bólu, wiąże się to również z brakiem poczucia zagrożenia. – Spożywanie tylko wybranych produktów lub potraw, tzw. wybiórczość pokarmowa. – Znaczna wrażliwość na zapachy i odczuwanie znacznego dyskomfortu związanego z zapachami: jedzenia (np. kanapek spożywanych przez kolegów podczas zajęć), niewietrzonych sal, szatni i innych. <p>Ruch</p> <ul style="list-style-type: none"> – Trudności z poruszaniem się po różnych powierzchniach, np. na trawie, po schodach. – Przyjmowanie dziwnych postaw ciała. – Przejawianie nadmiernej potrzeby ruchu, trudność z usiedzeniem w miejscu. – Prezentowanie specyficznych, powtarzalnych ruchów, np. kołysanie się, chodzenie w kółko, machanie rękami. – Szybka się męczliwość. – Powolnie poruszanie się, potrzebowanie więcej czasu, aby zareagować na polecenia związane z ruchem. – Trudność z wykonaniem sekwencji ruchów.
<p>Trudności motoryczne</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Zaburzenia koordynacji. – Zaburzenia równowagi. – Zaburzenia zręczności manualnej. – Zaburzenia zdolności wykonywania szybkich ruchów. – Zaburzenia zdolności naśladowania (trudność ta może wynikać również z niskiej motywacji do powtarzania czyichś ruchów lub czynności). – Niska sprawność grafomotoryczną. – Niechęć do pisania. – Trudności w uprawianiu sportów.
<p>Umiejętności szkolne</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Normalny lub ponadprzeciętny iloraz inteligencji. – Postrzeganie studentów ze spektrum autyzmu jako zdolnych studentów. – Posiadanie rozległej wiedzy zwłaszcza związanej z obszarem swoich szczególnych zainteresowań. – Wysokie zdolności w zapamiętywaniu faktów. – Trudności z rozumieniem treści, zwłaszcza abstrakcyjnych. – Trudności w planowaniu samodzielnej pracy. – Trudności w łączeniu informacji w spójną całość.

	<ul style="list-style-type: none"> – Trudności w rozumieniu tekstów. – Trudności w rozwiązywaniu problemów. – Trudności we wnioskowaniu i oceny sytuacji. – Trudności w planowania czynności i ruchów. – Sztywność myślenia. – Uporczywe forsowanie i narzucanie swojego punktu widzenia (zwykle wynikającym z przekonania: „Ja to wiem, więc wszyscy powinni to wiedzieć, to jest oczywiste”). – Komentowanie rzeczywistości w sposób, który może się wydawać obraźliwy dla innych – Sztywne przestrzeganie reguł i rutyny (nieadekwatna reakcja na zmiany). – Odmienne poczucie upływającego czasu, trudność z organizacją zajęć, zwłaszcza w perspektywie dni, miesięcy, tygodni, np. pytanie o plany na przyszłość może być dla osób ze spektrum autyzmu bardzo kłopotliwe (doroste osoby porównują taką sytuację do pytania o rozmiar wszechświata). – Nieszablonowy sposób myślenia, co może sprzyjać kreatywności i oryginalności. – Niechęć do ćwiczeń, zajęć wieloetapowych, np. typu: biegnie-kozłowanie-rzucanie czy kolorowanie-wycinanie-przyklejanie-opisanie). – Podejmowanie działań zakazanych lub nieakceptowanych społecznie, np. „bo kolega mu kazał”. – Trudności z pracą w grupach, woli pracować sam, narzuca innym pomysły, albo w ogóle nie uczestniczy.
Mocne strony studentów	<ul style="list-style-type: none"> – Dobra pamięć wzrokowa, używanie pomocy wizualnych, np. zdjęć, modeli itp. przykuwających uwagę, pozwala lepiej przyswoić materiał. – Dobre zapamiętywanie faktów i wydarzeń, jeśli tylko temat zainteresuje studenta w stopniu umożliwiającym koncentrację uwagi. – Posiadanie umiejętności analitycznych. – Przejawianie uzdolnień matematycznych (jednak nie jest prawdą, że wszystkie osoby ze spektrum autyzmu świetnie liczą). – Twórczość, zwłaszcza w zakresie oryginalności proponowanych rozwiązań (myślenie nieszablonowe sprzyja tworzeniu nowatorskich rozwiązań). – Niewielka część osób ze spektrum autyzmu, ale istotnie większa niż w populacji osób „neurotypowych”, ma uzdolnienia na poziomie sawantyzmu, np. w zakresie liczenia (wykonywanie skomplikowanych obliczeń w pamięci, zapamiętywania dat, bezbłędne określanie dnia tygodnia w przypadku podania dowolnej daty), w zakresie pamięci (zapamiętywanie ogromnej ilości faktów po przeczytaniu o nich), w zakresie muzyki (słuch absolutny), w dziedzinie plastyki (np. rysowanie oddające wiernie szczegóły) i wielu innych.

Źródło: opracowanie własne.

4. METODY NAUCZANIA⁵

Studentom ze spektrum autyzmu należy zapewnić warunki studiowania niezbędne do osiągnięcia efektów uczenia się przewidzianych w programie studiów, tj. odpowiednie metody i formy pracy oraz specjalistyczną pomoc dydaktyczną, a także możliwość korzystania z całej infrastruktury uczelni.

Symptomy trudności dydaktycznych: skłonność powracania do sztywnych, stereotypowych zachowań; brak elastyczności poznawczej; trudności w myśleniu i działaniu trudności w rozumieniu i odpowiadaniu na społeczne/emocjonalne sygnały; trudności w rozumieniu sensu; zaburzenia komunikacji pragmatycznej; problemy z uwagą; obniżenie poziomu umiejętności w sytuacjach stresujących; nieprawidłowe przetwarzanie bodźców sensorycznych (nadwrażliwość dotykowa, zapachowa, słuchowa); problemy z samodzielnym dokończeniem zadania; brak inicjatywy (gdy pozostawi się ich samych sobie mają tendencję do stereotypowego powtarzania czynności); trudności w zastosowaniu tego, czego nauczyły w jednej sytuacji do innej sytuacji; łatwość zapamiętywania wzrokowego; trudności z

⁵ Rozdział opracowano na podstawie źródeł oznaczonych w bibliografii numerami 22-46.

formułowaniem dłuższych wypowiedzi ustnych; kłopoty z małą motoryką; kłopoty z wyobraźnią.

Wskazane trudności mają swój początek w okresie rozwojowym, najczęściej we wczesnym dzieciństwie, mogą jednak manifestować się w różnym stopniu na różnych etapach życia, w miarę wzrastających wymagań społecznych i rozwojowych, w konsekwencji utrudniając funkcjonowanie w życiu osobistym, rodzinnym, społecznym czy zawodowym.

Wymienione sfery pozostają we wzajemnej zależności i zaburzenia w którymkolwiek z obszarów powodują trudności w innych, np. problemy z samokontrolą negatywnie wpływają na relacje koleżeńskie (sferę społeczną). Opisane powyżej zachowania z perspektywy nauczyciela mogą być odbierane jako celowe, np. nauczyciel może myśleć, że student „robi to, bo jest złośliwy”. Jest to jednak subiektywna interpretacja zachowania innej osoby, która nie uwzględnia jej trudności i nie pomaga żadnej ze stron.

Przykładowe metody i formy pracy dydaktycznej: metody ekspresji nastawione na emocje i przeżywanie; metody polisensoryczne; metody praktycznego działania; metody relaksacji; metoda obserwacji; pokaz (okazów naturalnych, modeli ilustracji); opis i pogadanka (związane z konkretem); metody ćwiczeń utrwalających; metoda wpływu osobistego (wysuwanie sugestii, działanie przykładem osobistym, wyrażanie aprobaty i dezaprobaty); stymulacja polisensoryczna (poznawanie poprzez patrzenie, słuchanie i dotykanie).

Sprzęt i środki dydaktyczne: wizualne pomoce dydaktyczne – plany, ilustracje, modele przestrzenne, szablony, plansze, tablice, fotografie, mapy itp.; nagrane teksty na nośnikach elektronicznych (e-booki, audiobooki); pomoce audiowizualne, np. projektory; tablice interaktywne.

Metoda behawioralna. Celem terapii jest zmiana zachowania osoby z autyzmem, polegająca na zwiększeniu liczby zachowań pozytywnych (akceptowanych społecznie/prawidłowych) i zmniejszeniu liczby zachowań negatywnych (nieakceptowanych społecznie/nieprawidłowych) przy zastosowaniu wiedzy na temat schematów uczenia się, czyli stosowaniu systemów nagród i kar.

TEACCH. Całościowy program oparty się na założeniu, że należy tłumaczyć i przybliżyć środowisko osobom ze spektrum autyzmu oraz wpływać na środowisko tak, aby było bardziej zrozumiałe. Pracą terapeuty jest tłumaczenie świata osób ze spektrum autyzmu, aby przybliżyć je do siebie. Celem jest przede wszystkim osiągnięcie jak najpełniejszej samodzielności przez osobę z autyzmem.

Metoda ESDM. Model wczesnej interwencji terapeutycznej przeznaczonej dla dzieci w wieku od roku do pięciu lat. Polega na zabawach rozwojowych budowaniu pozytywnych relacji. Celem jest poprawa umiejętności poznawczych i językowych.

Metoda Rozwoju Relacji. Punktem wyjścia jest autyzm rozumiany jako deficyt poznawczy i przewaga inteligencji statycznej (zautomatyzowane, proste czynności, np. zapamiętywanie, działanie według planu) nad dynamiczną (skomplikowane operacje, np. przewidywanie, szacowanie, planowanie). Koncentruje się na rozwijaniu umiejętności w zakresie trzech głównych objawów autyzmu: wchodzenie w relacje, komunikacja oraz elastyczne myślenie.

Model Floortime. Czas na podłodze oznacza dosłownie, że dorosły dołącza do dziecka bawiącego się na podłodze, ale należy to także rozumieć jako podążanie za dzieckiem. Jest to pierwszy krok do nawiązania relacji. Opiekun spędza z dzieckiem 20 minut dziennie „na podłodze” (na poziomie odbioru informacji przez dziecko) i nawiązuje z nim interakcje, podąża za inicjatywami dziecka i stopniowo stawiając wyzwania, uczy zasad funkcjonowania społecznego i kolejnych umiejętności związanych z myśleniem i komunikacją.

Metoda 3i. Metoda edukacji przez zabawę, która jest intensywną stymulacją mózgu, dobraną do potrzeb osoby ze spektrum autyzmu oraz prowadzoną indywidualnie (dziecko – terapeuta). Głównym celem jest przede wszystkim interakcja, wymiana, kontakt z drugą osobą.

Terapia logopedyczna. Ma na celu stymulowanie rozwoju mowy, wzbogacanie słownika, którym dysponuje dziecko, ale również usprawnianie mowy czynnej i biernej w kontekście sytuacji społecznej. Często też polega na ukierunkowaniu treningu słuchowego na cechy prozodyczne mowy, a także

kształtowaniu i rozwijaniu rozumienia mowy, budowaniu kompetencji językowej oraz intencji komunikacyjnej.

Terapia pedagogiczna. Poprzez kompleksowe wspomaganie rozwoju w aspekcie poznawczym, psychicznym i emocjonalnym ma na celu określenie i zniwelowanie trudności w uczeniu się.

Arteterapia. Metoda wspomagająca, wykorzystuje różne formy sztuki w celach terapeutycznych. Pomaga w rozpoznawaniu emocji, uwalnianiu i odreagowaniu ich, a także wyrażaniu uczuć w sposób akceptowany przez otoczenie. Wzmacnia poczucie bezpieczeństwa dziecka, zmniejsza poziom napięcia emocjonalnego oraz pomaga uaktywnić komunikację niewerbalną, niwelować zaburzenia społeczne i sensoryczne.

Biofeedback. Metoda wspomagająca, ma na celu usprawnianie pracy ośrodkowego układu nerwowego poprzez korzystanie ze zdolności neuroplastycznych mózgu do tworzenia i wygaszania połączeń synaptycznych. Program terapii jest dostosowywany indywidualnie do każdego uczestnika na podstawie badania określającego, których fal mózgowych jest zbyt wiele, a które obszary wymagają ich zwiększenia.

Dogoterapia. Metoda wspomagająca, oparta na kontakcie ze specjalnie wyszkolonym psem pod nadzorem jego opiekuna. Ma na celu oswoić dziecko w kontakcie ze zwierzęciem, zmniejszyć lęk i opór przed dotykiem, rozwija umiejętności komunikacyjne, wrażliwość na reakcje zwierzęcia, umiejętność tworzenia więzi, samodzielność poprzez udział w prostych czynnościach pielęgnacyjnych psa.

Gimnastyka Mózgu P. Dennisona. Metoda wspomagająca, ma na celu integrację pracy mózgu, wzmocnienie komunikacji międzypółkulowej poprzez ruch, integrację umysłu i ciała.

Integracja Sensoryczna. Celem terapii jest dostarczenie dziecku doświadczeń poprzez odpowiednio dobraną sekwencję ćwiczeń sensoryczno-motorycznych. Program usprawnia odbiór i integrację bodźców sensorycznych w ośrodkowym układzie nerwowym, dzięki czemu wzrasta poczucie bezpieczeństwa oraz świadomość własnych odczuć i emocji.

Metoda Dobrego Startu. Wspomaga rozwój psychomotoryczny i edukację poprzez angażowanie wielozmysłowe dziecka. Podejście wykorzystuje metody wzrokowe, słuchowe, dotykowe, kinestetyczno-ruchowe oraz funkcje językowe i wykonawcze.

Metoda Affolter. Metoda wspomagająca, ma na celu rozwijanie znajomości schematu ciała i praksj, zwiększa samodzielność dziecka, stopniowe przezwyciężanie lęku przed dotykiem i hartowanie wnętrza dłoni, a w konsekwencji – integracji działania z językiem, mową.

Metoda Aktywności Knillów. Metoda wspomagająca, oparta na założeniu, że poprzez zmysł dotyku, rozwija się umiejętność do nawiązywania kontaktu z otoczeniem, co z kolei staje się podstawą do rozwoju kompetencji językowych i społecznych.

Metoda symultaniczno-sekwencyjna (metoda krakowska). Metoda wspomagająca, skierowana do dzieci mających trudności z komunikacją językową. Jest metodą opartą na podejściu neurobiologicznym, ma na celu doprowadzić do wzbudzenia w dzieciach potrzeby i chęci mówienia oraz czytania.

Trening Umiejętności Społecznych. Wspomagająca forma pracy z grupą ukierunkowana na uczenie się umiejętności społecznych niezbędnych w codziennym funkcjonowaniu, poprzez modelowanie, odgrywanie ról oraz generalizację nabytych umiejętności w nowym otoczeniu.

Metoda Thomatisa. Metoda wspomagająca, trening słuchowy mający na celu rozwój funkcji słuchowej oraz uwagi słuchowej i komunikacji językowej. Trening odbywa się przy użyciu specjalnie skonstruowanego sprzętu, tzw. „elektronicznego ucha”, które ma w idealny sposób imitować ucho ludzkie i pozwala wyćwiczyć ucho człowieka w taki sposób, aby mogło prawidłowo pracować (odbierać i przetwarzać dźwięki). Ćwiczenia stymulują centralny system nerwowy, a szczególnie korę mózgową, odpowiedzialną za procesy myślenia.

Metoda Weroniki Sherborne (Metoda Ruchu Rozwijającego). Wspomagający system ruchowych

ćwiczeń-zabaw w oparciu o wczesnodziecięce zabawy rodziców z dziećmi. Wspomaga rozwój zaburzonych sfer funkcjonowania osób ze spektrum autyzmu.

Muzykoterapia. Metoda wspomagająca, bazująca na leczniczym wpływie dźwięku i muzyki na organizm i psychikę człowieka. Polega na wyzwaniu emocji i aktywizowaniu uczuć.

Metoda Wideotreningu Komunikacji. Metoda wspomagająca, podczas której osoba dorosła (rodzic, terapeuta lub nauczyciel) pracuje z trenerem omawiając nagrania swoich interakcji z dzieckiem. Celem tej metody jest poprawa relacji poprzez poznanie i stosowanie zasad dobrej komunikacji.

Terapia więzi i dialogu. Metoda wspomagająca, polega na pogłębianiu i wzbogacaniu więzi uczuciowej między rodzicami, a dzieckiem. Uczy „rozszyfrowywać” to, co dziecko mówi swoim zachowaniem.

NDT-Bobath. Fizjoterapeutyczna metoda wspomagająca, stosowana głównie u niemowląt wymagających pobudzenia w zakresie rozwoju psychomotorycznego. Jest uważana za jedną z wiodących metod terapeutycznych również w leczeniu neurorozwojowym, eliminuje złe wzorce ruchowe, a utrwała dobre, bazując na plastyczności mózgu, czyli jego zdolności do uczenia się na podstawie informacji docierających z zewnątrz.

5. STANDARDY OBSŁUGI I PRZYKŁADOWE BARIERY⁶

Osoby ze spektrum autyzmu (odbiorcy usług, pracownicy, pozostałe osoby zainteresowane Uczelnią) mogą napotkać na szereg **barier**, czyli przeszkód lub ograniczeń, które uniemożliwiają lub utrudniają im udział w różnych sferach życia akademickiego na zasadzie równości z innymi. Bariery mogą wynikać z cech środowiska zewnętrznego (np. bariery architektoniczne, transportowe, techniczne, informacyjne, cyfrowe, komunikacyjne, kulturowe, społeczne, prawne, ekonomiczne, edukacyjne) lub wewnętrznego, związanego z osobą z niepełnosprawnością⁷ (np. psychologiczne, zdrowotne, poznawcze). Przeszkody napotymane przez osoby z niepełnosprawnością w środowisku akademickim są wielorakie i mają różne podłoże. Część z nich stanowi wspólny problem osób z niepełnosprawnością, część ma charakter specyficzny, gdyż wiąże się z konkretnymi warunkami środowiskowymi, indywidualnymi predyspozycjami danej osoby oraz rodzajem i stopniem niepełnosprawności.

Standardy obsługi⁸ osób ze spektrum autyzmu rozumiane są jako normy określające podstawowe wymagania stawiane czynnościom zaspokajającym potrzeby osób ze spektrum autyzmu lub ułatwiające im funkcjonowanie w środowisku Uczelni oraz przyczyniające się do likwidowania barier, w szczególności tych o charakterze środowiskowym.

Planując czynności zmierzające do zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami optymalnego środowiska akademickiego, należy przestrzegać zasad **uniwersalnego projektowania**. Uniwersalne projektowanie polega na tworzeniu różnego typu rozwiązań w taki sposób, by mogły być one użytkowane przez wszystkich ludzi lub w możliwie szerokim zakresie, bez potrzeby adaptacji lub specjalnego dostosowywania. Zasady uniwersalnego projektowania: sprawiedliwe wykorzystanie, elastyczność użycia, dostępność i czytelność informacji, niski poziom wysiłku fizycznego, odpowiedni wymiar i przestrzeń, prosta i intuicyjna obsługa, tolerancja dla błędów, percepcja równości. Standardy obsługi uwzględniające zasady uniwersalnego projektowania będą miały charakter powszechny, gdyż wprowadzone są ze względu na jak najszersze grono użytkowników o zróżnicowanych potrzebach.

W sytuacji, gdy w obsłudze osób ze spektrum autyzmu nie jest możliwe zastosowanie uniwersalnego

⁶ Rozdział opracowano na podstawie źródeł oznaczonych w bibliografii numerami 22-46.

⁷ Przykładowe bariery wewnętrzne przedstawiono w trzeciej części niniejszego opracowania.

⁸ Według *Słownika języka polskiego PWN* termin „standard” oznacza normy określające podstawowe wymagania stawiane czemuś lub wspólnie ustalone kryterium, które określa powszechne, zwykle najbardziej pożądane cechy czegoś, w tym także ludzkiego zachowania, natomiast termin „obsługa” – obsługiwanie ludzi, czyli wykonywanie czynności zaspokajających czyjeś potrzeby lub ułatwiający komuś funkcjonowanie, zwykle w ramach swoich obowiązków służbowych.

projektowania należy wprowadzić standard obsługi uwzględniający **racjonalne usprawnienie** (adaptacja, dostosowanie), czyli konieczne i odpowiednie zmiany nienakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, których celem jest zapewnienie osobom ze spektrum autyzmu możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami.

Osoby ze spektrum autyzmu w nowym miejscu mogą czuć się zagubione, przytłoczone lub zdezorientowane, a ich zachowanie może być odebrane jako „dziwne”. Nadmiar bodźców dźwiękowych, wzrokowych, innych wizualnych czy dotykowych mogą być wyjątkowo przytłaczające dla tych osób. Wywołują wtedy silny stres i przeciążenie sensoryczne, co spowoduje na przykład chwilowe „wyłączenie się” lub nasilenie stimów. Czynniki leżące u podstaw przeciążenia sensorycznego są specyficzne dla danej osoby: dźwięki mogą być głośne lub ciche, albo przeszkadzać może ich mnogość. Zniekształcenia w odbiorze otoczenia mogą spowodować wrażenie nakładającej się mowy (brak umiejętności wyizolowania konkretnego dźwięku). Osoby ze spektrum autyzmu mogą mieć problemy w komunikacji werbalnej: mówić zbyt szybko, powolnie, zacinając się, mieć mutyzm wybiórczy lub posługiwać się różnymi formami komunikacji niewerbalnej, na przykład gestami, symbolami graficznymi (piktogramy), mimiką, w tym za pośrednictwem technologii komunikacyjno-informacyjnych oraz problemy ze zrozumieniem rozbudowanej, opisowej wypowiedzi lub metafor. W zależności od indywidualnych możliwości, jak również uwarunkowań społecznych, kulturowych, rodzaju i jakości udzielanego wsparcia, osoby ze spektrum autyzmu mogą wieść satysfakcjonujące życie, osiągać sukcesy i przezwyciężać wyzwania rozwojowe. Mogą także studiować i ukończyć wybrane przez siebie kierunki studiów, o ile uczelnia będzie w stanie zapewnić im optymalne warunki do studiowania.

Tab. 2. Przykładowe bariery i standardy obsługi osób ze spektrum autyzmu

Przykłady barier	Standardy obsługi
<p>Bariery architektoniczne: – wszelkie utrudnienia występujące w budynku i w jego najbliższej okolicy, które ze względu na rozwiązania techniczne, konstrukcyjne lub warunki użytkowania uniemożliwiają lub utrudniają swobodę ruchu osobom ze spektrum autyzmu</p>	<p>Zapewnianie osobom ze szczególnymi potrzebami (w tym osobom z niepełnosprawnościami) dostępności budynków Uczelni (w tym: dydaktycznych, badawczych, administracyjnych, mieszkalnych), w których odbywają się: rekrutacja, kształcenie, badania naukowe, obsługa administracyjna, zakwaterowanie, zatrudnienie, inne zadania – w zakresie m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zagospodarowania przestrzeni wokół budynków w sposób umożliwiający osobom ze szczególnymi potrzebami swobodne przemieszczanie się – wolnych od barier poziomych i pionowych przestrzeni komunikacyjnych budynków Uczelni pozwalające na swobodne przemieszczanie się – dostępu do wszystkich pomieszczeń w budynku poprzez zastosowanie rozwiązań architektonicznych, – możliwości wejścia do budynku osobie korzystającej z psa asystującego <p>Otoczenie i sala wykładowa powinny być dostosowane do specyfiki niepełnosprawności – szczegółowe omówienie standardu zamieszczono w dalszej części rozdziału</p>
<p>Bariery techniczne: – przeszkody wynikające z braku zastosowania odpowiednich do spektrum autyzmu, przedmiotów lub urządzeń, których likwidacja powinna powodować sprawniejsze działanie osoby ze spektrum autyzmu w środowisku Uczelni i umożliwić wydajniejsze jej funkcjonowanie</p>	<p>Zastosowanie uniwersalnego projektowania w budynkach Uczelni (w tym: dydaktycznych, badawczych, administracyjnych, mieszkalnych), w których odbywają się: rekrutacja, kształcenie, badania naukowe, obsługa administracyjna, zakwaterowanie, zatrudnienie, inne zadania – w zakresie m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> – informacji na temat rozkładu pomieszczeń w budynku, co najmniej w sposób wizualny i dotykowy lub głosowy – dostępu do wszystkich pomieszczeń w budynku poprzez instalację urządzeń lub zastosowanie środków technicznych – urządzeń i procedury do ewakuacji osób ze szczególnymi potrzebami, w tym z niepełnosprawnościami – instalacja urządzeń lub innych środków technicznych do obsługi osób słabosłyszących, w szczególności pętli indukcyjnych, systemów FM lub urządzeń opartych o inne technologie, których celem jest wspomaganie słyszenia

<p>Barierzy transportowe: – ograniczenie dostępu do systemu transportu wewnątrzuczelnianego, np. między kampusami, które może uniemożliwić normalne funkcjonowanie w życiu akademickim</p>	<p>Planowanie zajęć, sesji egzaminacyjnej, konsultacji z zastosowaniem uniwersalnego projektowania, tj. bez konieczności przemieszcza się między budynkami i kampusami lub – jeśli nie jest to możliwe – w zakresie optymalnego czasu koniecznego do przemieszczenia się między salami, budynkami, kampusami Uczelni</p>
<p>Barierzy cyfrowe: – utrudnienia w korzystaniu przez osoby ze spektrum autyzmu z informacji cyfrowych, tj. dokumentów elektronicznych, stron internetowych i aplikacji mobilnych, z powodu nieuwzględnienia takich cech, jak: postrzegalność, funkcjonalność, zrozumiałość, integralność</p>	<p>Uniwersalne projektowanie strony internetowej Uczelni i aplikacji mobilnej oraz podstron jednostek Uczelni zawierających podstawowe informacje i zapewniających obsługę osób ze szczególnymi potrzebami w procesie: rekrutacji, kształcenia, badań naukowych, obsługi administracyjnej, zakwaterowania, zatrudnienia, innych działań – z uwzględnieniem takich wymogów jak, m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> – funkcjonalność, tj. informacja jest w pełni dostępna za pomocą klasycznych metod, np. wyświetlana na ekranie komputera oraz odczytywana w całości za pomocą możliwie najszerszej liczby narzędzi wspierających (np. przez czytnik ekranu osoby niewidomej), możliwa do odczytania na tablecie, smartfonie, możliwa do odczytania w programach powiększających dla osób słabowidzących itp. – kompatybilność, tj. sposób prezentowania informacji jest zaprojektowany i wykonany tak, by umożliwiał współpracę z maksymalnie dużą gamą terminali użytkownika i narzędzi wspierających lub tak, by posiadał on odpowiednie alternatywy umożliwiające taką współpracę – postrzegalność, tj. prezentowanie informacji w sposób umożliwiający ich postrzeganie za pomocą różnych zmysłów, ponieważ nie wszyscy użytkownicy stron internetowych posługują się tymi samymi zmysłami – zrozumiałość, tj. wszelkie prezentowane informacje, jak i sposób dotarcia do nich, są zrozumiałe dla każdego użytkownika, użytkownik nie może być zaskakiwany sposobem prezentacji informacji, a w przypadku informacji o szczególnej wadze otrzymuje wszelkie rady i dodatkowe informacje umożliwiające ewentualne skorzystanie z funkcjonalności związanych z prezentowaną informacją (np. w przypadku formularzy, testów egzaminacyjnych itp.)
<p>Barierzy komunikacyjne: – ograniczenia uniemożliwiające lub utrudniające osobie ze spektrum autyzmu swobodne porozumiewanie się z otoczeniem w zakresie nadawania i/lub odbioru informacji na skutek nieznaności przez otoczenie systemu komunikacji stosowanego przez osobę z niepełnosprawnością</p>	<p>Zapewnienie osobom ze szczególnymi potrzebami (w tym z niepełnosprawnościami) w trakcie realizacji zadań związanych z: rekrutacją, kształceniem, badaniami naukowymi, obsługą administracyjną, zakwaterowaniem, zatrudnieniem, innym obszarem, m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> – obsługi z wykorzystaniem środków wspierających komunikowanie się lub przez wykorzystanie zdalnego dostępu online do usługi tłumacza przez strony internetowe i aplikacje – na wniosek osoby ze szczególną potrzebą komunikacji w formie określonej w tym wniosku <p>W komunikacji mogą wystąpić konflikty wynikające z trudności studenta w zakresie odczytywania komunikatów niewerbalnych, np. ton głosu czy mowa ciała, a tym samym niemożność odczytywania intencji, samopoczucia, czy nastroju drugiego człowieka; student może wypowiedzi rozumieć dosłownie, dlatego w rozmowach należy być precyzyjnym i unikać niedosłowności</p>
<p>Barierzy informacyjne: – utrudniony dostęp do podstawowych informacji związanych z działalnością Uczelni na skutek m.in. barier cyfrowych, komunikacyjnych i technicznych</p>	<p>Uwzględnienie uniwersalnego projektowania w prezentacji informacji ogólnych o Uczelni oraz związanych z: rekrutacją, kształceniem, badaniami naukowymi, obsługą administracyjną, zakwaterowaniem, zatrudnieniem, innym obszarem, tj. przedstawienie ich w postaci:</p> <ul style="list-style-type: none"> – elektronicznego pliku zawierającego tekst odczytywalny maszynowo – nagrania treści w polskim języku migowym – informacji w tekście łatwym do czytania
<p>Barierzy ekonomiczne: – ograniczenia finansowe wynikające z konieczności ponoszenia dodatkowych kosztów wynikających z niepełnosprawności</p>	<p>Udzielanie wsparcia dotowanego ze środków na zadania związane ze stwarzaniem osobom z niepełnosprawnościami warunków do pełnego udziału w:</p> <ul style="list-style-type: none"> – procesie przyjmowania na studia i do szkół doktorskich – kształceniu na studiach i w szkołach doktorskich – prowadzeniu działalności naukowej

	Stypendium specjalne dla osób posiadających orzeczenie lub dokument równoważny
<p>Bariery kulturowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – utrudnienia wynikające z czynników kulturowych, tj. względnie trwałego systemu wartości, przekonań oraz preferencji pewnych typów zachowań, przekazywanego w czasie, z pokolenia na pokolenie <p>Bariery społeczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wszelkiego rodzaju przeszkody, pewne ograniczenia (np. zakazy, normy postępowania, zwyczaje itp.) zmniejszające dostępność i możliwość włączenia się do danej grupy społecznej osobom niebędącym jej członkami 	<p>Podnoszenie świadomości wspólnoty Uniwersytetu (np. kampanie społeczne, seminaria, konferencje, broszury informacyjne, plakaty, ulotki) w zakresie, m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> – usuwania barier utrudniających osobom ze szczególnymi potrzebami, w tym z niepełnosprawnościami udział w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi – sposobów przeciwdziałania wykluczeniu ze szczególnymi potrzebami, w tym osób z niepełnosprawnościami m.in. poprzez uniwersalne projektowanie i racjonalne usprawnienia w dostosowaniu środowiska Uczelni – praw przysługującym osobom ze szczególnymi potrzebami, w tym osobom z niepełnosprawnościami – obowiązków Uczelni jako podmiotu publicznego w takim sposobie realizacji podstawowych zadań, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania
<p>Bariery prawne:</p> <ul style="list-style-type: none"> – utrudnienia związane systemem prawnym Uczelni 	<p>Wdrażanie wewnątrzuczelnianych aktów prawnych dotyczących, m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> – dostępności Uczelni w zakresach regulowanych Ustawą z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami – uniwersalnego projektowania rekrutacji, kształcenia, prowadzenia badań naukowych oraz miejsca pracy lub racjonalnego dostosowania wymienionych zakresów do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, w tym z niepełnosprawnościami
<p>Bariery edukacyjne:</p> <ul style="list-style-type: none"> – utrudnienia lub ograniczenia wynikające z niedostępności edukacji prowadzonej w zakresie odpowiadającym edukacji osób bez niepełnosprawności oraz niedostosowania procesu kształcenia do potrzeb osób ze spektrum autyzmu – bariery techniczne, cyfrowe, komunikacyjne, zdrowotne 	<p>Osoby ze spektrum autyzmu mogą z powodzeniem uczestniczyć w procesie kształcenia na uczelni wyższej, przy czym należy stawiać im takie same wymagania, jak przed innymi studentami, ponieważ zamierzają oni zdobyć wyższe wykształcenie. Uczelnia odpowiada za dyplom uzyskany przez absolwentów ze spektrum autyzmu, który jest potwierdzeniem uzyskanych efektów uczenia się przewidzianych w programie studiów.</p> <p>Niektórzy studenci ze spektrum autyzmu mogą studiować w formie tradycyjnej, bez szczególnego wsparcia ze strony uczelni, dla innych – proces kształcenia wymaga odpowiedniego dostosowania warunków do ich możliwości percepcyjnych i tempa uczenia się</p> <p>Należy dostosować wymagania edukacyjne do specyfiki niepełnosprawności – szczegółowe omówienie standardu znajduje się w dalszej części rozdziału</p> <p>W uniwersalnym projektowaniu kształcenia i prowadzenia badań naukowych lub ich dostosowaniu do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, w tym z niepełnosprawnościami w tym osób ze spektrum autyzmu należy uwzględnić zasady wyrównywania szans edukacyjnych – szczegółowe omówienie standardu znajduje się w dalszej części rozdziału</p>
<p>Bariery zdrowotne:</p> <ul style="list-style-type: none"> – szczególnie trudne dla osoby ze spektrum autyzmu są sytuacje, gdy zostanie zaburzony porządek, do którego wcześniej przyzwyczała się – w takiej sytuacji student może być bardziej drażliwy, należy pozwolić mu na wyrażenie emocji, w tym czasie zachować – student może mieć potrzebę zadawania pytań lub formułowania długich wypowiedzi, które mogą być uciążliwe np. dla pozostałych studentów 	<p>Należy przygotować osobę ze spektrum autyzmu do wszelkich zmian w otoczeniu i rozkładzie dnia</p> <p>Należy pozwolić osobie z autyzmem wypowiedzieć się, a jednocześnie stworzyć ramy dla wypowiedzi, np. prośba o wypowiedź w trzech zdaniach</p>

ZASADY WYRÓWNYWANIA SZANS EDUKACYJNYCH

Uniwersalne projektowanie kształcenia i prowadzenia badań naukowych lub dostosowanie procesu kształcenia i prowadzenia badań naukowych do potrzeb osób ze spektrum autyzmu oparte powinny być na zasadach wyrównywania szans edukacyjnych, tj.: (1) indywidualizacji, (2) podmiotowości, (3) rozwijania potencjału studenta w związku z realizowanym procesem kształcenia, (4) racjonalnego dostosowania, (5) utrzymania standardu akademickiego, (6) adaptacji najbliższej standardowemu sposobowi prowadzenia zajęć, (7) równych praw i obowiązków.

Zasada indywidualizacji. Adaptacje (dostosowania) procesu studiowania dla osoby ze spektrum autyzmu zawsze przygotowywane są w odpowiedzi na jej indywidualne potrzeby dydaktyczno-badawcze wynikające ze specyfiki stanu zdrowia, w tym warunków, w jakich się odbywają.

Wdrożenie rozwiązań o charakterze asekuracyjnym lub bardziej interwencyjnym zależy od: (1) rodzaju i stopnia zaburzenia, (2) przebiegu wcześniejszej edukacji, (3) indywidualnych ograniczeń, (4) indywidualnych umiejętności radzenia sobie z trudnościami adaptacyjnymi.

W wielu przypadkach możliwe jest wdrożenie różnych rozwiązań, które dają możliwość osiągnięcia tego samego celu, czyli skutecznego zaadaptowania procesu kształcenia bez naruszania standardu akademickiego. Studenci ze spektrum autyzmu mogą mieć różne oczekiwania względem adaptacji.

Zasada podmiotowości. Uwzględnianie autonomii osoby ze spektrum autyzmu oraz jej prawa do decydowania o sobie, wynika z faktu, że osoba ta najlepiej zna swoją sytuację oraz konsekwencje ograniczeń. Poności też pełną odpowiedzialność za swoje decyzje i rozwój osobisty. Dlatego, należy uszanować jej wszelkie wybory i podejmować działania możliwe do przeprowadzenia oraz wprowadzenia w życie decyzji studenta.

Zadanie konsultanta edukacyjnego polega na pomocy studentowi ze spektrum autyzmu w zdobyciu informacji na temat szans i zagrożeń wynikających z jego ograniczeń podczas studiowania danego kierunku oraz możliwych rozwiązań adaptacyjnych. Tego typu działania wspierają studenta w świadomym wyborze dostosowania, które jego zdaniem będzie dla niego optymalne. Uczelnia nie narzuca rozwiązań i nie decyduje za studenta, które rozwiązanie jest dla niego najlepsze. Rolą przedstawicieli uczelni jest jedynie zwrócenie uwagi na czynniki mogące mieć znaczenie dla sukcesu lub niepowodzenia, w tym wymagania związane programem studiów, z których student może nie zdawać sobie sprawy.

Każdy wybór dokonany samodzielnie przez studenta jest dobrym wyborem, nawet jeśli innej osobie wydaje się nierozsądny. Taki wybór daje mu możliwość osobistego doświadczenia udziału w społeczności akademickiej oraz stanowi szansę poznania swoich ograniczeń i lepszego zdefiniowania własnych możliwości. Z tego powodu nie należy obawiać się dokonania adaptacji, które z punktu widzenia innych osób, np. konsultanta akademickiego czy nauczyciela, nie są wystarczające i satysfakcjonujące z uwagi na zaburzenie lub charakter studiów, konkretnych zajęć lub gdy nie istnieją rozwiązania w pełni wyrównujące szanse – student ma prawo podjąć ryzyko bez względu na to, jakie motywacje nim kierują. Ma także prawo uczyć się na swoich błędach i zdobywać doświadczenia w różnych sytuacjach.

Zasada rozwijania potencjału. Osoba ze spektrum autyzmu w związku ze studiowanym przez nią kierunkiem studiów lub prowadzeniem badań, ma prawo do doboru takich adaptacji, które pozwalają tej osobie nabywać wiedzę i rozwijać praktyczne umiejętności oraz umożliwiają przeprowadzenie badania.

Zastosowane adaptacje powinny umożliwiać studentowi ze spektrum autyzmu w jak największym stopniu realizację zajęć, a w szczególności osiągnięcie wszystkich efektów uczenia się przewidzianych w programie studiów. W niektórych sytuacjach zwolnienie studenta z jakiejś aktywności może być akceptowalną adaptacją. Jeśli jednak jest możliwa realizacja zadania w zmienionej formie, to należy podjąć działania właśnie w tym kierunku. Zwolnienie studenta z jakiegokolwiek obowiązku jest ostatecznością i możliwe tylko w sytuacji, gdy obowiązek ten jest w niewielkim stopniu istotny dla prawidłowości przebiegu procesu dydaktycznego.

W celu zapewnienia studentowi ze spektrum autyzmu jak najwięcej okazji, w których może rozwijać

swój potencjał, należy umożliwić mu uczestniczenie we wszystkich zajęciach w zakresie, na jaki pozwalają ograniczenia zdrowia oraz egzekwować obecność lub odrabianie nieobecności według ustalonych zasadach. Jeśli jakieś aktywności są nieosiągalne, to nie jest to powód rezygnacji z wprowadzenia w życie zasady rozwijania potencjału studenta. Zadania, które są niemożliwe do wykonania, powinny być zmieniane lub przeformułowywane w taki sposób, aby student mógł, na poziomie podobnym z innymi, aktywnie w nich uczestniczyć. Każda adaptacja musi pozostawać w zgodzie z zasadą dbałości o zachowanie standardu akademickiego.

Realizacja zasady rozwijania potencjału studenta ze spektrum autyzmu, wymaga od pracowników uczelni: 1) kreatywności, 2) gotowości do wychodzenia poza funkcjonujące na co dzień ramy działania, 3) otwartości, 4) wnikliwej analizy danego przypadku, aby móc wskazać, co jest istotne dla programu studiów oraz co jest ciekawe i ważne dla studenta chcącego lepiej poznawać i rozumieć świat.

Zasada racjonalności dostosowania. Adaptacje powinny być racjonalne ekonomicznie, jednocześnie skutecznie wyrównujące szansę osoby ze spektrum autyzmu udziału w procesie kształcenia oraz gwarantujących zachowanie standardu akademickiego. Racjonalna adaptacja w sposób znaczący poprawia dostępność i jest rozsądna ekonomicznie, jej koszt musi mieścić się w ramach możliwości budżetowych uczelni.

Racjonalna adaptacja to taka, która w możliwie najlepszy sposób zapewnia dostęp do tych samych treści oraz daje możliwość realizowania zadań praktycznych, do których mają dostęp osoby bez niepełnosprawności. Jeśli adaptacja nie będzie możliwa ze względu na koszt lub wysiłek związany z jej wprowadzeniem, należy zapewnić inne rozwiązanie. Adaptacja jest obowiązkiem uczelni. Odmowa racjonalnego dostosowania ze względu na koszty, to dyskryminacja.

W ocenie racjonalności adaptacji przestrzeni fizycznej należy brać pod uwagę: (1) czy całkowicie eliminuje barierę lub sprawia, że jej uciążliwość będzie niewielka i akceptowalna przez osobę ze spektrum autyzmu, (2) uwzględni planowane inwestycje, (3) jest możliwa do wykonania.

Zakres racjonalnej adaptacji musi być uzasadniony merytorycznie i wynikać z barier, które powinny być zniwelowane.

Przy ocenie racjonalności adaptacji toku studiów brane jest pod uwagę to, w ramach jakiego kierunku studiów dany przedmiot jest prowadzony. Na przykład, innego rodzaju ingerencje są racjonalne na egzaminie z języka obcego na filologii, a inne na lektoracie z tego samego języka realizowanego w ramach studiów inżynierskich czy medycznych.

Wybrane formy dostosowania procesu kształcenia:

1) w zakresie formy adaptacji zajęć:

- nagrywanie zajęć przez studenta,
- otrzymania materiałów dydaktycznych wykładowców,
- wydłużenie czasu na przygotowanie prac zaliczeniowych, szczególnie obszernych prac pisemnych, a także w razie konieczności dzielenie ich na mniejsze części,
- zamiana referatów i prezentacji oraz aktywności werbalnej podczas zajęć na pisemną formę zaliczenia (np. test, esej);

2) w zakresie adaptacji zaliczeń i egzaminów:

- wydłużenie czasu trwania zaliczeń i egzaminów,
- zdawanie egzaminów pisemnych przy komputerze ze specjalistycznym oprogramowaniem,
- rozłożenie sesji egzaminacyjnej w czasie,
- w przypadku egzaminów z obszernego materiału umożliwienie zdawania go w częściach,
- zmiana formy egzaminu (z pisemnej na ustną lub odwrotnie) z zachowaniem równoważnego sprawdzenia poziomu wiedzy;

3) inne dostosowania i formy wsparcia:

- urlop od zajęć w przypadku, gdy sytuacja zdrowotna uniemożliwia wywiązanie się z obowiązków

- akademickich,
- urlop od zajęć z prawem do udziału w wybranych zajęciach oraz zaliczania części przedmiotów objętych programem nauczania w przypadku, gdy sytuacja zdrowotna utrudnia wywiązywanie się z obowiązków akademickich,
 - wsparcie w uzyskiwaniu notatek z zajęć,
 - wsparcie asystenta dydaktycznego,
 - wsparcie w odnalezieniu osoby z roku, z którą student mógłby się kontaktować w razie wątpliwości czy pytań dotyczących studiów.

Zasada utrzymania standardu akademickiego. Przygotowanie adaptacji studiów i badań naukowych dla studenta ze spektrum autyzmu powinno utrzymać kryteria merytoryczne obowiązujące wszystkich studentów danego kierunku i specjalności lub standardów prowadzenia badań naukowych.

Osiągnięcie założonych efektów uczenia się jest jednym z praw i obowiązków studenta. Dotyczy ono także osoby ze spektrum autyzmu. Wszyscy studenci muszą osiągnąć wiedzę, umiejętności i kompetencje społeczne zdefiniowane w sylabusach przedmiotów przewidzianych w programie studiów.

Wszelkie adaptacje muszą być przygotowane tak, aby zachować kluczowe elementy procesu realizacji programu studiów. Wymagania dotyczące zajęć o takiej samej tematyce na różnych kierunkach studiów bywają różne, dlatego proponowane rozwiązania w niektórych sytuacjach będą właściwe do zastosowania, a w innych – nie.

Zasada adaptacji najbliższej standardowemu przebiegowi zajęć. Zastosowane rozwiązania nie mają charakteru przywilejów dla osoby ze spektrum autyzmu, ale w sposób racjonalny wyrównują jej szanse w dostępie do oferty kształcenia i prowadzenia badań naukowych uznanej za optymalny w danym przypadku.

Celem uczelni jest dążenie do dokonywania możliwie najmniejszych zmian standardowego sposobu studiowania. Racjonalne adaptacje powinny obejmować jak najmniej elementów dostosowanych w sposób niestandardowy, aby studia osoby ze spektrum autyzmu były jak najbardziej zbliżone do tego, co jest oferowane i wymagane od całej grupy studenckiej. Wybór materiałów edukacyjnych oraz sposobu prowadzenia zajęć jest celowy i prowadzi do wypracowania określonych umiejętności, którymi absolwenci będą mogli się posługiwać.

Nie odchodzi się od standardowego przebiegu zajęć bez uzasadnionych przyczyn. Sprawdzanie wiedzy powinno przebiegać w sposób możliwie zbliżony do tego, jaki jest stosowany wobec innych studentów.

Zasada równych praw i obowiązków. Dbałość o realizowanie równych praw osób ze spektrum autyzmu, nie zwalnia (dzięki zapewnieniu tych praw) z egzekwowanie wypełniania obowiązków studenckich i naukowych na takim samym poziomie, jak w przypadku osób bez szczególnych potrzeb.

Celem wprowadzania racjonalnych adaptacji jest dążenie do zobiektywizowania możliwości i związanej z tym oceny studenta. Ocena pozytywna jest jedynie potwierdzeniem tego, że student posiadał wiedzę i umiejętności, jakie są założone. Zwalnianie z wypełniania obowiązków może stanowić utrudnienie dla studenta w osiągnięciu założonego celu. Będzie też odebrane przez innych studentów jako uprzywilejowanie.

Działania na rzecz osób ze spektrum autyzmu powinny zapewnić równe traktowanie, co da im szansę na wzięcie odpowiedzialności za siebie i swoje obowiązki w takim samym stopniu, jak ma to miejsce w przypadku osób bez niepełnosprawności.

Organizacja pracy uczelni powinna zapewnić możliwość cieszenia się równymi prawami bez konieczności wyręczania się inną osobą lub ukrywania niepełnosprawności ze względu na lęk przed dyskryminacją, m.in. w sytuacjach takich, jak: (1) pójście i wejście tam, gdzie się chce, (2) przeczytania tego, co kogoś interesuje, (3) osobistego załatwienia spraw dydaktycznych i administracyjnych.

Osobom ze spektrum autyzmu należy zagwarantować równe prawa, przy równoczesnym egzekwowaniu ich obowiązków. Racjonalna adaptacja w postaci zestawu zindywidualizowanych uprawnień nie

jest przywilejem, a narzędziem wyrównującym szanse i dające osobom ze spektrum autyzmu możliwość korzystania ze swoich praw i wypełniania obowiązków na równi z innymi.

OTOCZENIE I SALA WYKŁADOWA

Czytelnie oznaczyć różne miejsca w uczelni istotne z punktu widzenia dydaktyki i załatwiania spraw studenckich (piktogramy, rysunki oraz napisy na drzwiach pomieszczeń); usunąć zbędne bodźce (wzrokowe, słuchowe, zapachowe, dotykowe); dostosować kolory ścian, podłóg, mebli – powinny one być jednolite, stonowane (nie – jaskrawe kolory, wzory); minimalizować dekoracje; zakrywać, zasłaniać to, co może odwracać uwagę studenta – stosować zasłony, rolety, zamykane szafki, przestrzenie otwarte (np. półki z książkami, zabawkami) na czas zajęć zasłaniać parawanem; usuwać z zasięgu wzroku oraz rąk studenta zbędne przedmioty, które mogą go rozpraszać; wyciszyć pomieszczenie (podkleić nóżki ławek filcem, naoliwić skrzypiące drzwi itp.); sprawdzać, czy oświetlenie w sali nie rozprasza studenta, np. brzęczące i mrugające jarzeniówki; wyznaczyć przestrzenie, które będą służyły poszczególnym aktywnościom, np. strefa ciszy, bezpieczeństwa – miejsce pozbawione zbędnych przedmiotów, z którego może skorzystać student w momencie wystąpienia trudnych zachowań, zwłaszcza w sytuacjach krytycznych, aby zapewnić bezpieczeństwo jemu i innym osobom.

Należy wyraźnie oznaczyć nawet drobne przeszkody architektoniczne (filary, progi, schody, szklane ściany czy drzwi). Osoby autystyczne mogą mieć problem, gdy znajdują się w nowym miejscu, nie znając zasad obsługi, planu poruszania się po budynku. Mogą być zdezorientowane i czuć się zagubione w przestrzeni.

W budynku powinno znaleźć się oznaczone miejsce wyciszenia lub miejsca o niskim natężeniu hałasu. Należy wyznaczyć „ciche godziny pracy”, czyli takie godziny, w których wyciszona jest muzyka, komunikaty w systemie nagłośnienia (np. na korytarzach czy w pokojach obsługi studentów) oraz zmniejszone natężenie oświetlenia. W tym czasie osoby z odmiennymi potrzebami sensorycznymi mogą skorzystać w komfortowych dla siebie warunkach z wypoczynku między zajęciami lub załatwianymi sprawami. Informacja o tych rozwiązaniach powinna być zamieszczona na stronie internetowej Uczelni. Należy także zezwolić na noszenie ochronników słuchu, które łagodzą problem głośności dźwięku. Osoby ze spektrum autyzmu często korzystają ze słuchawek z aktywnym tłumieniem hałasu, z pasywnych ochronników słuchu, zatyczek lub przyciemnionych okularów.

OBSŁUGA W PROCESIE KSZTAŁCENIA

W procesie kształcenia należy: systematycznie przywoływanie uwagi i kontaktu wzrokowego; stosowanie prostych, jasnych bezpośrednich komunikatów; ustalenie systemu nagradzania za właściwe zachowanie i aktywność na zajęciach i konsekwentne jego wdrażanie i przestrzeganie; wydłużenie lub ustalenie określonego czasu pracy (odliczanie upływu czasu na wykonanie zadania); zachęcanie do nawiązywania kontaktów z innymi studentami; materiał przedstawiać w różnorodny sposób: w formie prezentacji, schematów, diagramów, dodatkowych zwięzłych opisów; precyzyjnie określać, co będzie się działo, w jakiej kolejności, gdzie i z kim; dbać o optymalną pozycję osoby ze spektrum autyzmu w grupie; nie krytykować, nie oceniać negatywnie wobec grupy; podkreślać najważniejsze kwestie w wypowiedzi, robić krótkie przerwy w trakcie jej trwania; dyskretnie sprawdzać, czy polecenie wypowiedziane do grupy zostało także dobrze zrozumiane przez studenta ze spektrum autyzmu; przedstawiać zadania z podziałem na mniejsze etapy oraz przekazywać instrukcje w formie pisemnej; studenci ze spektrum autyzmu mogą wykazywać nietypowe zainteresowania, w których są ekspertami – inicjując sytuację, w której, w której student podzieli się swoją wiedzą, budowany jest pozytywny wizerunek w grupie rówieśniczej.

W sytuacji zachowań agresywnych, zagrażającej życiu i zdrowiu studenta lub innych osób – w sytuacji bezpośredniego zagrożenia (np. bezpośrednie groźby, fizyczne zagrożenie ze strony studenta wobec innych osób, rozbijanie przedmiotów, niszczenie mienia) wezwać służby porządkowe, nakazać opuszczenie sali innym studentom, pozostać ze studentem do czasu przyjazdu służb porządkowych oraz

zapewnić sobie drogę ucieczki.

6. OMÓWIENIE DOKUMENTÓW ZEWNĘTRZNYCH I WEWNĘTRZNYCH DOTYCZĄCYCH FUNKCJONOWANIA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI NA UZ WRAZ Z KOMENTARZEM⁹

Sytuacja osób z niepełnosprawnością korzystających z usług edukacyjnych Uczelni lub w niej zatrudnionych wynika z obowiązujących przepisów prawa oraz dokumentów nie mających mocy prawnej, jednak stanowiących pewien kanon postępowania i przyjmowane w uczelniach jako wewnętrznie obowiązujące.

W rozdziale omówiono dokumenty mające status aktów prawnych, jak i o nienormatywnym charakterze, przy czym w przypadku niektórych dokumentów wyeksponowano tylko zagadnienia, które w szczególności wiążą się bezpośrednio z prawami lub sytuacją osób z niepełnosprawnością na uczelniach wyższych i wynikającymi z nich obowiązkami UZ jako podmiotu publicznego. Omówiono także wewnętrzne regulacje na Uniwersytecie Zielonogórskim aktualnie kształtujące sytuację osób z niepełnosprawnościami.

6.1. Dokumenty zewnętrzne

Gwarancja praw osób z niepełnosprawnością wynika z wielu państwowych dokumentów, które stanowią m.in.:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku,
- Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r.,
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych,
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych,
- Ustawa z dnia 27 lipca 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych oraz Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 lipca 2003 r. w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności,
- Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania,
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się,
- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce,
- Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych,
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami,
- Uchwała Rady Ministrów nr 27 z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Strategia na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483), w skrócie: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. lub Konstytucja, jako podstawowy akt prawny, reguluje w Polsce główne zasady przestrzegania praw i wolności

⁹ Rozdział opracowano na podstawie źródeł oznaczonych w bibliografii numerami 47-66.

wszystkich ludzi, w tym osób z niepełnosprawnością.

Tab. 3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – metryczka

Nazwa dokumentu	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r.
Adres publikacyjny	Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483
Data obowiązywania	1997-10-17
Tekst jednolity	https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf
Status (w dn. 09 lutego 2023 r.)	Obowiązujący

Źródło: opracowanie własne.

Statuuąc fundamentalne zasady poszanowania życia, wolności oraz godności ludzkiej, Konstytucja w przypadku osób z niepełnosprawnością w szczególności:

- 1) gwarantuje równość wobec prawa wszystkich obywateli do równego traktowania przez władze publiczne i niedyskryminowanie w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny (art. 32),
- 2) udzielanie przez władze publiczną pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej (art. 69),
- 3) zapewnia powszechny i równy dostęp do wykształcenia (art. 70).

Pozostałe dokumenty regulujące sytuację osób z niepełnosprawnością, w tym studentów i pracowników uczelni wyższych, podporządkowane są ustawie zasadniczej. Konstytucja w systemie prawa stosowana jest bezpośrednio, jest aktem prawnym o sprawczym charakterze, tj. realnie wpływającym na sytuację obywateli i stan spraw państwa.

Nadrzędność Konstytucji w hierarchii aktów prawnych oznacza obowiązek zachowania zgodności z ustawą zasadniczą niższych norm prawnych, takich jak:

- 1) powszechnie obowiązujących, m.in.: ratyfikowanych umów międzynarodowych, ustaw, rozporządzeń z mocą ustawy, rozporządzeń tzw. zwykłych (wykonawczych),
- 2) obowiązujących wewnątrz w ramach danej struktury hierarchicznej w obrębie administracji publicznej, m.in.: uchwał Rady Ministrów.

Karta Praw Osób Niepełnosprawnych

Celem Uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (M.P. 1997, nr 50, poz. 475), w skrócie: Karta Praw Osób Niepełnosprawnych lub Karta, jest pełna integracja osób z niepełnosprawnością z resztą społeczeństwa we wszystkich obszarach życia zawodowego i społecznego.

Zgodnie z postanowieniami Karty, osoby z niepełnosprawnością mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji.

Karta statuuje dziesięć podstawowych praw osób z niepełnosprawnością do:

- 1) dostępu do dóbr i usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym,
- 2) dostępu do leczenia i opieki medycznej, wczesnej diagnostyki, rehabilitacji i edukacji leczniczej, a także do świadczeń zdrowotnych uwzględniających rodzaj i stopień niepełnosprawności, w tym do zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze, sprzęt rehabilitacyjny,

- 3) dostępu do wszechstronnej rehabilitacji mającej na celu adaptację społeczną,
- 4) nauki w szkołach wspólnie ze swymi pełnosprawnymi rówieśnikami, jak również do korzystania ze szkolnictwa specjalnego lub edukacji indywidualnej,
- 5) pomocy psychologicznej, pedagogicznej i innej pomocy specjalistycznej umożliwiającej rozwój, zdobycie lub podniesienie kwalifikacji ogólnych i zawodowych,
- 6) pracy na otwartym rynku pracy zgodnie z kwalifikacjami, wykształceniem i możliwościami oraz korzystania z doradztwa zawodowego i pośrednictwa, a gdy niepełnosprawność i stan zdrowia tego wymaga – prawo do pracy w warunkach dostosowanych do potrzeb niepełnosprawnych,
- 7) zabezpieczenia społecznego uwzględniającego konieczność ponoszenia zwiększonych kosztów wynikających z niepełnosprawności, jak również uwzględnienia tych kosztów w systemie podatkowym,
- 8) życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych, w tym: dostępu do urzędów, punktów wyborczych i obiektów użyteczności publicznej, swobodnego przemieszczania się i powszechnego korzystania ze środków transportu, dostępu do informacji, możliwości komunikacji międzyludzkiej,
- 9) posiadania samorządnej reprezentacji swego środowiska oraz do konsultowania z nim wszelkich projektów aktów prawnych dotyczących osób niepełnosprawnych,
- 10) pełnego uczestnictwa w życiu publicznym, społecznym, kulturalnym, artystycznym, sportowym oraz rekreacji i turystyce odpowiednio do swych zainteresowań i potrzeb. Katalog wymienionych praw, wskazuje najważniejsze obszary, w których niezbędne są intensywne działania.

Tab. 4. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych – metryczka

Nazwa dokumentu	Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. - Karta Praw Osób Niepełnosprawnych
Adres publikacyjny	M.P. 1997, nr 50, poz. 475
Data obowiązywania	1997-08-13
Tekst jednolity	-
Status (w dn. 09 lutego 2023 r.)	Akt jednorazowy

Źródło: opracowanie własne.

Pomimo tego, że dokument nie posiada mocy prawnej gwarantującej osobom z niepełnosprawnościami konkretne uprawnienia, to jednak Uchwała stanowi ważne zobowiązanie dla władz publicznych do podejmowania wysiłków na rzecz zagwarantowania osobom z niepełnosprawnością realizacji praw określonych w Uchwale, w celu zapewnienia im faktycznej równości szans i niedyskryminacji.

Prawa osób niepełnosprawnych zagwarantowane są w wielu aktach prawa krajowego m.in. w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w ustawach (np. w zakresie ochrony zdrowia, edukacji, zabezpieczenia społecznego, rodziny, pracy, kultury, sportu i turystyki, infrastruktury) oraz w ratyfikowanej w 2012 roku przez Polskę Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. W tym kontekście Kartę należy traktować jako wzmocnienie potrzeby stałego podejmowania i rozwijania działań ograniczających zjawisko dyskryminacji, marginalizacji i wykluczenia społecznego osób niepełnosprawnych.

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych

Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych stanowi jeden z najważniejszych dokumentów prawa międzynarodowego odnoszący się w sposób bezpośredni i kompleksowy do sytuacji osób z niepełnosprawnością. Dokument opracowano w celu zapewnienia jak najpełniejszej gwarancji ochrony praw osób z niepełnosprawnościami – uwzględniając podmiotowość tych osób oraz konieczność wprowadzania mechanizmów wyrównujących ich szanse. Ma przyczynić się do poprawy

sytuacji osób z niepełnosprawnością, poprzez umożliwienie im rzeczywistego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności, na równi z innymi osobami. Konwencja uzupełnia wcześniej przyjęte dokumenty Narodów Zjednoczonych dotyczące praw człowieka, m.in.: Kartę Narodów Zjednoczonych (1945), Powszechną Deklarację Praw Człowieka (1948), Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (1966) oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (1966).

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych i protokół fakultatywny do niej zostały przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 13 grudnia 2006 r., na mocy rezolucji nr 61/106, natomiast 30 marca 2007 r. konwencję podpisało 81 państw, w tym Polska. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych weszła w życie 3 maja 2008 roku. Dnia 6 września 2012 r. Prezydent RP Bronisław Komorowski ratyfikował Konwencję, a 25 września 2012 roku w Nowym Jorku polska delegacja przekazała sekretarzowi generalnemu ONZ akt o ratyfikacji Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych.

Tab. 5. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych – metryczka

Nazwa dokumentu	Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r.
Adres publikacyjny	Dz.U. 2012, poz. 1169; Dz.U. 2018, poz. 1217 – sprostowanie
Data obowiązywania	2012-10-25
Tekst jednolity	-
Status (w dn. 09 lutego 2023 r.)	Obowiązujący

Źródło: opracowanie własne.

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r., (Dz.U. 2012, poz. 1169; Dz.U. 2018, poz. 1217), w skrócie: Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych lub Konwencja, uchwalona została w celu popierania, ochrony i zapewnienia pełnego i równego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności przez wszystkie osoby niepełnosprawne, tj. osoby, które mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów, co może utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym na zasadzie równości z innymi osobami.

Konwencja zawiera przepisy: (1) zakazujące dyskryminowania osób niepełnosprawnych, (2) nakazujące tworzenie warunków korzystania z praw na zasadzie równości z innymi osobami, (3) nakazujące wprowadzenie rozwiązań specjalnie adresowanych do osób niepełnosprawnych, odpowiednio do rodzaju zagadnienia.

1. W preambule Konwencja uznaje, m.in.: (1) powszechność i niepodzielność wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz potrzebę zagwarantowania osobom niepełnosprawnym pełnego z nich korzystania, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, (2) dyskryminację ze względu na niepełnosprawność za pogwałcenie godności i wartości człowieka oraz stwierdza, że osoby niepełnosprawne, szczególnie kobiety i dziewczęta, są często narażone na wieloraką lub wzmocnioną dyskryminację, (3) niepełnosprawność jako wynik oddziaływania pomiędzy osobami z dysfunkcjami a barierami wynikającymi z postaw i środowiska, co utrudnia osobom niepełnosprawnym pełny udział w życiu społecznym, na równi z innymi osobami, (4) różnorodność osób niepełnosprawnych, ich cenny wkład w ogólny dobrobyt i różnorodność społeczeństw, (5) przekonanie, że powszechna i całościowa konwencja, zapewniająca ochronę praw i godności osób niepełnosprawnych, będzie promować ich aktywność w sferze obywatelskiej, polityki, gospodarki, w sferze społecznej i kultury, (6) znaczenie, jakie dla osób niepełnosprawnych ma ich samodzielność i niezależność, potrzebę stwarzania im możliwości udziału w procesach decyzyjnych, a także znaczenie, jakie w tej mierze

ma dostępność środowiska fizycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego, opieki zdrowotnej, edukacji, informacji i komunikacji.

2. Określony został cel Konwencji, którym jest popieranie, ochrona i zapewnienie pełnego i równego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności przez wszystkie osoby niepełnosprawne (art. 1).
3. W art. 3 znajdują się zasady ogólne Konwencji, m.in.: (1) poszanowanie przyrodzonej godności, a także autonomii osoby, w tym swobody dokonywania wyborów, (2) niedyskryminacja, (3) pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, (4) poszanowanie odmienności i akceptacja osób niepełnosprawnych, jako będących częścią ludzkiej różnorodności oraz ludzkości, (5) równość szans, równość mężczyzn i kobiet, (6) dostępność.
4. W art. 4 sformułowano ogólne obowiązki Państw-Stron: (1) zobowiązanie do zapewnienia i popierania pełnej realizacji praw człowieka i podstawowych wolności wszystkich osób niepełnosprawnych, bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność poprzez, między innymi, przyjęcie regulacji prawnych i innych w celu wdrożenia praw uznanych w konwencji, podejmowanie lub popieranie badań i rozwoju oraz popieranie dostępności i wykorzystania nowych technologii, powstrzymywanie się od angażowania się w działania lub praktyki, które są niezgodne z konwencją, podejmowanie działań w celu wyeliminowania dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność przez jakąkolwiek osobę, organizację, prywatne przedsiębiorstwo, (2) konsultacje i współpracę z osobami niepełnosprawnymi (także za pośrednictwem reprezentujących je organizacji) przy tworzeniu i wdrażaniu ustawodawstwa i polityki na rzecz implementacji postanowień konwencji, (3) w przypadku realizacji praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych określonych w konwencji, państwa zobowiązanie są do podjęcia kroków, wykorzystując maksymalnie dostępne środki i, gdy to potrzebne, w ramach współpracy międzynarodowej, w celu stopniowego osiągnięcia ich pełnej realizacji, bez uszczerbku dla tych zobowiązań zawartych w Konwencji które, zgodnie z prawem międzynarodowym, mają skutek natychmiastowy.
5. W następnych artykułach zobowiązano Państwa-Strony do: (1) uznania równości i niedyskryminacji osób z niepełnosprawnością, w tym uznania równości wszystkich ludzi, zakazu jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność, jednakową ochronę prawną i jednakowe korzyści wynikające z prawa (art. 5), (2) podnoszenia świadomości, m.in.: obowiązek zwalczania stereotypów, uprzedzeń i szkodliwych praktyk wobec osób niepełnosprawnych, zwłaszcza poprzez kampanie (w tym w mediach) oraz nauczanie w szkołach (art. 8), (3) zapewnienia dostępu do środowiska fizycznego, środków transportu, informacji i komunikacji, innych urządzeń i usług powszechnie zapewnianych (ustanawianie minimalnych standardów, zachęcanie do uwzględniania aspektu dostępności na etapie projektowania, produkcji i dystrybucji, oznakowanie ogólnodostępnych budynków w alfabecie Braille'a i formach dostępnych, szkolenia) (art. 9), (4) prawa do życia każdej istoty ludzkiej, gwarancji w zakresie korzystania z tego prawa (art. 10), (5) przyjęcia rozwiązań w celu zapewnienia ochrony i bezpieczeństwa osób niepełnosprawnych w razie klęsk żywiołowych i innych zagrożeń, w tym konfliktów zbrojnych, w sytuacjach wymagających pomocy humanitarnej (art. 11), (6) równości wobec prawa: potwierdzenia posiadania przez osoby niepełnosprawne zdolności prawnej, obowiązku przyjęcia rozwiązań w zakresie wspierania wykonywania zdolności prawnej i ochrony przez nadużyciami (art. 12), (7) zapewnienia skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, między innymi poprzez dostosowania proceduralne i szkolenie osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości (art. 13), (8) zakazu bezprawnego i samowolnego pozbawiania wolności (art. 14), (9) wolności od tortur lub okrutnego, niehumanitarnego albo poniżającego traktowania lub karania, a także zakazu poddawania, bez swobodnie wyrażonej zgody, eksperymentom medycznym lub naukowym (art. 15), (10) obowiązku podejmowania odpowiednich środków w celu ochrony przed wszelkimi formami wykorzystywania, przemocy i nadużyć, a także zapewnienia osobom niepełnosprawnym, ofiarom przemocy, pomocy i wsparcia w celu powrotu do zdrowia fizycznego i psychicznego (art. 16), (11) ochrony integralności osobistej poprzez poszanowanie integralności fizycznej i psychicznej (art. 17), (12) swobody poruszania się, w tym wolności wyboru miejsca

zamieszkania, prawa do obywatelstwa (art. 18), (13) prowadzenia życia samodzielnie i przy włączeniu w społeczeństwo: prawa wszystkich osób niepełnosprawnych do życia w społeczeństwie, wraz z prawem dokonywania wyborów, na równi z innymi osobami, w tym prawo podjęcia decyzji co do tego, gdzie i z kim będą mieszkać, podejmowanie odpowiednich środków w celu ułatwienia korzystania z tego prawa oraz pełnej integracji i uczestnictwa w życiu społeczeństwa (dostęp do usług świadczonych w domu i innych usług wsparcia w społeczności lokalnej, celem zapobiegania izolacji społecznej, dostęp do usług i urządzeń powszechnie dostępnych) (art. 19), (14) mobilności: obowiązku podjęcia środków w celu umożliwienia mobilności osobistej i możliwie największej niezależności (ułatwianie dostępu do wysokiej jakości pomocy wspierających poruszanie się, urządzeń, wspomagających technologii oraz form pomocy i pośrednictwa ze strony innych osób lub zwierząt, zapewnianie szkoleń, zachęcanie jednostek wytwarzających przedmioty wspierające poruszanie się, urządzenia i technologie wspomagające do uwzględniania wszystkich aspektów mobilności osób niepełnosprawnych) (art. 20), (15) wolności wypowiedzania się i wyrażania opinii oraz dostępu do informacji: gwarancje wolności otrzymywania i rozpowszechniania informacji i poglądów na zasadzie równości z innymi osobami i poprzez wszelkie formy komunikacji, akceptowanie i ułatwianie korzystania w sprawach urzędowych z języków migowych, alfabetu Braille'a, komunikacji wspomagającej i alternatywnej, wszelkich innych środków komunikowania się, nakłanianie jednostek prywatnych, które świadczą usługi dla ogółu społeczeństwa, w tym przez Internet, do dostarczania informacji i usług w formie dostępnej, zachęcanie środków masowego przekazu do zapewnienia, że ich usługi będą dostępne dla osób niepełnosprawnych (art. 21), (16) zakazu samowolnej lub bezprawnej ingerencji w życie prywatne, rodzinne, dom lub korespondencję, innego typu komunikację, zakazu bezprawnego naruszania czci i reputacji osoby niepełnosprawnej, ochrona danych osobowych (art. 22), (17) poszanowania domu i rodziny: zakazu dyskryminacji we wszystkich sprawach dotyczących małżeństwa, rodziny, rodzicielstwa, adopcji, prawo do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny, podejmowania decyzji o liczbie i czasie urodzenia dzieci, dostępu do informacji dotyczących prokreacji i planowania rodziny, odpowiednia pomoc w wykonywaniu obowiązków związanych z wychowaniem dzieci (art. 23), (18) prawa do edukacji na wszystkich poziomach, stworzenia włączającego systemu kształcenia, umożliwiającego integrację dzieci i młodzieży niepełnosprawnych na wszystkich poziomach edukacji, wprowadzania racjonalnych usprawnień, ułatwianie nauki alfabetu Braille'a, alternatywnego pisma, wspomagających i alternatywnych sposobów, środków i form komunikacji i orientacji oraz umiejętności poruszania się, ułatwiania nauki języka migowego i popieranie tożsamości językowej społeczności osób głuchych (art. 24), (19) prawa do osiągnięcia najwyższego możliwego poziomu stanu zdrowia, gwarantowania opieki zdrowotnej w takim samym zakresie i takiej samej jakości, jak innym osobom, zapewnienia usług zdrowotnych, które są konieczne ze względu na niepełnosprawność, zakazu dyskryminacji osób niepełnosprawnych w ubezpieczeniu zdrowotnym (art. 25), (20) rehabilitacji: podejmowania odpowiednich środków w celu umożliwienia uzyskania i utrzymania możliwie pełnych zdolności fizycznych, intelektualnych, społecznych i zawodowych oraz pełnej integracji – organizacji opartych na multidyscyplinarnej ocenie indywidualnych potrzeb i potencjału usług i programów w zakresie wszechstronnej rehabilitacji (art. 26), (21) prawa do pracy, w tym prawa do możliwości zarabiania na życie poprzez pracę swobodnie wybraną, w otwartym, integracyjnym i dostępnym środowisku pracy, wprowadzania racjonalnych usprawnień w miejscu pracy, zakazu dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność we wszystkich sprawach dotyczących zatrudnienia, warunków pracy, praw związkowych, usług instytucji rynku pracy, szkolenia zawodowego (art. 27), (22) zapewnienia odpowiednich warunków życia i ochrony socjalnej: dostępu do usług, urządzeń i innego rodzaju pomocy w zaspokajaniu potrzeb związanych z niepełnosprawnością oraz do pomocy w pokrywaniu wydatków związanych z niepełnosprawnością (art. 28), (23) gwarancji praw politycznych, na zasadzie równości z innymi osobami, w tym w celu zagwarantowania udziału w życiu politycznym i publicznym, korzystania z czynnego i biernego prawa wyborczego, pełnienia wszelkich funkcji publicznych na wszystkich szczeblach rządzenia, w tym poprzez ułatwianie korzystania ze wspomagających i nowych technologii (art. 29), (24) podejmowania działań w celu zapewnienia dostępu do wszelkich form działalności w dziedzinie kultury, rozwoju i wykorzystania potencjału twórczego,

artystycznego i intelektualnego, wspierania uznania tożsamości kulturowej i językowej osób niepełnosprawnych, w tym języków migowych i kultury osób niesłyszących, tworzenia warunków korzystania z wypoczynku i uprawiania sportu (art. 30), (25) obowiązku zbierania danych, w tym statystycznych, umożliwiających kształtowanie i realizowanie polityki służącej wykonywaniu konwencji, gwarancji ochrony danych osobowych (art. 31), (26) prowadzenia, w tym z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi, współpracy wspierającej krajowe wysiłki na rzecz realizacji konwencji (art. 32).

6. Konwencja zawiera także postanowienia o charakterze horyzontalnym dotyczące: niepełnosprawnych kobiet (art. 6) i dzieci (art. 7), w których zwraca się uwagę na ich szczególną sytuację oraz które gwarantują im pełne korzystanie z wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności.
7. W zakresie kontroli wykonania Konwencji zobowiązano Państwa-Strony do: (1) wdrażania i monitorowania na szczeblu krajowym: obowiązku wyznaczenia punktu kontaktowego do spraw wdrażania konwencji w ramach rządu – odpowiednio do wewnętrznego systemu organizacyjnego, a także wyznaczenia niezależnego mechanizmu monitorowania wdrażania Konwencji, zadaniem niezależnego mechanizmu monitorowania wdrażania konwencji jest promowanie, ochrona i monitorowanie wdrażania Konwencji (art. 33), (2) kontrola wykonywania na szczeblu międzynarodowym: Państwa-Strony zobowiązane są do złożenia pierwszego sprawozdania w terminie dwóch lat od wejścia w życie konwencji w stosunku do danego państwa i do regularnego (co cztery lata) sporządzania sprawozdań z wykonywania konwencji, rozpatrywanych następnie przez Komitet do spraw praw osób niepełnosprawnych, złożony z niezależnych ekspertów (art. 34-39), (3) konferencja Państw-Stron: organizowana co najmniej co dwa lata, w celu rozpatrywania spraw związanych z wdrażaniem Konwencji oraz propozycji zmian Konwencji (art. 40, 47).

Konwencja określana jest jako swoista konstytucja osób z niepełnosprawnością. To akt rangi międzynarodowej, w sposób kompleksowy normujący zagadnienia praw osób z niepełnosprawnością. Do jego przestrzegania zobowiązało się wiele państw, co świadczy o potrzebie obowiązywania wspólnej, międzynarodowej regulacji, określającej prawa osób z niepełnosprawnością. Dokument nie narusza praw innych jednostek czy grup społecznych, zwraca jedynie szczególną uwagę na problemy określonej części osób oraz porządkuje całość działań organów władzy publicznej, w szczególności w drodze ustanawiania aktów normatywnych oraz podejmowanie czynności mających na celu integrację oraz niedyskryminację osób z niepełnosprawnością.

Należy wyraźnie podkreślić, Konwencja, jako umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w Ustawie, stanowi od 25 października 2012 roku część krajowego porządku prawnego.

Warty odnotowania jest także fakt, że większość zakresów wskazanych w Konwencji zostało uregulowanych w ustawodawstwie polskim. Na przykład, art. 32 Konstytucji RP stanowi, że wszyscy są wobec prawa równi oraz mają prawo do takiego samego traktowania przez władze publiczne, a art. 11 Kodeksu Pracy zakazuje dyskryminacji w zatrudnieniu m.in. ze względu na niepełnosprawność.

Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych

Na mocy Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 1994, nr 24, poz. 83; Dz.U. 2022, poz. 2509), w skrócie: Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych lub Ustawa, dla dobra osób z niepełnosprawnością wolno korzystać z już rozpowszechnionych utworów, jeżeli to korzystanie odnosi się bezpośrednio do ich upośledzenia, nie ma zarobkowego charakteru i jest podejmowane w rozmiarze wynikającym z natury upośledzenia (art. 33). Celem tych działań jest zapewnienie osobie z niepełnosprawnością równie skutecznego i wygodnego dostępu do utworu jak ten, z którego korzystają osoby bez dysfunkcji.

Nazwa dokumentu	Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych
Adres publikacyjny	Dz.U. 1994, nr 24, poz. 83
Data obowiązywania	1994-05-23
Tekst jednolity	Dz.U. 2022, poz. 2509
Data stanu prawnego	2022-10-26
Status (w dn. 09 lutego 2023 r.)	Obowiązujący

Źródło: opracowanie własne.

Ustawa nadaje uprawnienia osobie, która:

- 1) jest niewidoma,
- 2) ma dysfunkcję narządu wzroku niepoddającą się korekcji w takim stopniu, aby sprawność wzroku tej osoby stała się zasadniczo równoważna ze sprawnością wzroku osoby bez takiej dysfunkcji, i która w związku z tym nie jest w stanie czytać utworów wyrażonych słowem pisanym w zasadniczo takim samym stopniu, jak osoba bez takiej dysfunkcji,
- 3) ma ograniczoną zdolnością postrzegania lub czytania, i która w związku z tym nie jest w stanie czytać utworów wyrażonych słowem pisanym w zasadniczo takim samym stopniu, jak osoba bez takiej dysfunkcji,
- 4) ze względu na inną dysfunkcję fizyczną nie jest w stanie trzymać książki lub posługiwać się nią lub też skupić wzroku lub poruszać oczami w stopniu umożliwiającym normalne czytanie (art. 6, ust. 1, pkt 18), przy czym uprawdopodobnienie istnienia okoliczności uprawniających potwierdzone jest poprzez: (a) oświadczenie w formie pisemnej lub dokumentowej, (b) zaświadczenie lekarskie, (c) orzeczenie o niepełnosprawności albo orzeczenie o stopniu niepełnosprawności.

Zakres dozwolonego użytku na rzecz beneficjentów (osób z niepełnosprawnością) dotyczy: w przypadku osoby z niepełnosprawnością – wielokrotnienia utworu w celu wykonania kopii w dostępnych formatach, w przypadku uprawnionego podmiotu – rozpowszechniania kopii utworów w dostępnych formatach, sporządzonych samodzielnie lub otrzymanych od innego upoważnionego podmiotu, wśród beneficjentów oraz upoważnionych podmiotów (art. 35a).

Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych

Nowelizacja Ustawy z dnia 27 lipca 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997, nr 123, poz. 776; Dz.U. 2023, poz. 100), w skrócie: Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych lub Ustawa, dokonuje w zakresie swojej regulacji wdrożenia dyrektywy 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiającej ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (Dz. Urz. WE L 303 z 02.12.2000). Ustawa dotyczy m.in. osób, których niepełnosprawność została potwierdzona orzeczeniem (art. 1).

Ustawa określa: (1) stopnie i tryb orzekania niepełnosprawności, (2) zasady rehabilitacji i uprawnienia osób z niepełnosprawnością, w tym prawa i obowiązki osoby z niepełnosprawnością korzystającej z pomocy psa asystującego, (3) prawa i obowiązki pracodawcy zatrudniającego osoby z niepełnosprawnością. Do niektórych przepisów odwołują się regulacje dotyczące dostępności i wsparcia osób z niepełnosprawnością – można je także odnieść do studentów i uczestników innych form kształcenia w uczelniach wyższych.

Nazwa dokumentu	Ustawa z dnia 27 lipca 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych
Adres publikacyjny	Dz.U. 1997, nr 123, poz. 776
Data obowiązywania	1998-01-01; art. 6 ust. 7 – 9 października 1997 r. z mocą od dnia 1 września 1997 r., art. 21 - 1 stycznia 1999 r., art. 31 ust. 1 pkt 2 oraz art. 59 - 9 października 1997 r.
Tekst jednolity	Dz.U. 2023, poz. 100
Data stanu prawnego	2022-11-09
Status (w dn. 09 lutego 2023 r.)	Obowiązujący

Źródło: opracowanie własne.

W Ustawie zdefiniowano pojęcie „niepełnosprawność” oznaczające trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy (art. 2 pkt 10) oraz ustalono trzy stopnie niepełnosprawności, które stosuje się do realizacji celów określonych ustawą i będących podstawą do przyznania ulg i uprawnień na podstawie odrębnych przepisów, tj.: znaczny, umiarkowany, lekki (art. 3), przy czym do:

- 1) znacznego stopnia niepełnosprawności zalicza się osobę z naruszoną sprawnością organizmu, niezdolną do pracy albo zdolną do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej i wymagającą, w celu pełnienia ról społecznych, stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innych osób w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji (art. 4.1) rozumianej jako naruszenie sprawności organizmu w stopniu uniemożliwiającym zaspokajanie bez pomocy innych osób podstawowych potrzeb życiowych, za które (art. 4.4),
- 2) umiarkowanego stopnia niepełnosprawności zalicza się osobę z naruszoną sprawnością organizmu, niezdolną do pracy albo zdolną do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej lub wymagającą czasowej albo częściowej pomocy innych osób w celu pełnienia ról społecznych (art. 4.2),
- 3) lekkiego stopnia niepełnosprawności zalicza się osobę o naruszonej sprawności organizmu, powodującej w sposób istotny obniżenie zdolności do wykonywania pracy, w porównaniu do zdolności, jaką wykazuje osoba o podobnych kwalifikacjach zawodowych z pełną sprawnością psychiczną i fizyczną, lub mająca ograniczenia w pełnieniu ról społecznych dające się kompensować przy pomocy wyposażenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze lub środki techniczne (art. 4.3).

Osoba z niepełnosprawnością (lub trener psa szkolonego na psa asystenta) ma prawo wstępu wraz z psem asystującym, tj. odpowiednio wyszkolonym i specjalnie oznaczonym psem, w szczególności psem przewodnikiem osoby niewidomej lub niedowidzącej oraz psem asystentem osoby niepełnosprawnej ruchowo, który ułatwia osobie niepełnosprawnej aktywne uczestnictwo w życiu społecznym (art. 2 pkt. 11): (1) do obiektów użyteczności publicznej (w szczególności: budynków i ich otoczenia przeznaczonych na potrzeby administracji publicznej, wymiaru sprawiedliwości, kultury, oświaty, szkolnictwa wyższego, nauki, opieki zdrowotnej, opieki społecznej i socjalnej, obsługi bankowej, handlu, gastronomii, usług, turystyki, sportu, obsługi pasażerów w transporcie kolejowym, drogowym, lotniczym, morskim lub wodnym śródlądowym, świadczenia usług pocztowych lub telekomunikacyjnych oraz innych ogólnodostępnych budynków przeznaczonych do wykonywania podobnych funkcji, w tym także budynków biurowych i socjalnych), (2) do parków narodowych i rezerwatów przyrody, (3) na plaże i kąpieliska, (4) do środków transportu kolejowego, drogowego, lotniczego i wodnego oraz w innych środków komunikacji publicznej (art. 20a ust. 1, 2).

Uprawnienie nie zwalnia osoby z niepełnosprawnością z odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez psa asystującego (art. 20 ust. 3). Warunkiem skorzystania z uprawnienia jest wyposażenie psa asystującego w uprzęż oraz posiadanie przez osobę z niepełnosprawnością certyfikatu potwierdzającego status psa asystującego (status psa asystującego potwierdza certyfikat wydawany po odbyciu odpowiedniego szkolenia, certyfikat wydaje uprawniony do tego podmiot prowadzący szkolenie psów

asystujących, wpisany do rejestru podmiotów uprawnionych do wydawania certyfikatów, art. 20b ust. 1 i 2) i zaświadczenia o wykonaniu wymaganych szczepień weterynaryjnych (art. 20 ust. 4), przy czym osoba z niepełnosprawnością nie jest zobowiązana do zakładania psu asystującemu kagańca oraz prowadzenia go na smyczy (art. 20 ust. 6).

Rozporządzenie w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności

Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 lipca 2003 r. w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności (Dz.U. 2003, nr 139, poz. 1328; Dz.U. 2021, poz. 857), w skrócie: Rozporządzenie w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności, określa m.in.: szczegółowe zasady wydawania orzeczeń o niepełnosprawności lub o stopniu niepełnosprawności oraz orzeczeń, o których mowa Ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, tryb postępowania przy orzekaniu, standardy w zakresie kwalifikowania oraz postępowania dotyczącego orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności, a także oznaczenie symboli przyczyn niepełnosprawności.

Tab. 8. Rozporządzenie w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności – metryczka

Nazwa dokumentu	Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 lipca 2003 r. w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności
Adres publikacyjny	Dz.U. 2003, nr 139, poz. 1328
Data obowiązywania	2003-08-23
Tekst jednolity	Dz.U. 2021, poz. 857
Status (w dn. 09 lutego 2023 r.)	Obowiązujący

Źródło: opracowanie własne.

Stopień niepełnosprawności orzeka się na czas określony lub na stałe, przy czym naruszenie sprawności organizmu uważa się za (§ 3 ust. 4, 5):

- 1) trwałe (stałe), jeżeli według wiedzy medycznej stan zdrowia nie rokuje poprawy,
- 2) okresowe, jeżeli według wiedzy medycznej może nastąpić poprawa stanu zdrowia.

Przy kwalifikowaniu do znacznego, umiarkowanego i lekkiego stopnia niepełnosprawności bierze się pod uwagę zakres naruszenia sprawności organizmu spowodowany sytuacją, do której przyporządkowany określony symbol (§ 32 ust. 1) odzwierciedlający rozpoznanie uszkodzenia lub choroby, która niezależnie od przyczyny jej powstania powoduje zaburzenia funkcji organizmu oraz ograniczenia w wykonywaniu czynności życiowych i aktywności społecznej osoby zainteresowanej lub dziecka (§ 32 ust. 3).

Oznaczenia symbolu przyczyny niepełnosprawności (§ 32 ust. 2):

- 1) 01-U – upośledzenie umysłowe (począwszy od upośledzenia w stopniu umiarkowanym),
- 2) 02-P – choroby psychiczne (w tym: zaburzenia psychotyczne; zaburzenia nastroju począwszy od zaburzeń o umiarkowanym stopniu nasilenia; utrwalone zaburzenia lękowe o znacznym stopniu nasilenia; zespoły otępienne),
- 3) 03-L – zaburzenia głosu, mowy i choroby słuchu (w tym: trwałe uszkodzenie czynności ruchowej jednego lub obu fałdów głosowych; częściowa lub całkowita utrata krtani z różnych przyczyn; zaburzenia mowy spowodowane uszkodzeniem mózgu – wyższych ośrodków mowy; głuchoniemota, głuchota lub obustronne upośledzenie słuchu niepoprawiające się w wystarczającym stopniu po zastosowaniu aparatu słuchowego lub implantu ślimakowego),
- 4) 04-O – choroby narządu wzroku (w tym wrodzone lub nabyte wady narządu wzroku powodujące

- ograniczenie jego sprawności, prowadzące do obniżenia ostrości wzroku w oku lepszym do 0,3 według Snellena po wyrównaniu wady wzroku szklami korekcyjnymi lub ograniczenie pola widzenia do przestrzeni zawartej w granicach 30 stopni),
- 5) 05-R – upośledzenie narządu ruchu (tym: wady wrodzone i rozwojowe narządu ruchu; układowe choroby tkanki łącznej w zależności od okresu choroby i stopnia wydolności czynnościowej; zapalenie stawów z towarzyszącym zapaleniem stawów kręgosłupa w zależności od stopnia wydolności czynnościowej; choroby zwyrodnieniowe stawów w zależności od stopnia uszkodzenia stawu; choroby kości i chrząstek z upośledzeniem wydolności czynnościowej; nowotwory narządu ruchu; zmiany pourazowe w zależności od stopnia uszkodzenia i możliwości kompensacyjnych),
 - 6) 06-E – epilepsja (w postaci nawracających napadów padaczkowych spowodowanych różnymi czynnikami etiologicznymi lub wyraźnymi następstwami psychoneurologicznymi),
 - 7) 07-S – choroby układu oddechowego i krążenia (tym: przewlekłe obturacyjne i ograniczające, zakaźne choroby płuc prowadzące do niewydolności oddechowej; nowotwory płuc i opłucnej, prowadzące do niewydolności oddechowej; wrodzone i nabyte wady serca, choroba niedokrwienna serca, kardiomiopatie, zaburzenia rytmu serca z zaburzeniami hemodynamicznymi kwalifikującymi co najmniej do II stopnia niewydolności serca według Klasyfikacji NYHA; nadciśnienie tętnicze z powikłaniami narządowymi; miażdżycę zarostową tętnic kończyn dolnych począwszy od II stopnia niedokrwienia kończyn według Klasyfikacji Fontaine'a; niewydolność żył głębokich z powikłaniami pod postacią zapaleń i długotrwałych owrzodzeń),
 - 8) 08-T – choroby układu pokarmowego (w tym: choroby przełyku powodujące długotrwałe zaburzenia jego funkcji; stany po resekcji żołądka z różnych przyczyn z licznymi powikłaniami; przewlekłe choroby jelit o różnej etiologii, powikłane zespołem złego wchłaniania; przewlekłe choroby wątroby o różnej etiologii w okresie niewydolności wątroby; przewlekłe zapalenie trzustki wymagające długotrwałej farmakoterapii; nowotwory układu pokarmowego),
 - 9) 09-M – choroby układu moczowo-płciowego (tym: zaburzenia czynności dróg moczowych prowadzące do niewydolności nerek; choroby nerek o różnej etiologii prowadzące do ostrej lub przewlekłej mocznicy; wielotorbielowate zwyrodnienie nerek typu dorosłych; nowotwory złośliwe układu moczowego i narządów płciowych),
 - 10) 10-N – choroby neurologiczne (w tym: naczyniopochodny udar mózgu przemijający, odwracalny, dokonany, prowadzący do okresowych lub trwałych deficytów neurologicznych o różnym stopniu nasilenia; guzy centralnego układu nerwowego w zależności od typu, stopnia złośliwości, lokalizacji i powstałych deficytów neurologicznych; pourazowa cerebrastenia i encefalopatia; choroby zapalne ośrodkowego i obwodowego układu nerwowego prowadzące do trwałych deficytów neurologicznych; choroby układu pozapiramidowego w zależności od stwierdzanych objawów neurologicznych; choroby rdzenia kręgowego; uszkodzenia nerwów czaszkowych i obwodowych o różnej etiologii),
 - 11) 11-I – inne (w tym: choroby narządów wydzielania wewnętrznego o różnej etiologii, wywołane nadmiernym wydzielaniem lub niedoborem hormonów w zależności od stopnia wyrównania lub obecności powikłań narządowych, pomimo optymalnego leczenia; choroby zakaźne lub zespoły nabytego upośledzenia odporności w zależności od fazy zakażenia; przewlekłe wielonarządowe choroby odzwierzęce w II i III okresie choroby zależnie od zmian narządowych; choroby układu krwiotwórczego o różnej etiologii w zależności od patologicznych zmian linii komórkowych szpiku w procesie hemopoezy; znacznego stopnia zeszpecenia powodujące stałe ograniczenia w kontaktach międzyludzkich, jak i pracy zawodowej),
 - 12) 12-C – całościowe zaburzenia rozwojowe (powstałe przed 16 rokiem życia, z utrwalonymi zaburzeniami interakcji społecznych lub komunikacji werbalnej oraz stereotypiami zachowań, zainteresowań i aktywności o co najmniej umiarkowanym stopniu nasilenia).

Ustawa o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania

Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz.U. 2010, nr 254, poz. 1700; Dz.U. 2020, poz. 2156), w skrócie: Ustawa o

wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania lub Ustawa, określa obszary i sposoby przeciwdziałania naruszeniom zasady równego traktowania ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną oraz organy właściwe w tym zakresie.

Ustawę stosuje się do osób fizycznych oraz do osób prawnych i jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną (art. 2 ust. 1).

Tab. 9. Ustawa o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania – metryczka

Nazwa dokumentu	Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania
Adres publikacyjny	Dz.U. 2010, nr 254, poz. 1700
Data obowiązywania	2011-01-01
Tekst jednolity	Dz.U. 2020, poz. 2156
Data stanu prawnego	2020-11-18
Status (w dn. 09 lutego 2023 r.)	Obowiązujący

Źródło: opracowanie własne.

W dokumencie m.in.:

- 1) zdefiniowano takie pojęcia jak, np. (art. 3 pkt. 1, 2, 5, 6) – (a) dyskryminacja bezpośrednia, tj. sytuację, w której osoba fizyczna ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną jest traktowana mniej korzystnie niż jest, była lub byłaby traktowana inna osoba w porównywalnej sytuacji, (b) dyskryminacja pośrednia, tj. sytuację, w której dla osoby fizycznej ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium lub podjętego działania występują lub mogłyby wystąpić niekorzystne dysproporcje lub szczególnie niekorzystna dla niej sytuacja, chyba że postanowienie, kryterium lub działanie jest obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który ma być osiągnięty, a środki służące osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne, (c) nierówne traktowanie, tj. traktowanie osób fizycznych w sposób będący jednym lub kilkoma z następujących zachowań: dyskryminacją bezpośrednią, dyskryminacją pośrednią, molestowaniem, molestowaniem seksualnym, a także mniej korzystnym traktowaniem osoby fizycznej wynikającym z odrzucenia molestowania lub molestowania seksualnego lub podporządkowania się molestowaniu lub molestowaniu seksualnemu, oraz zachęcanie do takich zachowań i nakazywanie tych zachowań, (d) zasada równego traktowania, tj. brak jakichkolwiek zachowań stanowiących nierówne traktowanie,
- 2) wskazano szkolnictwo wyższe jako jeden z obszarów stosowania Ustawy (art. 4 pkt. 4 lit. d),
- 3) omówiono zasadę równego traktowania (rozdział 2), w tym wskazano na zakaz nierównego traktowania (art. 8 ust. 1) i zachęcania do nierównego traktowania lub nakazywania nierównego traktowania (art. 9) osób fizycznych ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną w zakresie – (a) podejmowania kształcenia zawodowego, w tym doksztalcenia, doskonalenia, przekwalifikowania zawodowego oraz praktyk zawodowych, (b) warunków podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej lub zawodowej, w tym w szczególności w ramach stosunku pracy albo pracy na podstawie umowy cywilnoprawnej, (c) przystępowania i działania w związkach zawodowych, organizacjach pracodawców oraz samorządach zawodowych, a także korzystania z uprawnień przysługujących członkom tych organizacji, (d) dostępu i warunków korzystania z instrumentów rynku pracy

i usług rynku pracy określonych w Ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. 2022 poz. 690) oferowanych przez instytucje rynku pracy oraz instrumentów rynku pracy i usług rynku pracy oferowanych przez inne podmioty działające na rzecz zatrudnienia, rozwoju zasobów ludzkich i przeciwdziałania bezrobociu,

- 4) 4) określono środki prawne dla ochrony zasady równego traktowania (rozdział 2), w tym wskazano, że – (a) każdy, wobec kogo zasada równego traktowania została naruszona, ma prawo do odszkodowania, (b) w sprawach naruszenia zasady równego traktowania stosuje się przepisy Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1740) (art. 13 ust. 1, 2), (c) do postępowań o naruszenie zasady równego traktowania stosuje się przepisy Ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 i 1578) (art. 14 ust. 1), (d) kto zarzuca naruszenie zasady równego traktowania, uprawdopodobnia fakt jej naruszenia oraz w przypadku uprawdopodobnienia naruszenia zasady równego traktowania ten, któremu zarzucano naruszenie tej zasady, jest obowiązany wykazać, że nie dopuścił się jej naruszenia (art. 14 ust. 2, 3), (e) termin przedawnienia roszczeń z tytułu naruszenia zasady równego traktowania wynosi 3 lata od dnia powzięcia przez poszkodowanego wiadomości o naruszeniu zasady równego traktowania, nie dłużej jednak niż 5 lat od zaistnienia zdarzenia stanowiącego naruszenie tej zasady (art. 15), (f) skorzystanie z uprawnień przysługujących z tytułu naruszenia zasady równego traktowania nie może być podstawą niekorzystnego traktowania, a także nie może powodować jakichkolwiek negatywnych konsekwencji wobec tego, kto z nich skorzystał, jak również wobec osoby, która udzieliła w jakiegokolwiek formie wsparcia korzystającemu z uprawnień przysługujących z tytułu naruszenia zasady równego traktowania (art. 17),
- 5) wskazano organy właściwe w sprawach przeciwdziałania naruszeniom zasady równego traktowania (rozdział 3).

Ustawa o języku migowym i innych środkach komunikowania się

Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz.U. 2011, nr 209, poz. 1243; Dz.U. 2023, poz. 20), w skrócie: Ustawa o języku migowym i innych środkach komunikowania się lub Ustawa, ma na celu zapobieżeniu dyskryminacji osób z wadami słuchu w dostępie do życia publicznego oraz do usług świadczonych przez podmioty publiczne.

Ustawa, m.in.:

- 1) dotyczy m.in. osób uprawnionych, tj. osób doświadczających trwale lub okresowo trudności w komunikowaniu się (art. 2 ust. 1) oraz osób mających stały lub bezpośredni kontakt z osobami uprawnionymi (art. 2 ust. 3),
- 2) definiuje pojęcia, jak np. (art. 3) – (a) polski język migowy (PJM) jako naturalny wizualno-przestrzenny język komunikowania się osób uprawnionych (pkt. 2), (b) system językowo-migowy (SJM) jako podstawowy środek komunikowania się osób uprawnionych, w którym znaki migowe wspierają wypowiedź dźwiękowo-artykulacyjną (pkt. 3), (c) sposoby komunikowania się osób głuchoniewidomych (SKOGN) jako podstawowy środek komunikowania się osób uprawnionych, w którym sposób przekazu komunikatu jest dostosowany do potrzeb wynikających z łącznego występowania dysfunkcji narządu wzroku i słuchu (pkt. 4), (d) środki wspierające komunikowanie się jako rozwiązania lub usługi umożliwiające kontakt, w szczególności poprzez: korzystanie z poczty elektronicznej; przesyłanie wiadomości tekstowych, w tym z wykorzystaniem wiadomości SMS, MMS lub komunikatorów internetowych; komunikację audiowizualną, w tym z wykorzystaniem komunikatorów internetowych; przesyłanie faksów; strony internetowe spełniające standardy dostępności dla osób niepełnosprawnych (pkt. 5),
- 3) określa zasady korzystania przez osoby uprawnione z pomocy osoby przybranej w kontaktach z podmiotami zobowiązanymi, w tym organami administracji publicznej oraz obsługi osób uprawnionych w kontaktach z organami administracji publicznej,

- 4) ustala zasady tworzenia rejestru i wynagrodzenia tłumaczy PJM, SJM, SKOGN, dofinansowania kosztów szkolenia tłumaczy PJM, SJM, SKOGN lub tłumacza-przewodnika, a także tworzy Polską Radę Języka Migowego.

Tab. 10. Ustawa o języku migowym i innych środkach komunikowania się – metryczka

Nazwa dokumentu	Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się
Adres publikacyjny	Dz.U. 2011, nr 209, poz. 1243
Data obowiązywania	2012-04-01; art. 7 i art. 8 - 18 października 2011 r.
Tekst jednolity	Dz.U. 2023, poz. 20
Data stanu prawnego	2022-11-30
Status (w dn. 09 lutego 2023 r.)	Obowiązujący

Źródło: opracowanie własne.

Osoby uprawnione mają prawo do:

- 1) swobodnego korzystania z wybranej przez siebie formy komunikowania się, tj. polskim języku migowym (PJM), systemie językowo-migowym (SJM) lub sposobie komunikowania się osób głuchoniewidomych (SKOGN) (art. 4 ust. 1), a organ administracji publicznej zapewnia osobie uprawnionej, będącej osobą niepełnosprawną w rozumieniu Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997, nr 123, poz. 776; Dz.U. 2021, poz. 573, 1981) bezpłatny dostęp do świadczenia usług tłumacza PJM, SJM i SKOGN (art. 11 ust. 1, ust. 3), przy czym świadczenie może być realizowane również przez pracownika organu administracji publicznej postępującego się PJM lub SJM lub z wykorzystaniem środków wspierających komunikowanie się (art. 11 ust. 2),
- 2) komunikowania się z wykorzystaniem środków wspierających komunikowanie się (art. 4 ust. 1), a organ administracji publicznej jest zobowiązany do udostępnienia usługi pozwalającej na komunikowanie się (art. 9 ust. 1) oraz do upowszechnienia informacji o usłudze (art. 9 ust. 3) w sposób powszechnie przyjęty, w szczególności w Biuletynie Informacji Publicznej, na stronach internetowych organu administracji publicznej i w miejscach publicznie dostępnych w tym organie (art. 9 ust. 4),
- 3) skorzystania w kontaktach z pomocy osoby przybranej, tj. osoby, która ukończyła 16 lat i została wybrana przez osobę uprawnioną w celu ułatwienia porozumienia z osobą uprawnioną i udzielenia jej pomocy w załatwieniu spraw, przy czym podmioty zobowiązane nie mogą wymagać przedstawienia dokumentów potwierdzających znajomość PJM, SJM lub SKOGN przez osoby przybrane (art. 7 ust. 1, art. 3 ust. 1),
- 4) udostępnienia dokumentów niezbędnych do załatwienia sprawy w formie dostępnej dla osób uprawnionych na ich wniosek (art. 14. 1).

Ustawa wskazuje także na tryb organizacji przez organy administracji publicznej świadczenia:

- 1) osoba uprawniona, będącej osobą niepełnosprawną w rozumieniu Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997, nr 123, poz. 776; Dz.U. 2021, poz. 573, 1981), jest zobowiązana zgłosić w formie określonej przez organ administracji publicznej (dostępnej dla osób uprawnionych (art. 12 ust. 2) chęć skorzystania ze świadczenia ze wskazaniem wybranej metody komunikowania się, do właściwego ze względu na właściwość sprawy organu administracji publicznej, co najmniej na 3 dni robocze przed tym zdarzeniem, z wyłączeniem sytuacji nagłych (art. 12. 1), a organ administracji publicznej jest zobowiązany do zapewnienia obsługi osoby uprawnionej, w terminie przez nią wyznaczonym lub z nią

uzgodnionym, na zasadach określonych w ustawie (art. 12 ust. 3),

- 2) w przypadku braku możliwości realizacji świadczenia organ administracji publicznej zawiadamia wraz z uzasadnieniem osobę uprawnioną, wyznaczając możliwy termin realizacji świadczenia lub wskazując na inną formę realizacji uprawnień określonych w omawianej ustawie (art. 12 ust. 4).

Przetwarzanie informacji i danych w czasie korzystania przez osobę uprawnioną z pomocy osoby przybranej oraz świadczenia usług tłumacza PJM, SJM i SKOGN odbywa się w celu zapewnienia jej możliwości komunikowania się w kontaktach z podmiotami zobowiązanymi. (art. 8, art. 11 ust. 4). Osoba realizująca świadczenie jest obowiązana zachować w tajemnicy informacje związane z osobą uprawnioną (art. 13 ust. 1), za wyjątkiem sytuacji, w których – po pierwsze – zachowanie tajemnicy może stanowić niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia osoby uprawnionej lub innych osób, po drugie – osoba uprawniona, bądź jej przedstawiciel ustawowy wyraża zgodę na ujawnienie tajemnicy (art. 13 ust. 2).

Ponadto, organ administracji publicznej zobowiązany został do zamieszcza wszystkich niezbędnych informacji o organie i sposobach realizacji ustawy, w miejscach dostępnych dla osób uprawnionych (art. 14 ust. 2).

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce

Dokumentem gwarantującym osobom z niepełnosprawnością prawa na uczelni wyższej jest Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018, poz. 1668; Dz.U. 2022, poz. 574), w skrócie: Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce lub Ustawa.

Tab. 11. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce – metryczka

Nazwa dokumentu	Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce
Adres publikacyjny	Dz.U. 2018, poz. 1668
Data obowiązywania	2018-10-01; 1) art. 5, art. 116 ust. 7, art. 265-274 i art. - 31 sierpnia 2018 r., art. 68 ust. 3, art. 98-103, art. 403, art. 406-415, art. 418-422 i art. 460 ust. 8 pkt 2 - 1 stycznia 2019 r., art. 86-95, art. 198-216 i art. 263 - 1 października 2019 r., art. 122, art. 243 i art. 248 pkt 2 - 1 października 2020 r., art. 14 ust. 1 oraz art. 15 ust. 1 i ust. 5-9 - 1 października 2022 r., art. 69 ust. 2 pkt 2 i 3 - 1 stycznia 2022 r., art. 53 ust. 9 - 1 stycznia 2023 r.
Tekst jednolity	Dz.U. 2022, poz. 574
Data stanu prawnego	2022-03-03
Status (w dn. 09 lutego 2023 r.)	Obowiązujący

Źródło: opracowanie własne.

Podstawowymi zadaniami uczelni wymienionymi w ustawie jest m.in.:

- 1) prowadzenie kształcenia na studiach, studiach podyplomowych, innych formach kształcenia, doktorantów (art. 11 ust. 1 pkt. 1, 2, 4),
- 2) stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w – (a) procesie przyjmowania na uczelnię w celu odbywania kształcenia, (b) kształceniu, (c) prowadzeniu działalności naukowej (art. 11 ust.1 pkt. 3).

Ustawa określa także zasady przyznawania stypendium dla osób z niepełnosprawnością (art. 89, 93, 365).

Ustawa o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych

Ustawą z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (Dz.U. 2019, poz. 848; Dz.U. 2023, po. 82), w skrócie: Ustawa o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych lub Ustawa, wdrożono do polskiego porządku prawnego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/2102 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie dostępności stron internetowych i mobilnych aplikacji organów sektora publicznego (Dz.Urz. UE L 327 z 02.12.2016, str. 1), której głównym celem jest spowodowanie zapewnienia przez państwa członkowskie, by strony internetowe i aplikacje mobilne podmiotów publicznych były przyjazne dla osób z różną niepełnosprawnością.

Tab. 12. Ustawa o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych – metryczka

Nazwa dokumentu	Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych
Adres publikacyjny	Dz.U. 2019, poz. 848
Data obowiązywania	2019-05-23; art. 5-11, art. 12 pkt 2 i 3 oraz art. 13-19 w zakresie: stron internetowych podmiotów publicznych nieopublikowanych przed dniem 23 września 2018 r. - 23 września 2019 r., stron internetowych podmiotów publicznych opublikowanych przed dniem 23 września 2018 r. - 23 września 2020 r., aplikacji mobilnych podmiotów publicznych - 23 czerwca 2021 r.
Tekst jednolity	Dz.U. 2023, po. 82
Data stanu prawnego	2022-12-14
Status (w dn. 09 lutego 2023 r.)	Obowiązujący

Źródło: opracowanie własne.

Współcześnie informacje przekazywane drogą elektroniczną stanowią istotną część całości przepływu informacji, dla coraz większej liczby obywateli informacje przekazywane za pośrednictwem Internetu, również te o charakterze lokalnym, stanowią główne narzędzie umożliwiające kontakt z administracją publiczną, sektorem prywatnym itd. W związku z tym, Ustawa stanowi jeden z najistotniejszych filarów wsparcia osób z niepełnosprawnością.

Nie istnieje jednorodna grupa osób niepełnosprawnych mających te same potrzeby i możliwości. Z tego powodu trudno jest znaleźć jedno rozwiązanie umożliwiające tym osobom łatwy dostęp do informacji prezentowanych drogą elektroniczną. Część osób niepełnosprawnych wykorzystuje do tego specjalistyczne narzędzia wspierające, np. czytniki ekranu, programy powiększające czy zmieniające kolorystykę ekranu, część osób potrzebuje specjalistycznych urządzeń, np. specjalne klawiatury czy myszki uruchamiane ruchem głowy, natomiast część potrzebuje, by prezentowane na ekranie komputera czy urządzenia mobilnego informacje były napisane językiem zrozumiałym lub by w każdej sytuacji miały one odpowiednio dużo czasu na podjęcie działań, bez konieczności wykonania ich w zbyt krótkim czasie.

1. Ustawa wpisuje się w: (1) założenia rządowego programu Dostępność Plus ustanowionego uchwałą Rady Ministrów z dnia 17 lipca 2018 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu Dostępność Plus – głównym celem jest podniesienie jakości życia i zapewnienie niezależności obywateli, którzy ze względu na stan zdrowia, wiek czy niepełnosprawność napotykają na ograniczenia mobilności i percepcji w życiu codziennym, (2) realizację postanowień Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006 r., ratyfikowanej przez Polskę w dniu 6 września 2012 r. – Konwencja zobowiązuje strony do podjęcia odpowiednich środków w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym, na zasadzie równości z innymi osobami, dostępu m.in. do technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, do opracowywania, ogłaszania i monitorowania oraz

wdrażania minimalnych standardów i wytycznych w sprawie dostępności urządzeń i usług powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych oraz do popierania dostępu osób niepełnosprawnych do nowych technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, w tym dostępu do Internetu.

2. Celem ustawy jest wdrożenie do polskiego porządku prawnego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/2102 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie dostępności stron internetowych i mobilnych aplikacji organów sektora publicznego (Dz.Urz. UE L 327 z 02.12.2016, str. 1), zwanej dalej „dyrektywą 2016/2102”.
3. Dyrektywa 2016/2102 nakazuje zwiększenie dostępności stron internetowych i aplikacji mobilnych organów sektora publicznego w oparciu o wspólne wymogi dostępności. Przyjęcie zharmonizowanych wymagań zapewnienia pełniejszą i skuteczniejszą dostępność cyfrową stron internetowych i aplikacji mobilnych, obywatele korzystają na szerszym dostępie do usług i informacji prezentowanych przez organy sektora publicznego, co z kolei bezpośrednio przyczynia się do łatwiejszego korzystania z przysługujących im praw. Głównym celem dyrektywy 2016/2102 jest spowodowanie zapewnienia przez państwa członkowskie, by strony internetowe i aplikacje mobilne podmiotów publicznych były postrzegalne, funkcjonalne, zrozumiałe i kompatybilne. W tym celu dyrektywa 2016/2102 przewiduje konieczność doprowadzenia ich do zgodności z wymogami dostępności zawartymi w normie europejskiej EN 301 549 V1.1.2 (pkt 9, 10 i 11). Unia Europejska w normie EN 301 549 V1.1.2 (2015-04) uwzględniła całość zaleceń WCAG 2.0, co oznacza, że wymagania dostępności cyfrowej zawarte w dyrektywie 2016/2102 w istocie nakazują spełnienie przez strony internetowe lub aplikacje mobilne podmiotów publicznych zaleceń WCAG 2.0.
4. Obowiązek zapewnienia dostępności cyfrowej stron internetowych, zgodnie z zaleceniami WCAG 2.0, nie jest obowiązkiem zupełnie nowym, narzuconym przez dyrektywę 2016/2102 i powinien on już funkcjonować w przestrzeni publicznej, a przynajmniej część stron internetowych podmiotów publicznych powinna być zgodna z zaleceniami WCAG 2.0.
5. Przed obowiązywaniem Ustawy wymagania WCAG 2.0 dla systemów teleinformatycznych podmiotów realizujących zadania publiczne, o których mowa w art. 2 Ustawy z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (Dz.U. 2017, poz. 570), zawarte były w: (1) Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych (Dz.U. 2017, poz. 2247), zgodnie z którym do połowy 2015 r. strony internetowe wszystkich podmiotów publicznych powinny być zgodne z wymaganiami WCAG 2.0, (2) Rozporządzeniu Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 26 marca 2014 r. w sprawie szczegółowych wymagań dotyczących świadczenia udogodnień dla osób niepełnosprawnych przez dostawców publicznie dostępnych usług telefonicznych (Dz.U. 2014, poz. 464), zgodnie z którym dostawca publicznie dostępnych usług telefonicznych powinien dostosować swoją stronę internetową i udostępniać za jej pośrednictwem informacje zgodnie z WCAG 2.0, obowiązek ten wszedł w życie po upływie 24 miesięcy od dnia ogłoszenia rozporządzenia MAiC.
6. Struktura zasad WCAG 2.0, które można również określić jako zalecenia dla osób tworzących informacje i usługi prezentowane w Internecie, jest stosunkowo przejrzysta i czytelna. Podstawą jest dążenie do zachowania czterech podstawowych zasad (omówienie w pkt. 7), których spełnienie daje pewność, że osoby o różnych rodzajach niepełnosprawności, korzystające bądź niekorzystające z narzędzi wspierających, ułatwiających im dostęp do informacji w postaci elektronicznej, będą mogły dotrzeć do prezentowanych w Internecie informacji i skorzystać z oferowanych usług.
7. Zasady, o których mowa w pkt. 6, to: (1) funkcjonalność, tj. wymaganie, by prezentowana informacja była w pełni dostępna zarówno za pomocą klasycznych metod, np. wyświetlana na ekranie komputera, ale również odczytywana w całości za pomocą możliwie najszerszej liczby narzędzi wspierających – przez czytnik ekranu osoby niewidomej, możliwa do odczytania na tablecie,

smartfonie, możliwa do odczytania w programach powiększających dla osób słabowidzących itp., (2) kompatybilność, tj. sposób prezentowania informacji musi być zaprojektowany i wykonany tak, by umożliwiał współpracę z maksymalnie dużą gamą terminali użytkownika i narzędzi wspierających lub tak, by posiadał on odpowiednie alternatywy umożliwiające taką współpracę, konieczna jest też dbałość o pełną zgodność ze standardami programistycznymi, (3) postrzegalność, tj. prezentowanie informacji w sposób umożliwiający ich postrzeganie za pomocą zmysłów – ponieważ nie wszyscy użytkownicy stron internetowych posługują się tymi samymi zmysłami, zasada postrzegalności stawia wymaganie, by informacja była dostępna za pomocą różnych zmysłów, (4) zrozumiałość, tj. zapewnienie, by wszelkie prezentowane informacje, jak i sposób dotarcia do nich, były zrozumiałe dla każdego użytkownika – użytkownik nie może być zaskakiwany sposobem prezentacji informacji, a w przypadku informacji o szczególnej wadze musi otrzymać wszelkie rady i dodatkowe informacje umożliwiające ewentualne skorzystanie z funkcjonalności związanych z prezentowaną informacją (np. w przypadku formularzy bankowych, formularzy związanych z danymi osobowymi itp.).

8. Zasady wymienione w pkt. 7 znajdują odzwierciedlenie w załączniku do projektu ustawy określającym wymagania dla dostępności treści internetowych 2.0 stosowane dla stron internetowych i aplikacji mobilnych w zakresie dostępności dla osób niepełnosprawnych, z uwzględnieniem poziomu AA, przy czym poziom A oraz AA wskazuje wagę wymagań dostępności cyfrowej – wymagania oznaczone jako „A” są fundamentalnymi wymaganiami, bez spełnienia których w ogóle nie można mówić o dostępności cyfrowej, natomiast spełnienie wymagań oznaczonych jako „AA” jest niezbędne po to, by każdy użytkownik był w stanie dotrzeć do publikowanych elektronicznie treści i z nich skorzystać. Wymagania znajdujące się w załączniku do Ustawy są spójne z wymaganiami Web Content Accessibility Guidelines (WCAG 2.0) dla stron internetowych i aplikacji mobilnych w zakresie dostępności dla osób niepełnosprawnych, których spełnienie jest niezbędne do wypełnienia obowiązku zapewnienia dostępności cyfrowej stron internetowych lub aplikacji mobilnych podmiotów publicznych, tj. spełnienia obowiązku wynikającego z art. 5 Ustawy, a tym samym, spełnienia wymagań określonych w normie europejskiej EN 301 549 V1.1.2 (2015-04) – pkt 9, 10 i 11. W praktyce wypełnienie powyższego obowiązku oznacza, iż strona internetowa lub aplikacja mobilna powinna spełniać wszystkie kryteria sukcesu określone w załączniku do Ustawy.
9. Wymagania określone w załączniku do Ustawy odpowiadają dotychczasowym wymaganiom określonym w załączniku nr 4 do rozporządzenia KRI oraz w załączniku nr 6 do rozporządzenia MAiC, przy czym zostały one uzupełnione o dodatkowe wymaganie zawarte w kryterium sukcesu 1.2.5, które nie było uwzględnione w rozporządzeniu KRI ani w rozporządzeniu MAiC. Wymagania dla dostępności treści internetowych 2.0 stosowane dla stron internetowych i aplikacji mobilnych w zakresie dostępności dla osób niepełnosprawnych, zawarte w załączniku do Ustawy oraz zalecenia WCAG 2.0 i norma EN 301 549 V1.1.2 (2015-04) obejmują wymaganie dodania audiodeskrypcji do materiałów multimedialnych, z uwagi na postęp technologiczny, jak i ciągły wzrost liczby osób zajmujących się problematyką dostępności cyfrowej.
10. W Ustawie wskazane są (art. 3 ust. 2) wyłączenia spod obowiązku zapewnienia dostępności cyfrowej następujących elementów stron internetowych i aplikacji mobilnych: (1) multimediiów nadawanych na żywo, które są przedmiotowo wskazane, jako wyłączone przez dyrektywę 2016/2102; spowodowanie dostępności cyfrowej multimediiów nadawanych na żywo jest możliwe, ale jest skomplikowane technicznie oraz jest kosztowne; nie oznacza to, że tak utworzone materiały publikowane w Internecie pozostaną niedostępne – zgodnie z wymaganiami dostępności cyfrowej podmiot publiczny jest zobowiązany do spowodowania dostępności cyfrowej opublikowanego materiału multimedialnego nadawanego na żywo, zgodnie z art. 18 Ustawy, a w przypadkach szczególnie ważnych transmisji na żywo, jak np. oficjalne wystąpienia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej czy Prezesa Rady Ministrów, dobrą praktyką powinno być zawsze nadawanie ich w formie dostępnej cyfrowo (w szczególności z napisami oraz z tłumaczem języka migowego), (2) multimediiów opublikowanych przed dniem 23 września 2020 r., ponieważ zapewnienie dostępności cyfrowej

więzałyby się ze znaczącymi nakładami technicznymi, organizacyjnymi i finansowymi, bardzo trudnymi do oszacowania ze względu na ogromną liczbę takich elementów, (3) dokumentów tekstowych i tekstowo-graficznych, dokumentów utworzonych w programach przeznaczonych do tworzenia prezentacji lub arkuszy kalkulacyjnych, opublikowanych przed dniem 23 września 2018 r., chyba że ich zawartość jest niezbędna do realizacji bieżących zadań podmiotu publicznego – konieczność tego wyłączenia wynika z dużej liczby takich plików, występujących powszechnie praktycznie na wszystkich stronach internetowych podmiotów publicznych, (4) map internetowych oraz map interaktywnych, w tym geoportali – mapy są elementami wizualnymi bardzo trudnymi do udostępnienia cyfrowo, zwłaszcza mapy interaktywne (takie jak na przykład Google Maps czy mapy, na których można obserwować przemieszczanie się pociągów czy samolotów); istotnym elementem ograniczającym to wyłączenie jest obowiązek udostępnienia istotnych informacji tekstowych, np. położenia geograficznego, które niosą takie mapy – chodzi o to, by np. umieszczony na mapie adres był przedstawiony w sposób dostępny cyfrowo, (5) treści będących w posiadaniu podmiotu publicznego, które nie zostały przez niego lub na jego rzecz wytworzone, lub nabyte, albo których dostosowanie do wymagań dostępności cyfrowej wymaga modyfikacji, do której ten podmiot publiczny nie jest uprawniony, np. dokumenty przesyłane do publikacji na stronie internetowej lub w aplikacji mobilnej podmiotu publicznego od innego podmiotu, na który nie ma on wpływu (otrzymane materiały nie są finansowane z budżetu podmiotu publicznego, podmiot publiczny nie ma kontroli nad ich treścią i sposobem przygotowania, itp.), nie muszą być przez niego publikowane w dostępnej cyfrowo formie, to podmiot, który je wysłał (o ile mieści się w zakresie podmiotowym przedmiotowej regulacji), powinien zadbać o to, by przesłane materiały mogły zostać opublikowane w dostępnej cyfrowo formie; przepis obejmuje również, np. napisane ręcznie i publikowane w formie skanu; należy mieć jednak na uwadze fakt, że publikowanie w sposób dostępny cyfrowo wszystkich treści (jeśli jest to możliwe i racjonalne), bez względu na ich źródło powinno być uznane za dobrą praktykę, (6) treści dostępnych przez intranet i ekstranet, opublikowanych przed dniem 23 września 2019 r. i niepoddawanych od tego czasu przebudowom i zmianom, polegającym w szczególności na zmianie wyglądu lub struktury prezentowanych informacji, albo zmianie sposobu publikowania informacji; oznacza to, że jeśli podmiot publiczny decyduje się na znaczącą przebudowę swojego intranetu czy ekstranetu, to jest zobowiązany dostosować jego całość do wymagań dostępności cyfrowej, (7) treści prezentujących dzieła sztuki i zabytki w rozumieniu Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2018, poz. 2067 i 2245), materiały archiwalne w rozumieniu Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2018, poz. 217, 357, 398 i 650), muzealia w rozumieniu Ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. 2018, poz. 720 i 1669) oraz materiały biblioteczne w rozumieniu Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2018, poz. 574 i 1669), których nie można przedstawić w sposób dostępny cyfrowo, gdyż utworzenie dostępnej cyfrowo prezentacji: wiązałyby się z utratą autentyczności powielanego elementu, lub nie jest możliwe z przyczyn technicznych, lub koszty wytworzenia takiej prezentacji byłyby zbyt wysokie – wyłączenie to ma szczególne znaczenie w przypadku stron internetowych lub aplikacji mobilnych muzeów, archiwów i bibliotek, które prowadzą masową cyfryzację swoich zasobów, jednak tworzenie dostępnych cyfrowo elementów jest bardzo trudne lub niemożliwe, (8) treści, które nie są wykorzystywane do realizacji bieżących zadań podmiotu publicznego oraz nie były po dniu 23 września 2019 r. uaktualniane lub poddawane przebudowom i zmianom, polegającym w szczególności na zmianie wyglądu lub struktury prezentowanych informacji albo na zmianie sposobu publikowania informacji; intencją jest objęcie wymaganiem dostępności jedynie nowych bądź niedawno przebudowywanych stron internetowych, natomiast wyłączenie tych, których „cykl życia” już się skończył, np. strony, które były tworzone w ramach realizacji konkretnych projektów, które mają datę zakończenia, po której już nie będą aktualizowane.

11. Możliwość wyłączenia poszczególnych elementów powinna być traktowana jak wyjątek, a nie jako reguła. Należy też mieć na uwadze fakt, że do momentu wejścia w życie Ustawy obowiązywało rozporządzenie KRI, co oznacza, że elementy wyłączone spod przepisów analizowanej Ustawy, ze

względu na moment ich powstania lub publikacji, i tak w większości powinny być dostępne cyfrowo, zgodnie z wymaganiami WCAG 2.0.

12. Uregulowana została sytuacja, w której informacje publikowane na stronie internetowej lub w aplikacji mobilnej innej niż strona internetowa lub aplikacja mobilna podmiotu publicznego, powinny również zostać opublikowane na stronie internetowej lub w aplikacji mobilnej podmiotu publicznego (art. 6). Celem tej regulacji jest zapewnienie dostępności cyfrowej wszelkich treści publikowanych przez podmiot publiczny. Jeżeli podmiot publiczny publikuje informacje na innej stronie internetowej lub za pośrednictwem swojego konta na portalu społecznościowym, i jeśli z przyczyn niezależnych od podmiotu publicznego informacja ta nie może zostać opublikowana w sposób dostępny cyfrowo, musi ona również zostać opublikowana na wybranej przez podmiot publiczny stronie internetowej lub w aplikacji mobilnej, tak aby zapewnić jak najwyższy stopień dostępności cyfrowej informacji publikowanych przez podmiot publiczny.
13. Ustawa zobowiązuje podmioty publiczne do zapewnienia alternatywnych sposobów przekazania informacji w każdym przypadku, gdy nie mogą być one dostępne cyfrowo (art. 7 ust. 1). Jest to poszerzenie wymagań dyrektywy 2016/2102, która wspomina o „wskazaniu dostępnej alternatywy” jedynie „w stosownych przypadkach”. Podmiot jest zawsze zobowiązany do utworzenia dostępnej cyfrowo wersji niedostępnego cyfrowo elementu, a w przypadku gdy to nie jest możliwe, zgodnie z ust. 2, wskazania innej metody przekazania informacji (np. kontakt telefoniczny, mailowy, itp.). Celem takiego sformułowania jest doprowadzenie do stopniowej poprawy dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych, a także zapewnienie każdemu użytkownikowi dostępu do podstawowych informacji.
14. Pojęcie dostępnej alternatywy ma zastosowanie w momencie, gdy użytkownik strony internetowej lub aplikacji mobilnej natrafi na niedostępne dla niego treści. Bez względu na to, jaka jest przyczyna ich niedostępności (nawet wynikająca z wyłączeń przedmiotowych, o których mowa w art. 3 ust. 2 Ustawy) podmiot publiczny jest zobowiązany do udostępnienia informacji bądź funkcji niesionych przez te treści. Chodzi w szczególności o elementy graficzne, takie jak zdjęcia, plakaty czy skany dokumentów lub innych elementów, jak np. formularzy internetowych. Konieczność przedstawienia dostępnej alternatywy zobowiązuje wszystkie podmioty publiczne podlegające przepisom Ustawy, również te publikujące niedostępne cyfrowo treści, a powołujące się na uprawnienie, o którym mowa w art. 8 ust. 1 Ustawy, do zapewnienia alternatywnych sposobów dostępu do publikowanych informacji. W ten sposób, Ustawa gwarantuje możliwości pełnego dostępu do informacji publikowanych w Internecie, praktycznie dla wszystkich obywateli bez wyjątku i dotyczy wszystkich treści.
15. Uregulowano sytuację, w której podmiot publiczny może nie zapewnić dostępności cyfrowej stron internetowych lub aplikacji mobilnych, jeśli zapewnienie dostępności cyfrowej strony internetowej lub aplikacji mobilnej byłoby dla niego nadmiernym obciążeniem (art. 8). Z możliwości tej mogą skorzystać jedynie podmioty publiczne, których zadaniem publicznym nie jest prowadzenie działalności na rzecz osób niepełnosprawnych lub osób starszych. Intencją ustawodawcy jest, by możliwość skorzystania z odstępstwa wychodziła naprzeciw, przede wszystkim, najmniejszym podmiotom publicznym, dla których wprowadzenie na stronach internetowych lub w aplikacjach mobilnych przewidzianych projektowaną ustawą zmian może spowodować powstanie niewspółmiernych kosztów i obciążeń organizacyjnych.
16. Wymieniono te elementy i funkcje stron internetowych lub aplikacji mobilnych, które nie mogą podlegać odstępstwu przewidzianemu w ust. 1 (omówiony w pkt. 15), co w praktyce oznacza, że te elementy muszą być zawsze dostępne cyfrowo dla użytkownika (art. 8 ust. 2). Są nimi np.: dane teled adresowe podmiotu publicznego, w tym link do Biuletynu Informacji Publicznej, jak i sam Biuletyn Informacji Publicznej, deklaracja dostępności, nawigacja czy informacje dotyczące sytuacji kryzysowej, a także wszelkie formy kontaktu interaktywnego z podmiotem (tj. wszelkiego rodzaju formularze). Celem zdefiniowania tego minimum jest doprowadzenie do likwidacji wszelkich

barier, na które mogą natrafiać w życiu codziennym osoby niepełnosprawne. Wymóg ten jest wzmocniony poprzez możliwość ewentualnego nałożenia kary na podmiot, który nie spełni tego wymagania (art. 19 ust. 1 pkt 3 Ustawy; omówiony w pkt. 29).

17. Artykuł 10 (ust. 1) Ustawy zobowiązuje podmioty publiczne do sporządzania, w sposób dostępny cyfrowo, deklaracji dostępności. Deklaracja dostępności to dokument, którego publikacja wymaga od podmiotu publicznego sprawdzenia dostępności cyfrowej swojej strony internetowej lub aplikacji mobilnej oraz stałego nadzoru nad tą dostępnością. Deklaracja dostępności stanowi ważne narzędzie informujące osoby niepełnosprawne o tym, czego mogą się spodziewać, korzystając z danej strony internetowej lub z danej aplikacji mobilnej. Deklaracja dostępności powinna zawierać następujące elementy: nazwa podmiotu publicznego; wskazanie strony internetowej lub aplikacji mobilnej, do której odnosi się przedmiotowa deklaracja; określenie poziomu dostępności (z podziałem na pełną i częściową dostępność, a także niedostępność); wskazanie treści niedostępnych na mocy przepisów Ustawy; pouczenie o możliwości złożenia skargi wraz ze wskazaniem organów właściwych do jej rozpatrzenia; data publikacji strony internetowej lub aplikacji mobilnej; data ostatniej aktualizacji strony internetowej lub aplikacji mobilnej, po dokonaniu istotnej zmiany jej zawartości; sposób lub link do informacji o sposobie, na podstawie którego dokonana została ocena dostępności cyfrowej; dane teleadresowe siedziby podmiotu publicznego wraz ze wskazaniem danych kontaktowych osoby wyznaczonej do realizacji spraw w zakresie dostępności cyfrowej w tym podmiocie publicznym; skrótach klawiszowych utworzonych na stronie internetowej lub w aplikacji mobilnej służących przemieszczaniu się po elementach strony internetowej lub aplikacji mobilnej i uruchamianiu dostępnych na nich funkcji; dostępność architektoniczna dla osób niepełnosprawnych siedziby podmiotu publicznego; dostępność tłumacza języka migowego za pomocą środków komunikacji elektronicznej albo informację o jej braku wraz z informacją o metodach umożliwiających skorzystanie z tej funkcji; link do deklaracji dostępności aplikacji mobilnej, w przypadku posiadania aplikacji mobilnej; możliwość powiadomienia podmiotu publicznego o braku dostępności cyfrowej, o którym mowa w art. 18 ust. 1 Ustawy (omówienie w pkt. 23); link do strony internetowej Rzecznika Praw Obywatelskich.
18. Najbardziej istotnymi elementami z wymienionych w pkt. 17, z perspektywy użytkownika niepełnosprawnego, są: wskazanie poziomu dostępności strony internetowej lub aplikacji mobilnej; wskazanie elementów, które są niedostępne; dane kontaktowe osób właściwych w sprawach dostępności cyfrowej w podmiocie publicznym; informacja na temat użycia skrótów klawiszowych służących przemieszczaniu się po elementach strony internetowej i uruchamianiu dostępnych na niej funkcji.
19. Obowiązkiem nakładanym na podmiot publiczny jest wskazanie danych kontaktowych osób właściwych w sprawach dostępności cyfrowej – wymaga to powierzenia jednemu z pracowników obowiązku kontaktów z osobami niepełnosprawnymi zgłaszającymi się do podmiotu m.in. w kwestiach dostępności cyfrowej.
20. Deklaracja dostępności zawiera informacje o dostępności architektonicznej dla osób niepełnosprawnych budynku będącego siedzibą podmiotu publicznego. W przypadkach podmiotów publicznych posiadających dużą liczbę filii czy biur, decyzję o tym, o którym budynku będzie mowa w informacji o dostępności architektonicznej, podejmuje sam podmiot. Informacje o dostępności architektonicznej odnoszą się jedynie ogólnie do ewentualnych ułatwień architektonicznych, takich jak: podjazdy, platformy schodowe, oznaczenia dla osób niewidomych czy słabowidzących, odpowiednio przygotowane toalety, a nie do szczegółowych danych o rozplanowaniu pomieszczeń w danym budynku.
21. Ważnym elementem wspierającym osoby głuche, które mają poważne trudności w kontaktach z urzędami publicznymi jest obowiązek przedstawienia informacji o ewentualnej możliwości porozumienia się z podmiotem przez tłumacza języka migowego i innych informacji mogących mieć istotne znaczenie dla głuchych.

22. W art. 10 ust. 8 Ustawy zawarty został obowiązek umieszczenia linku do opublikowanej deklaracji dostępności w sposób umożliwiający dostęp do niego użytkownikowi podczas nawigacji po stronie internetowej. Umożliwi to użytkownikowi dotarcie do deklaracji dostępności z każdej zakładki czy podstrony głównej strony internetowej podmiotu publicznego.
23. W ustawie uregulowano procedurę umożliwiającą każdemu zainteresowanemu użytkownikowi, bez względu na jego interes prawny lub faktyczny, poinformowanie podmiotu publicznego o braku dostępności cyfrowej strony internetowej lub aplikacji mobilnej lub ich elementów (art. 18). Każdy ma prawo wystąpić z żądaniem do podmiotu publicznego o zapewnienie dostępności cyfrowej wskazanego elementu strony internetowej lub aplikacji mobilnej, w tym elementów, wyłączonych spod stosowania, o których mowa w art. 3 ust. 2 Ustawy, lub o jego udostępnienie za pomocą alternatywnych sposobów dostępu do informacji, o których mowa w art. 7 ust. 2. Dzięki powyższemu uprawnieniu użytkownicy stron internetowych i aplikacji mobilnych mogą sygnalizować podmiotowi publicznemu brak dostępności cyfrowej poszczególnych ich elementów oraz żądać ich udostępnienia. Oznacza to aktywne włączenie użytkowników w tworzenie i nadzorowanie dostępności cyfrowej.
24. Żądanie, o którym mowa w art. 18 ust. 2 Ustawy, powinno zawierać m.in.: dane kontaktowe osoby występującej z żądaniem; wskazanie elementów strony internetowej lub aplikacji mobilnej, które mają być udostępnione cyfrowo; wskazanie sposobu kontaktu; jeżeli dotyczy – wskazanie szczególnego, alternatywnego sposobu dostępu do informacji, gdyż w niektórych przypadkach użytkownik może potrzebować spowodowania dostępności w odpowiedni dla niego sposób.
25. Zapewnienie dostępności cyfrowej wskazanego elementu przez podmiot publiczny powinno nastąpić bez zbędnej zwłoki, jednak nie dłużej niż w terminie 7 dni od dnia wystąpienia z żądaniem. Jeżeli podmiot publiczny nie jest w stanie spowodować dostępności cyfrowej wskazanego elementu w powyższym terminie, powiadamia zgłaszającego żądanie o przyczynach opóźnienia oraz o terminie, w jakim zapewni dostępność wskazanego elementu. Termin ten nie powinien być jednak dłuższy niż dwa miesiące od dnia zgłoszenia żądania. Okres ten jest zdaniem projektodawcy wystarczający, by wprowadzić niezbędne zmiany powodujące dostępność cyfrową w ogromnej większości elementów stron internetowych.
26. Podmiot publiczny odmawia zapewnienia dostępności cyfrowej wskazanego elementu strony internetowej lub aplikacji mobilnej, jeżeli wiązałoby się to z ryzykiem naruszenia integralności lub wiarygodności przekazywanych informacji. Sytuacja taka może np. pojawić się w przypadku skanów oświadczeń majątkowych.
27. Jeżeli dany element nie może zostać udostępniony zgodnie z przekazaniem żądaniem, podmiot publiczny ma obowiązek niezwłocznego powiadomienia zgłaszającego żądanie o przyczynach braku możliwości jego udostępnienia wraz ze wskazaniem w jakiej innej formie i w jaki inny sposób element ten może zostać udostępniony.
28. W przypadku odmowy zapewnienia dostępności cyfrowej wskazanego elementu zgodnie z przesłanym żądaniem, lub też w przypadku braku zgody zgłaszającego żądanie na udostępnienie elementu w innej wskazanej przez podmiot publiczny formie, osoba występująca z żądaniem ma prawo złożenia skargi. Do skarg rozpatrywanych w postępowaniach o spowodowanie dostępności cyfrowej strony internetowej, aplikacji mobilnej lub ich elementów stosuje się przepisy Ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U., 2018, poz. 2096).
29. Zgodnie z art. 19 ust. 5 pkt 1 Ustawy kara pieniężna w wysokości do 10 000 zł, będzie nałożona na podmiot publiczny w przypadku, w którym w sposób nieuzasadniony i uporczywy nie wywiązuje się on ze spełnienia obowiązku zapewnienia dostępności cyfrowej strony internetowej lub aplikacji mobilnej. Za uporczywe niewywiązywanie się z ww. obowiązku uznana zostanie sytuacja, w której podmiot publiczny w trzech kolejnych badaniach realizowanych w drodze monitoringu zapewnienia dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych, strona internetowa lub aplikacja mobilna nadal nie będzie spełniała wymagań dostępności cyfrowej, o której mowa w art. 5

Ustawy. Przy podejmowaniu decyzji o nałożeniu kar pod uwagę powinna również zostać wzięta liczba i sposób załatwienia skarg na brak dostępności cyfrowej strony internetowej lub aplikacji mobilnej. Kara pieniężna w wysokości do 5000 zł nałożona zostanie na podmiot, który nie sporządzi i nie opublikuje deklaracji dostępności, bądź opublikowana deklaracja dostępności nie będzie odpowiadała narzuconym wymogom technicznym, co zostanie stwierdzone w dwóch kolejnych badaniach realizowanych w drodze monitoringu zapewnienia dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych. Kara pieniężna w wysokości do 5000 zł nałożona zostanie na podmiot, który nie opublikuje w sposób dostępny cyfrowo elementów, które muszą obowiązkowo być dostępne cyfrowo, a o których mowa w art. 8 ust. 2 Ustawy. Kary za brak publikacji w sposób dostępny cyfrowo kluczowych informacji, o których mowa w art. 8 ust. 2, są istotne z przyczyn społecznych, gdyż niedostępność cyfrowa tych informacji wprost wyklucza z życia społecznego niektóre osoby niepełnosprawne.

30. Artykuł 26 Ustawy wskazuje od jakich terminów poszczególne jej przepisy mają zastosowanie, tj. art. 5-11, art. 12 pkt 2 i 3, art. 13-19 – w zakresie stron internetowych podmiotów publicznych nieopublikowanych przed dniem 23 września 2018 r. – stosuje się z dniem 23 września 2019 r., w zakresie stron internetowych podmiotów publicznych opublikowanych przed dniem 23 września 2018 r. – stosuje się z dniem 23 września 2020 r., natomiast w zakresie aplikacji mobilnych podmiotów publicznych – stosuje się z dniem 23 czerwca 2021 r.

Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami

Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. 2019, poz. 1696; Dz.U. 2022, poz. 2240), w skrócie: Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami lub Ustawa, stanowi pierwsze w Polsce rozwiązanie o charakterze systemowym, określające środki służące zapewnieniu różnych aspektów dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami oraz obowiązki podmiotów publicznych w tym zakresie. Celem Ustawy jest stopniowa poprawa dostępności podmiotów publicznych, dzięki której osoby ze szczególnymi potrzebami, w sposób możliwie samodzielny będą mogły korzystać z usług publicznych.

Tab. 13. Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami – metryczka

Nazwa dokumentu	Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami
Adres publikacyjny	Dz.U. 2019, poz. 1696
Data obowiązywania	2019-09-20; art. 1 ust. 2, art. 6 pkt 2 oraz art. 7 ust. 3 w zakresie: stron internetowych podmiotów publicznych nieopublikowanych przed dniem 23 września 2018 r. - 23 września 2019 r., stron internetowych podmiotów publicznych opublikowanych przed dniem 23 września 2018 r. - 23 września 2020 r., aplikacji mobilnych podmiotów publicznych - 23 czerwca 2021 r., art. 15-28 - 6 marca 2021 r., art. 4 ust. 3 i 4, art. 5 ust. 2, art. 29-34 i art. 51 - 6 września 2021 r.
Tekst jednolity	Dz.U. 2022, poz. 2240
Data stanu prawnego	2022-10-04
Status (w dn. 09 lutego 2023 r.)	Obowiązujący

Źródło: opracowanie własne.

Ustawa wpisuje się w:

- 1) założenia rządowego programu Dostępność Plus ustanowionego uchwałą Rady Ministrów z dnia 17 lipca 2018 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu Dostępność Plus, którego głównym celem jest podniesienie jakości życia i zapewnienie niezależności obywateli, którzy ze względu na

stan zdrowia, wiek czy niepełnosprawność napotykają na ograniczenia mobilności i percepcji w życiu codziennym,

- 2) realizację postanowień Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006 r., ratyfikowanej przez Polskę w dniu 6 września 2012 r. – Konwencja zobowiązuje strony do podjęcia odpowiednich środków w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym, na zasadzie równości z innymi osobami udział w różnych sferach życia społecznego.

Usuwanie barier i zapewnienie dostępności dla wszystkich obywateli, w tym przede wszystkim osób doświadczających trudności w mobilności czy percepcji, stanowi jedno z kluczowych zadań państwa respektującego zasady sprawiedliwości społecznej. Art. 69 Konstytucji RP zobowiązuje władze publiczne do udzielania osobom niepełnosprawnym pomocy w zabezpieczeniu, egzystencji i przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej. Na podmiotach publicznych spoczywa szczególny obowiązek likwidowania barier i tworzenia warunków sprzyjających inkluzji osób ze szczególnymi potrzebami w zakresie mobilności lub percepcji.

W ustawie odzwierciedlona została zmiana stosunku do dotychczas przyjętych w Polsce rozwiązań legislacyjnych. Stało się za sprawą chociażby wprowadzonego słowniczka, w którym sformułowano nowatorskie definicje z wykorzystaniem perspektywy Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych. Dotyczy to w szczególności definicji osoby ze szczególnymi potrzebami (art. 2 pkt. 3) oraz sposobów zapewniania dostępności, tj. uniwersalnego projektowania (art. 3 pkt. 4), racjonalnego usprawnienia (art. 2 pkt. 5), dostępności (art. 2 pkt. 2), bariery (art. 2 pkt 1). Użyte w Ustawie pojęcia urzeczywistniają konwencyjny paradygmat niepełnosprawności, która nie koncentruje się na indywidualnych, medycznych ograniczeniach, ale na interakcji cech lub sytuacji indywidualnych danej osoby z barierami znajdującymi się w środowisku zewnętrznym. Daje także szerokie możliwości dla działań podejmowanych wobec nie tylko osób niepełnosprawnych legitymujących się odpowiednim orzeczeniem o niepełnosprawności, ale także innych grup, jak na przykład osoby starsze, które często z racji wieku mają ograniczenia w sprawności fizycznej lub psychicznej, osoby o nietypowym wzroście, osoby z częściową niepełnosprawnością fizyczną lub z uwagi na okoliczności w jakich się znajdują (np. bagaż, wózek itp.) niekoniecznie dysponując prawnym orzeczeniem wydanym przez odpowiednie organy. Ustawa i przyjęte w niej rozwiązania służą szerokiej grupie potencjalnych beneficjentów i nakładają obowiązki wynikające z różnorodnych potrzeb, dążąc do zapewnienia dostępności w możliwie najszerszym stopniu i w sposób uniwersalny, nie ograniczając katalogu możliwych rozwiązań i ich grup docelowych.

W ramach obowiązującego porządku prawnego przez wprowadzenie Ustawy nie istniała jedna kategoria określająca różne potrzeby i możliwości osób doświadczających różnych barier w przestrzeni publicznej. Wprowadzone na gruncie Ustawy pojęcie osoby ze szczególną potrzebą, oznacza każdą osobę, która ze względu na cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podejmować dodatkowe działania lub stosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w życiu społecznym na równi z innymi osobami. Pojęcie to nie tylko obejmuje swym zasięgiem definicję osoby niepełnosprawnej w rozumieniu z Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz o zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, ale także osoby, których niepełnosprawność nie została potwierdzona medycznym czy administracyjnym orzeczeniem, ale których cechy w zderzeniu z różnego rodzaju barierami, na które napotykają, utrudniają lub uniemożliwiają im udział w różnych sferach życia społecznego. Beneficjentami ustawy są osoby starsze, osoby niepełnosprawne lub inne mające trwałe lub czasowo naruszoną sprawność w zakresie mobilności czy percepcji (np. ludzie poruszający się przy pomocy kul, protez, wózków inwalidzkich, słabi, chorujący, niesłyszący, niedowidzący, z trudnościami manualnymi i poznawczymi, osoby z wózkiem dziecięcym, z ciężkim bagażem itp.). Tak zdefiniowane pojęcie jest próbą połączenia dwóch różnych porządków normatywnych: definicji prawnej (medyczna) i biologicznej (interaktywna). Z jednej strony, w świetle definicji z Ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych osobą z niepełnosprawnością jest osoba posiadająca orzeczenie o niepełnosprawności, z drugiej jednak strony – koncepcja uniwersalnego projektowania nakazuje uwzględniać wszystkie potencjalne wymagania osób, które mogą chcieć lub potrzebować skorzystać z działalności podmiotów

publicznych, bez względu na to, czy ich potrzeba jest potwierdzona stosownym orzeczeniem (jest konsekwencją uznania prawnego za osobę niepełnosprawną).

Uniwersalne projektowanie to pojęcie wprowadzone do krajowych przepisów w Ustawie z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. z 2018 r. poz. 1398, z późn. zm.), jak i w Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2018 r. poz. 1202, z późn. zm.), jednak to Ustawa jako pierwsza odwołuje się do konwencyjnej definicji tego pojęcia oraz ustanawia obowiązek stosowania uniwersalnego projektowania przez podmioty publiczne objęte regulacją, w celu spełnienia minimalnych wymagań w tym zakresie. Określone w *Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych* uniwersalne projektowanie jest podstawowym, domyślnym instrumentem realizacji dostępności. Termin ten odnosi się do rozwiązań, które są użyteczne dla wszystkich ludzi, w jak największym zakresie, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznych zmian. Istotę koncepcji projektowania uniwersalnego wyjaśnia siedem zasad: elastyczność użycia, dostępność i czytelność informacji, niski poziom wysiłku fizycznego, odpowiednie wymiary i przestrzeń, prosta i intuicyjna obsługa, tolerancja dla błędów. Projektowanie uniwersalne jest filozofią projektowania otoczenia, w taki sposób by mogło być ono użytkowane przez wszystkich ludzi, w możliwie szerokim zakresie, bez potrzeby adaptacji lub specjalnego dostosowywania. Projektowanie uniwersalne powinno być traktowane jako kierunek i sposób myślenia, niż ścisła metoda, nie można bowiem oczekiwać, że zastosowane rozwiązania zawsze spełnią oczekiwania i potrzeby wszystkich osób ze szczególnymi potrzebami, można jedynie dążyć do rozszerzenia grupy potencjalnych użytkowników.

Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych mówi także o racjonalnych dostosowaniach jako sposobie zapewnienie dostępności. Oznacza ono konieczne i stosowne modyfikacje lub adaptacje, niepociągające za sobą nieproporcjonalnych i niepotrzebnych utrudnień, które są niezbędne w określonych przypadkach dla zapewnienia osobom o szczególnych potrzebach możliwości korzystania z dóbr i usług. Na gruncie regulacji wprowadzonych w Ustawie, racjonalne usprawnienie powinno być zastosowane zawsze wtedy, gdy zastosowanie uniwersalnego projektowania nie jest możliwe. Racjonalne usprawnienia nie powinny być regułą w zapewnianiu dostępności przez podmioty publiczne, jednak biorąc pod uwagę aktualny stan dostępności w Polsce, ustawodawca zaprojektował przepisy adekwatne do rzeczywistości i możliwych do zapewnienia w różnych warunkach – uwzględniając potrzeby zarówno podmiotów dysponujących potencjałem i zasobami do realizacji znaczących inwestycji, jak i podmiotów, które takiego zaplecza nie posiadają. Podmioty publiczne powinny zapewniać spełnienie minimalnych wymagań poprzez uniwersalne projektowanie lub stosować racjonalne usprawnienia. Mechanizm ten na gruncie Ustawy odnosi się między innymi do dostosowania architektury (np. montaż pochylni i ramp dojazdowych), wyposażenia wewnątrz (np. pętla induktofoniczna, videotłumacz), aranżacji przestrzeni (np. zainstalowanie specjalnego oznakowania w postaci elementów kontrastowych i wypukłych), możliwości skorzystania z treści publikowanych w dowolnej formie i formacie.

Ustawa wprowadza także do porządku prawnego pojęcie „bariery” jako przeszkodę lub ograniczenie architektoniczne, cyfrowe lub informacyjno-komunikacyjne, które uniemożliwia lub utrudnia osobom ze szczególnymi potrzebami udział w życiu społecznym na zasadzie równości z innymi osobami. Mimo tak szerokiej definicji bariery, ustawa określa środki znoszące lub niwelujące bariery wyłącznie w odniesieniu do jednostek sektora finansów publicznych i podmiotów finansowanych ze środków publicznych. Bariery w dostępie do podmiotów publicznych realizujących usługi dla społeczeństwa powinny być stopniowo usuwane za pomocą uniwersalnego projektowania i racjonalnych usprawnień.

Innym pojęciem po raz pierwszy zdefiniowanym na poziomie ustawowym jest „dostępność” w kontekście architektonicznym, cyfrowym oraz informacyjno-komunikacyjnym – rozumiana jako efekt zastosowania uniwersalnego projektowania albo racjonalnych usprawnień, aby uniknąć barier lub je zlikwidować. W ujęciu konwencyjnym oraz Ustawy dostępność pojawia się w kontekście prawa dostępu osób ze szczególnymi potrzebami i powinna być zapewniona dzięki spełnieniu minimalnych wymagań gwarantujących dostępność podmiotu publicznego (art. 6). Ich spełnienie ma zapewnić osobom ze szczególnymi potrzebami możliwość dostępu do podmiotów publicznych w sposób możliwie samodzielny i niezależny od pomocy innych osób. Dostępność dotyczy wymiaru architektonicznego w budynkach,

dostępności stron internetowych i aplikacji mobilnych oraz informacji i komunikacji z podmiotem publicznym.

Zakres podmiotowy Ustawy:

- 1) Wskazano katalog podmiotów, nazwanych zbiorczo podmiotami publicznymi, zobowiązanych do zapewnienia dostępności w zakresie określonym Ustawą (art. 3).
- 2) Podmioty prywatne oraz organizacje pozarządowe, powinny dążyć do zapewnienia dostępności, ale nie ponoszą na podstawie Ustawy żadnych sankcji z tytułu jej braku (art. 5 ust. 1). Założeniem Ustawy jest przede wszystkim zobowiązanie podmiotów publicznych do zapewniania dostępności, jako instytucji funkcjonujących w ramach struktur państwowych i korzystających ze środków publicznych. Państwo jako podmiot odpowiedzialny za wdrożenie przepisów Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych ma największe obowiązki w tym zakresie i w związku z tym Ustawa jednoznacznie wskazuje odpowiedzialność za ich realizację po stronie podmiotów publicznych. Jednocześnie, uregulowana została sytuacja, w której podmiot niepubliczny realizując zadania finansowane z udziałem środków publicznych, na podstawie zawartej umowy, jest zobowiązany do zapewnienia dostępności w zakresie określonym w tej umowie (art. 4 ust. 3, art. 5 ust. 2). Wszelkie działania realizowane ze środków publicznych objęte są reżimem dostępności, ale tylko w takim zakresie, jaki jest możliwy, wykonalny i uzasadniony w tych działaniach. Podmiot przekazujący środki publiczne powinien określić w umowie warunki, które musi spełnić organizacja, aby dane zadanie było realizowane w sposób dostępny i organizacja jest zobowiązana wyłącznie do spełnienia tych warunków wynikających z umowy. Nie dotyczy to całokształtu działalności takiej organizacji a jedynie tych zadań, na które przeznaczone zostały środki publiczne.
- 3) Zgodnie z ideą Ustawy, projektowane w niej rozwiązania i mechanizmy mają służyć określeniu środków służących wyrównywaniu szans osób ze szczególnymi potrzebami. Wyrównywanie szans odbywa się m.in. poprzez zapewnianie dostępności. Zapewnianie dostępności może odbywać się zarówno poprzez uniwersalne projektowanie nowych działań i rozwiązań, z których korzystają obywatele, jak i stosowanie racjonalnych usprawnień w usuwaniu istniejących barier w dostępie do dóbr, usług czy instytucji. Minimalne wymagania w zakresie zapewniania dostępności przez podmioty publiczne wskazano w art. 6 Ustawy. Poszczególne wymiary dostępności (architektoniczna, cyfrowa i informacyjno-komunikacyjna) zostały rozdzielone, biorąc pod uwagę ich zakres i przedmiot. Są one co do zasady niezależne od siebie, mimo że mogą w praktyce mieć pewne punkty stykowe. Ponadto, zakres dostępności cyfrowej uregulowany już został kompleksowo w Ustawie o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych, do której jest jedynie odwołanie do zawartych tam rozwiązań.
- 4) W zakresie dostępności architektonicznej zaprojektowane zostały m.in. przepisy, które dotyczą obowiązku zapewnienia przez podmioty publiczne wolnych od barier przestrzeni komunikacyjnych pionowych i poziomych (windy, schody, korytarze, ciągi piesze w budynku) dla osób z ograniczoną możliwością poruszania się, a także dla osób z niepełnosprawnością wzroku (art. 6 pkt 1 lit. a). Oznacza to, że zarówno korytarze, jak i klatki schodowe powinny być wolne od barier i zapewniać możliwość poruszania się po nich między innymi osób na wózku, osób korzystających z kul, lasek i innych pomocy ortopedycznych, osób starszych, a także osób z wózkami dziecięcymi, mających różne problemy z poruszaniem się. Mała architektura oraz inne wyposażenie przestrzeni wewnętrznej (np. urządzenia biurowe, elementy dekoracyjne, stojaki z materiałami informacyjnymi) również nie powinny utrudniać przemieszczania się osobom ze szczególnymi potrzebami.
- 5) Podmiot publiczny jest zobowiązany do zapewnienia informacji na temat rozkładu pomieszczeń w budynku, co najmniej w sposób wizualny (np. plan, schemat, oznaczenia kierunkowe) i dotykowy (np. tyflomapa, makieta, fakturowe ścieżki prowadzące) lub głosowy (informacja w urządzeniu typu infokiosk, infomat, nagranie audio na stronie internetowej), który umożliwi np. osobie niewidomej samodzielnie zorientowanie się w zakresie możliwości dotarcia do danego pomieszczenia (art. 6 pkt 1 lit. b). Informacja ta powinna być możliwie spójna dla całego budynku lub siedziby

podmiotu. Optymalnym sposobem zapewnienia informacji o rozkładzie pomieszczeń są wszystkie trzy kanały komunikacji (wzrokowy, słuchowy i dotykowy), jednakże z uwagi na kosztowność tego typu rozwiązań ustawodawca zdecydował o możliwości wyboru jednego z dwóch (dotyk, słuch) jako dodatkowego wobec sposobu wizualnego.

- 6) Wskazano na wyraźny obowiązek wstępu do budynku osobie korzystającej z psa asystującego, o którym mowa w Ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (art. 6 pkt 1 lit. d) oraz zapewnienia osobom ze szczególnymi potrzebami możliwości ewakuacji lub ratowania w inny sposób, np. poprzez umieszczenie tych osób w sytuacji zagrożenia w bezpiecznej części budynku (art. 6 pkt 1 lit. e).
- 7) Ustawa nakłada także na podmioty publiczne obowiązek publikacji informacji na stronie internetowej podmiotu o zakresie prowadzonej przez siebie działalności w postaci dostępnego pliku elektronicznego, nagrania treści w polskim języku migowym, informacji w tekście łatwym do czytania (art. 6 pkt 3 lit. e). Element ten jest ważny z perspektywy osób ze szczególnymi potrzebami, gdyż pozwala wielu osobom zorientować się czym i w jakim zakresie zajmuje się określony podmiot, a więc wypełnia dyspozycję skutecznej komunikacji podmiotu z obywatelem. Podobne rozwiązania przyjmowane są w innych regulacjach np. w Ustawie z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych. Obowiązek zapewnienia, na wniosek osoby ze szczególnymi potrzebami komunikacji z podmiotem publicznym w formie przez nią określonej, oznacza możliwość zapewnienia alternatywnych formatów komunikacji, np. wydruk w alfabecie Braille'a, komunikacja SMS itp. (art. 6 pkt 3 lit. d).
- 8) Ustawa określa, że w sytuacji, gdy w szczególności ze względów technicznych (np. brak możliwości instalacji windy lub zamontowania podjazdu) lub prawnych (np. wykluczające dane rozwiązania przepisy przeciwpożarowe, konserwatorskie) nie jest możliwe zastosowanie przez podmiot publiczny uniwersalnego projektowania, ani racjonalnych usprawnień (i tym samym zapewnienie dostępności), zapewnia się dostęp alternatywny do podmiotu publicznego (art. 7). Dostęp alternatywny obejmuje przede wszystkim zapewnienie wsparcia innej osoby (np. kontakt telefoniczny, zorganizowanie spotkania w innym dostępnym miejscu, pomoc innej osoby np. pracownika lub wolontariusza w poruszaniu się po budynku) lub takie rozwiązania techniczne, które nie gwarantując samodzielnego dostępu do danego budynku czy komunikacji dają możliwość skorzystania z podmiotu publicznego (np. okulary VR, film czy nagranie z drona, na których można zobaczyć wnętrza niedostępnych pomieszczeń czy też obraz z miejsc niedostępnych architektonicznie, do których mają dostęp osoby w pełni sprawne). Co do zasady, rozwiązanie to nie jest tożsame z zapewnieniem dostępności jako takiej (z wyłączeniem 24 miesięcznego okresu przejściowego zapisanego w Ustawie), a tym samym możliwe jest – pomimo jego zastosowania, np. złożenie przez osobę skargi na brak zapewnienia dostępności, przy czym złożenie skargi także nie oznacza jej automatycznego uwzględnienia – kwestie te są bowiem każdorazowo analizowane w odniesieniu do konkretnych przypadków i odpowiednio rozstrzygane przez Prezesa PFRON. Przepisy odróżniają sytuację zapewnienia dostępności od zapewnienia dostępu alternatywnego. Celem takiego sformułowania przepisów jest doprowadzenie do stopniowej poprawy dostępności podmiotów publicznych, przy jednoczesnym zapewnieniu każdemu indywidualnemu użytkownikowi bieżącego dostępu do podmiotu publicznego. Jednak intencją ustawodawcy jest w każdym przypadku zapewnienie dostępności co najmniej na poziomie minimalnych wymagań, a dopiero po stwierdzeniu braku takiej możliwości (np. gdy warunki techniczne lub inne przepisy prawa wykluczają zapewnienie dostępności architektonicznej w postaci montażu windy czy podnośnika), zaproponowanie dostępu alternatywnego.
- 9) Jednym z istotnych elementów zapewnienia koordynacji i bieżącego monitoringu postępów w zapewnianiu dostępności jest kilkustopniowy system raportowania, oparty o zaangażowanie administracji szczebla samorządowego i rządowego (art. 11). Zgodnie z nim podmioty zobowiązane do zapewnienia dostępności (podmioty publiczne) przekazują co 4 lata, najpóźniej do dnia 31 marca danego roku raport o stanie dostępności w zakresie swojej działalności i publikują go na

stronie Biuletynu Informacji Publicznej (jeśli dotyczy) lub na swojej stronie internetowej. Raport jest przekazywany do ministra właściwego do spraw rozwoju regionalnego (tylko w przypadku podmiotów działających na skalę ogólnopolską) lub właściwego miejscowo wojewody, który przygotowuje zbiorczy raport o stanie dostępności na terenie danego województwa i przekazuje go ministrowi właściwemu do spraw rozwoju regionalnego. Aby uzupełnić koordynację dostępności na różnych poziomach, podstawowy element zapewnienia koordynacji umiejscowiony został na poziomie pojedynczego organu (z wyjątkiem sądów i prokuratur, które mogą ze względu na swoją strukturę organizacyjną łączyć rolę jednego koordynatora dla kilku podmiotów), zobowiązanego ustawą do zapewnienia dostępności. Jest to rola koordynatora dostępności, którego zobowiązany jest wyznaczyć każdy organ władzy publicznej, w tym organ administracji rządowej i samorządowej, organ kontroli państwowej i ochrony prawa oraz sądy i trybunały (art. 14).

- 10) Istotnym mechanizmem Ustawy jest wprowadzenie możliwości egzekwowania przepisów o dostępności, poprzez indywidualne wnioskowanie o jej zapewnienie, a także możliwość złożenia skargi indywidualnej, w sytuacji braku realizacji przepisów Ustawy przez konkretny podmiot publiczny, w odniesieniu do konkretnych osób o szczególnych potrzebach. Mechanizm ten jest rozłożony na poszczególne etapy. Uregulowana została sytuacja umożliwiająca każdemu, bez względu na jego interes prawny lub faktyczny, poinformowanie podmiotu publicznego o braku jego dostępności architektonicznej lub informacyjno-komunikacyjnej (art. 29). Nie jest to obowiązek informacyjny, ale jedynie możliwość sygnalizacji tych kwestii, mająca na celu zwrócenie uwagi podmiotu publicznego na obowiązki wynikające z Ustawy. Instrument taki pełni funkcję ogólnospołeczną, poprawiając przepływ informacji i będąc jednocześnie narzędziem społecznej kontroli nad realizacją przepisów ustawy, choć nie jest elementem procesu skargowego.
- 11) Każda osoba ze szczególnymi potrzebami lub jej przedstawiciel ustawowy (w przypadku osób małoletnich lub ubezwłasnowolnionych) – po wykazaniu interesu faktycznego, a więc wskazaniu realnej potrzeby skorzystania z usług danego podmiotu – ma prawo wystąpić do podmiotu publicznego z wnioskiem o zapewnienie dostępności architektonicznej lub informacyjno-komunikacyjnej (art. 30 ust. 1). Takie rozwiązanie pozwala osobie ze szczególnymi potrzebami na aktywny udział w zapewnianiu jakości usług publicznych. Zapewnienie dostępności w zakresie określonym we wniosku, powinno nastąpić nie później niż w terminie 14 dni od dnia złożenia wniosku (art. 31 ust. 1). Możliwość złożenia wniosku przez osobę o szczególnych potrzebach jest niezależna od obowiązku określonego w art. 6, co oznacza, że podmiot publiczny nie powinien czekać na taki wniosek, ale jest zobowiązany zapewniać dostępność niezależnie, z własnej inicjatywy. Możliwość złożenia wniosku przez obywatela/klienta jest jedynie dopełnieniem procesu zapewniania dostępności i służy w szczególności zapewnianiu jej w określony sposób lub w określonym czasie, zwłaszcza gdy rozwiązania architektoniczne i informacyjno-komunikacyjne przyjęte przez podmiot publiczny nie mają charakteru uniwersalnego i nie służą wszystkim na zasadzie równości.
- 12) Wniosek o zapewnienie dostępności powinien zawierać nie tylko dane kontaktowe osoby występującej, ale także wskazanie bariery utrudniającej lub uniemożliwiającej dostępność w zakresie architektonicznym lub informacyjno-komunikacyjnym, wskazanie sposobu kontaktu z wnioskodawcą oraz może zawierać preferowany sposób zapewnienia dostępności, gdyż w niektórych sytuacjach niezbędne będzie dostosowanie uwzględniające indywidualne potrzeby wnioskującego, np. w przypadku niepełnosprawności sprzężonej, (art. 30 ust. 2).
- 13) Uwzględniając czas i zasoby niezbędne do zapewnienia dostępności, podmiot publiczny, może wydłużyć termin realizacji działań na które złożono wniosek, maksymalnie do 2 miesięcy od dnia jego złożenia (art. 31 ust. 2). Warunkiem jest powiadomienie o tym wnioskodawcy i wskazanie przyczyn opóźnienia. Taki okres na zapewnienie dostępności jest wystarczający, by zapewnić osobie ze szczególnymi potrzebami skorzystanie z usług podmiotu publicznego, przy czym niekoniecznie musi to oznaczać istotną ingerencję w architekturę czy wyposażenie jego siedziby.
- 14) Podmiot publiczny może także w szczególnie uzasadnionych przypadkach, podyktowanych

w szczególności względami prawnymi lub technicznymi, odmówić zapewnienia dostępności w zakresie lub w sposób określony we wniosku o zapewnienie dostępności i niezwłocznie zawiadamia o tym fakcie wnioskodawcę, uzasadniając swoje stanowisko (art. 31 ust. 3). Nie zwalnia to podmiotu publicznego z obowiązku zapewnienia dostępu alternatywnego, o którym mowa w art. 7.

- 15) Złożenie skargi na brak dostępności może docelowo skutkować sankcją za brak jej realizacji, tj. grzywna w celu przymuszenia (art. 34) w postępowaniu egzekucyjnym w administracji publicznej. Możliwość nałożenia grzywny została poprzedzona wydaniem nakazu zapewnienia dostępności na podstawie złożonej do Prezesa PFRON skargi, a nakaz ten z kolei jest poprzedzony wnioskiem o zapewnienie dostępności. Celem regulacji nie jest stosowanie sankcji, ale osiągnięcie takiego stanu, w którym budynki podmiotów publicznych, strony internetowe czy oferowane przez nie środki i sposoby komunikacji są prowadzone w sposób zapewniający dostępność i służą wszystkim obywatelom na zasadzie równego traktowania i korzystania. Pozwoli to zdyscyplinować podmioty, które nie dopełnią obowiązków ustawowych, a ewentualne wpływy z zastosowanych w ostateczności grzywnien w celu przymuszenia będą stanowiły dochód Funduszu Dostępności (rozdział 5).

Analizowana Ustawa wraz z Ustawą o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych tworzą spójny system norm regulujących dostępność podmiotów publicznych.

Strategia na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030

Uchwałą Rady Ministrów nr 27 z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Strategia na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030 (M.P., 2021, poz. 218), w skrócie: Uchwała oraz Strategia na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030 lub Strategia, ustanowiono całościowe ramy polityki krajowej na rzecz osób z niepełnosprawnością. Strategia zawiera kierunki rozwoju polityki społecznej wobec tych osób, a także stanowi element Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, koordynowanej przez ministra właściwego do spraw rozwoju regionalnego. Dokument uwzględnia postanowienia Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. Monitorowanie realizacji Strategii powierzono Pełnomocnikowi Rządu do Spraw Osób.

Tab. 14. Strategia na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030 – metryczka

Nazwa dokumentu	Uchwała Rady Ministrów nr 27 z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Strategia na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030
Adres publikacyjny	M.P. 2021, poz. 218
Data obowiązywania	2021-03-12
Tekst jednolity	-
Status (w dn. 09 lutego 2023 r.)	Akt jednorazowy

Źródło: opracowanie własne.

W analizowanym dokumencie dostępność została uznana za jeden z podstawowych warunków uczestnictwa osób z niepełnosprawnością w życiu społecznym i zawodowym – przyjęto, że stanowi ona o możliwości wykonywania ról społecznych i prowadzenia niezależnego życia tej grupy osób.

Działania zaplanowane w obszarze priorytetowym *Edukacja* służyć będą przede wszystkim wdrożeniu postanowień art. 24 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, który wskazuje na obowiązek realizacji prawa osób z niepełnosprawnościami do edukacji bez dyskryminacji, na zasadach równych szans, z zapewnieniem włączającego systemu kształcenia, umożliwiającego integrację na wszystkich poziomach edukacji i w kształceniu ustawicznym. W związku z tym, działaniami objęto: (1) wdrożenie wczesnej pomocy odnoszącej się do podniesienia standardów prowadzenia oceny funkcjonalnej, (2) rozwój edukacji włączającej, w tym opracowanie rozwiązań legislacyjno-organizacyjnych

ukierunkowanych na zapewnianie dostępności i podnoszenie jakości edukacji włączającej, (3) przygotowanie do wejścia na rynek pracy m.in. poprzez wsparcie procesu przejścia pomiędzy etapami edukacyjnymi oraz przejścia z systemu edukacji na rynek pracy, (4) rozwój doradztwa zawodowego dla młodzieży, (5) rozwój oraz zapewnienie uczniom i studentom z niepełnosprawnościami form komunikacji zgodnych

z ich potrzebami, w tym upowszechnienie w edukacji możliwości korzystania z alternatywnych i wspomagających sposobów komunikacji (AAC), (6) cyfryzację szkół, (7) rozwój edukacji ustawicznej.

Przyjęto, że dostęp do systemu kształcenia stanowi podstawowy warunek skutecznej aktywizacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami. Rezultatem działań zaplanowanych w ramach obszaru priorytetowego *Edukacja* będzie: poprawa sytuacji osób z niepełnosprawnościami w zakresie wczesnej pomocy i edukacji włączającej, przygotowanie osób z niepełnosprawnościami do wejścia na rynek pracy, a także rozwój oraz zapewnienie uczniom i studentom z niepełnosprawnościami form komunikacji zgodnych z ich potrzebami.

Jednym z wrażeń w latach 2021-2023 obszarów uwzględnionych w Strategii jest szkolnictwo wyższe, a w szczególności zapewnienie warunków do pełnego udziału w edukacji na poziomie szkolnictwa wyższego oraz badaniach naukowych, w tym: (1) w procesie przyjmowania na uczelnię, (2) kształcenia, również na studiach podyplomowych, (3) prowadzenia działalności naukowej i dydaktycznej, (4) awansu naukowego, (5) pełnego udziału w życiu społeczności akademickiej.

W dokumencie zakłada się, że wsparcie będzie obejmowało wdrażanie uniwersalnego projektowania oraz racjonalnych usprawnień, w tym m.in. przez:

- 1) zapewnienie stałego wsparcia tłumaczy języka migowego, asystentów notujących lub technologii tworzących napisy na żywo (także przy jednoczesnym korzystaniu z więcej niż jednego rodzaju wsparcia) dla studentów, doktorantów oraz dla pracowników uczelni niezależnie od formy ich zatrudnienia,
- 2) specjalistyczne szkolenia, w tym umożliwiające orientację przestrzenną na terenie uczelni studentom i doktorantom z niepełnosprawnościami,
- 3) zakup sprzętu i urządzeń specjalistycznych wspomagających proces dydaktyczny,
- 4) zakup literatury specjalistycznej i naukowej do uczelnianych bibliotek dla potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Autorzy Strategii zauważają, że realizacja działań wspierających beneficjentów wymienionych w dokumencie wymagać będzie dokonania zmian na poziomie ustawowym, gdyż na podstawie obecnie obowiązujących przepisów brak jest możliwości finansowania wsparcia w ramach studiów podyplomowych.

Dostępność kształcenia ma być zapewniona osobom z niepełnosprawnościami posiadającym orzeczenie o stopniu niepełnosprawności oraz osobom, które go nie posiadają. W tym drugim przypadku, przewiduje się, że decyzja o zakwalifikowaniu do otrzymania wsparcia, należy do uczelni.

Analizowany dokument wskazuje także, na efekty konkursu przeprowadzonego w ramach Programu Dostępność Plus, w ramach którego co najmniej sto uczelni otrzyma środki na likwidację barier w dostępie do edukacji i zwiększenie dostępności architektonicznej, komunikacyjnej, administrowanych stron internetowych, narzędzi informatycznych oraz procedur kształcenia¹⁰.

Inne działanie, wskazane w Strategii, to wdrożenie przez Polską Komisję Akredytacyjną stosowania w ramach procedur oceny uczelni obowiązkowych kryteriów związanych z zapewnieniem dostępności dla osób z różnymi niepełnosprawnościami, zarówno przez uniwersalne projektowanie, jak i

¹⁰ Uniwersytet Zielonogórski przystąpił do konkursu. Niniejsza publikacja stanowi efekt finalny realizacji jednego z zadań w ramach projektu „UZ dostępny dla wszystkich” (Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój Oś Priorytetowa III Szkolnictwo wyższe dla gospodarki i rozwoju; Działanie 3.5 Kompleksowe programy szkół wyższych; Numer umowy POWR.03.05.00-00-A030/19).

zapewnienie racjonalnych usprawnień.

6.2. Dokumenty wewnętrzne

Uniwersytet Zielonogórski kierując się zasadą dostępności, równych szans i niedyskryminacji, zapewnia osobom z niepełnosprawnościami w możliwie największym stopniu dostępność swoich zasobów i usług oraz warunki do pełnego uczestnictwa w życiu Uczelni i wspólnoty Uniwersytetu.

Prawa pracowników i studentów osób z niepełnosprawnością regulują obowiązujące na UZ przepisy zawarte w kilku dokumentach, w tym m.in.:

- 1) Statucie Uniwersytetu Zielonogórskiego (tekst jednolity Statutu przyjęty uchwałą Senatu Uniwersytetu Zielonogórskiego nr 468 z dnia 27 kwietnia 2022 r.),
- 2) Regulaminie studiów na UZ (Uchwała nr 478 z dnia 27 kwietnia 2022 r.),
- 3) Regulaminie świadczeń dla studentów Uniwersytetu Zielonogórskiego (Zarządzenia nr 129 Rektora Uniwersytetu Zielonogórskiego z dnia 23 września 2022 r.),
- 4) Regulaminie Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia Uniwersytetu Zielonogórskiego (Zarządzenie nr 25 Rektora Uniwersytetu Zielonogórskiego z dnia 1 lutego 2023 r.),
- 5) Regulaminie funkcjonowania Liderów-Asystentów oraz Adwokatów Społecznych na Uniwersytecie Zielonogórskim (Zarządzenie nr 27 Rektora Uniwersytetu Zielonogórskiego z dnia 1 lutego 2023 r.),
- 6) Regulaminie zapewniania dostępności osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim (Zarządzenie nr 89 Rektora Uniwersytetu Zielonogórskiego z dnia 30 czerwca 2023 r.),
- 7) Regulaminie zapewniania wsparcia osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim (Zarządzenie nr 90 Rektora Uniwersytetu Zielonogórskiego z dnia 30 czerwca 2023 r.).

Wymienione dokumenty regulują uprawnienia dostępnościowe osób ze szczególnymi potrzebami, do których zalicza się także osoby z niepełnosprawnością. Umożliwiają Uczelni działania w sześciu obszarach dostępnościowych określonych dla ścieżki midi (zgodnie z wytycznymi Narodowego Centrum Badań i Rozwoju w konkursie „Uczelnia dostępna”).

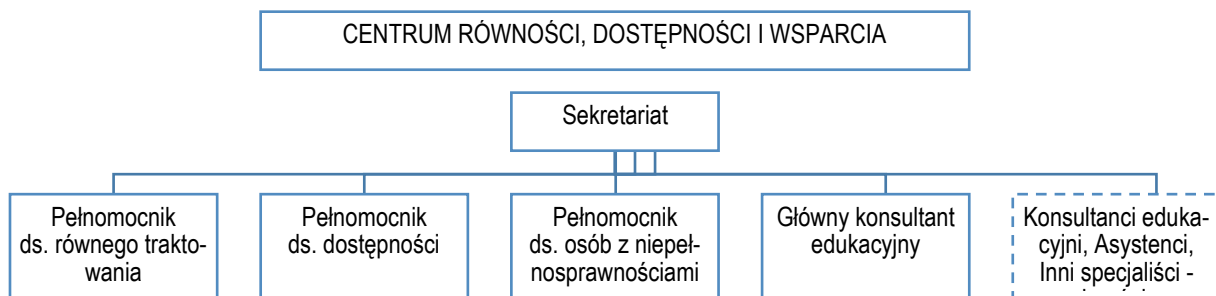
Tab. 19. Dokumenty wewnętrzne obowiązujące w UZ oraz obszary wsparcia osób z niepełnosprawnościami

Dokument	Obszar wsparcia/zawarte procedury – zapisy
Statut Uniwersytetu Zielonogórskiego	– Stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w: (1) procesie przyjmowania na uczelnię w celu odbywania kształcenia, (2) kształceniu, (3) prowadzeniu działalności naukowej (§ 5 ust. 6)
Regulamin studiów na UZ	– Działania zapewniające równe szanse realizacji programu studiów przez studentów ze szczególnymi potrzebami, w tym z niepełnosprawnością, uwzględniające stopień i charakter niepełnosprawności lub szczególnych potrzeb oraz specyfikę danego kierunku studiów (§ 1 ust. 4, 5)
Regulamin Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia Uniwersytetu Zielonogórskiego	– Centrum powołane jest w celu wdrożenia dostępności, wsparcia osób ze szczególnymi potrzebami i reguł równego traktowania wszystkich członków wspólnoty Uniwersytetu oraz monitorowaniu zasad przestrzegania zasad zapewniających dostęp do dóbr i usług Uczelni jak najszerszej grupie osób w możliwie największym stopniu oraz równe traktowanie we wszystkich sferach życia akademickiego (pkt 1). – W zakresie dostępności i wsparcia Centrum podejmuje współpracę ze wszystkimi jednostkami organizacyjnymi Uczelni w zakresie realizacji standardów przyjętych w Uczelni w zakresie standardów przyjętych w Uczelni, polegającej m.in. na (pkt 2): (1) koordynacji działań związanych z wdrażaniem standardów dostępności i wsparcia w zakresie usług (takich jak: rekrutacja, kształcenie, prowadzenie badań naukowych), informacyjnych dotyczących standardów dostępności

	<p>prowadzonych przez inne jednostki Uczelni, szkoleniowych w zakresie standardów dostępności, (2) monitorowanie działań w zakresie standardów dostępności, (3) planowaniu działań dostępnościowych i wspierających, (4) wyznaczaniu działań dostępnościowych i wspierających, (5) przyznawaniu osobom ze szczególnymi potrzebami, w tym z niepełnosprawnościami, uprawnień w zakresie pełnego udziału w życiu Uczelni i wspólnoty Uczelni oraz przyznawanie usług wynikających z tych uprawnień, (6) wsparciu osób ze szczególnymi potrzebami, (7) wyjaśnianiu kadrze Uczelni konieczności i form zapewnienie warunków do pełnego uczestnictwa w życiu Uczelni, (8) akceptacji inwestycji i obiektów na każdym etapie ich realizacji pod kątem standardów dostępności i wsparcia, (...).</p>
Regulamin zapewniania wsparcia osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim	– Zawiera tryb, warunki i procedury przyznawania procedury przyznawania wsparcia osobom ze szczególnymi potrzebami/osobom z niepełnosprawnościami w zakresie: rekrutacji, kształcenia, badań naukowych, obsługi przez jednostki administracji szkoleń pracowników Uczelni
Regulamin zapewniania dostępności osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim	– Zawiera zapisy dotyczące zapewnienia dostępności architektonicznej, cyfrowej i komunikacyjno-informatycznej.
Regulamin świadczeń dla studentów Uniwersytetu Zielonogórskiego	– Tryb, warunki i procedury przyznawania stypendium osobom z niepełnosprawnościami (§ 14, 15)
Regulamin funkcjonowania Liderów-Asystentów oraz Adwokatów Społecznych na Uniwersytecie Zielonogórskim	<ul style="list-style-type: none"> – Warunki i zakres działania Inkubatora Adwokatów Społecznych osób z ASD (§ 6), – Warunki i zakres działania Liderów Asystentów/Adwokatów Społecznych osób z ASD (§ 7), – Tryb, warunki i procedury dotyczące przyznawania wsparcia w zakresie (1) asystenta osoby z ASD, (2) adwokata społecznego osoby z ASD, (§ 8-10)

Źródło: opracowanie własne.

Nad wypełnianiem przez Uczelnię obowiązku gwarancji praw osobom z niepełnosprawnościami czuwa Rektor UZ oraz powołani pełnomocnicy do spraw: osób z niepełnosprawnością, dostępności oraz równego traktowania, a także główny konsultant edukacyjny. Zakresy obowiązków pełnomocników określa Regulamin Organizacyjny Uniwersytetu Zielonogórskiego (Zarządzenie nr 139 Rektora Uniwersytetu Zielonogórskiego z dnia 28 września 2022 r. w sprawie zmiany regulaminu organizacyjnego Uniwersytetu Zielonogórskiego wprowadzonego zarządzeniem nr 229 Rektora Uniwersytetu Zielonogórskiego z dnia 1 grudnia 2020 r. w sprawie wprowadzenia regulaminu organizacyjnego Uniwersytetu Zielonogórskiego).

Rys. 1. Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia Uniwersytetu Zielonogórskiego

Źródło: Regulaminie Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia Uniwersytetu Zielonogórskiego (Zarządzenie nr 25 Rektora Uniwersytetu Zielonogórskiego z dnia 1 lutego 2023 r.),

W Regulaminie Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia Uniwersytetu Zielonogórskiego

(Zarządzenie nr 25 Rektora Uniwersytetu Zielonogórskiego z dnia 1 lutego 2023 r.), określono zadania dostępnościowe i zadania wspierania osób ze szczególnymi potrzebami/osób z niepełnosprawnościami, realizowane przez Pełnomocników: ds. Równości, ds. Dostępności i ds. Osób z Niepełnosprawnościami. Zadania przez nich realizowana wpiera Główny Konsultant Edukacyjny. Obsługę Centrum w zakresie administracyjnym zapewnia Sekretariat.

Tab. 20. Zadania pełnomocników ds. osób z niepełnosprawnościami, dostępności i równego traktowania

Pełnomocnik ds.	Zadania
Osób z Niepełnosprawnościami	<ul style="list-style-type: none"> – Bieżąca weryfikacja występowania i usuwanie barier architektonicznych, mentalnych i społecznych w dostępie osób z niepełnosprawnościami do zasobów informacyjnych i zajęć dydaktycznych, opiniowanie wniosków oraz współpraca z jednostkami organizacyjnymi Uczelni w tym zakresie – Inicjowanie, koordynowanie i współpraca przy realizacji procesów zmierzających do usuwania barier architektonicznych, mentalnych i społecznych w dostępie osób z niepełnosprawnościami do zasobów informacyjnych i zajęć dydaktycznych – Zbieranie informacji od osób z niepełnosprawnościami posiadających aktualne orzeczenie o stopniu i kategorii niepełnosprawności o barierach mogących powodować trudności w czasie studiów – Informowanie kandydatów na studia o możliwościach kształcenia się przez osoby z niepełnosprawnościami na Uniwersytecie Zielonogórskim – poradnictwo w zakresie wyboru studiów opierając się na indywidualnych możliwościach kandydata i stopniu dostępności danego kierunku – Propagowanie programów fundacji i instytucji zajmujących się niepełnosprawnością – Wymiana doświadczeń z uczelniami (krajowymi i zagranicznymi) w zakresie podnoszenia jakości usług oferowanych osobom z niepełnosprawnościami w ramach obecnych możliwości – Monitoring aktualnych programów i środków docelowych służących wyrównywaniu szans osobom z niepełnosprawnościami – Kontakt i współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób z niepełnosprawnościami – Opieka nad Radą Studentów Niepełnosprawnych Uniwersytetu Zielonogórskiego – Nadzór i bieżące rozliczanie środków w ramach funduszu wsparcia osób niepełnosprawnych
Dostępności	<ul style="list-style-type: none"> – Wsparcie osób ze szczególnymi potrzebami w dostępie do usług świadczonych przez UZ – Opracowanie i uaktualnianie regulaminu zapewnienia osobom ze szczególnymi potrzebami dostępności architektonicznej, cyfrowej i informacyjno-komunikacyjnej na UZ – Analiza procedur funkcjonujących w UZ zapewniających wygodę użytkownikom ze szczególnymi potrzebami – Przeprowadzanie lub zlecanie audytów dostępności UZ (diagnozowanie miejsc, w których trzeba zapewnić/poprawić dostępność) – Przygotowanie i koordynacja wdrożenia planu działania na rzecz poprawy zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami przez UZ, zgodnie z minimalnymi wymaganiami określonymi w art. 6 Ustawy o zapewnianiu dostępności – Monitorowanie działalności UZ w zakresie zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami – Przedstawianie Rektorowi bieżących informacji o podejmowanych

	<p>działaniach i zakresie realizowanych zadań</p> <ul style="list-style-type: none"> – Opiniowanie rozwiązań z zakresu dostępności – Nadzorowanie przygotowania i aktualizowania deklaracji dostępności – Nadzorowanie przygotowania raportu zbiorczego o stanie zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami – Koordynowanie pracami zespołu ds. dostępności
Równego Traktowania	<ul style="list-style-type: none"> – Monitorowanie sytuacji w zakresie równego traktowania, w szczególności ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, pochodzenie etniczne, przekonania polityczne, wyznanie, orientację seksualną i tożsamość płciową – Podejmowanie działań zmierzających do eliminacji wszelkich form dyskryminacji oraz nierównego traktowania studentów, doktorantów i pracowników Uniwersytetu Zielonogórskiego – Udzielanie wsparcia osobom pokrzywdzonym, przede wszystkim poprzez udostępnianie informacji o możliwościach uzyskania wsparcia i specjalistycznej pomocy – Opiniowanie wniosków kierowanych do organów Uczelni dotyczących równego traktowania – Przeciwdziałanie wystąpieniu zdarzeń naruszających zasady równego traktowania studentów, doktorantów i pracowników Uczelni – Promowanie postaw zapewniających równe traktowanie studentów, doktorantów i pracowników Uniwersytetu Zielonogórskiego – Współpraca z rzecznikami dyscyplinarnymi i komisjami dyscyplinarnymi działającymi na Uczelni w sprawach równego traktowania – Prowadzenie rejestru spraw i ochrona tajemnic oraz danych osobowych objętych rejestrem

Źródło: opracowanie na podstawie Regulaminu Organizacyjnego Uniwersytetu Zielonogórskiego (Zarządzenie nr 139 Rektora Uniwersytetu Zielonogórskiego z dnia 28 września 2022 r.)

Zadania głównego konsultanta edukacyjnego to, m.in.¹¹: (1) wspomaganie pełnomocników ds. osób z niepełnosprawnościami i dostępności w zakresie przyznawania uprawnień osobom z niepełnosprawnościami i innymi ze szczególnymi potrzebami, (2) określanie indywidualnych potrzeb wynikających z niepełnosprawności, stanu zdrowia lub innej szczególnej sytuacji mogących mieć wpływ na proces przyjmowania na uczelnię, kształcenia i prowadzenia działalności naukowej, (3) gromadzenie dokumentacji potwierdzającej określone trudności osoby ubiegającej się o dostosowanie, (4) diagnozowanie szczególnych potrzeb wnioskodawcy w sytuacji braku dokumentacji potwierdzającej sytuację wnioskodawcy, (5) opracowanie opinii wraz z indywidualnymi zasadami i procedurami dostosowania dydaktycznego lub prowadzenia badań naukowych zgodnych ze standardami dostępności przyjętymi na Uniwersytecie z uwzględnieniem potrzeb wnioskodawcy, (6) współpraca z kierownikami jednostek, nauczycielami akademickimi i innymi osobami prowadzącymi zajęcia dydaktyczne i badania naukowe w celu ustalenia dostosowania uwzględniającego specyfikę kształcenia i badań, a także określenia warunków mieszczących się w ramach możliwości organizacyjnych Uniwersytetu, (7) współpraca z pracownikami obsługującymi tok kształcenia osoby ubiegającej się o przyznanie dostosowania na temat dotychczasowego przebiegu kształcenia, (8) monitorowanie i nadzorowanie wdrażania dostosowania przez kierowników jednostek organizujących kształcenie wnioskodawcy, (9) podejmowanie interwencji w przypadku realizacji przez kierowników jednostek dostosowania procesu kształcenia i badań naukowych niezgodnych z wytycznymi określonymi procedurą opracowaną przez konsultanta edukacyjnego, (10) rewizja na wniosek wnioskodawcy procedury dostosowania i wyznaczanie nowych adaptacji w sytuacji, gdy podjęte działania nie przynoszą oczekiwanych rezultatów lub zmieniła się sytuacja

¹¹ Informacje ze strony internetowej UZ (<https://rozwoj.uz.zgora.pl/struktura/centrum/glowny-konsultant-edukacyjny>, dostęp: 20-03-2023).

wnioskodawcy, (11) informowanie podmiotu realizującego dostosowanie o zaistniałych przeszkodach przy procesie adaptacji lub zmianie sytuacji wnioskodawcy, (12) nadzorowanie pracy asystentów dydaktycznych, naukowych i osób z ASD, (13) koordynowanie i nadzorowanie pracy konsultantów edukacyjnych.

Tab. 21. Zakresy obszarów dostępności i wsparcia osób z niepełnosprawnościami wyznaczonych i przyjętych w Uniwersytecie Zielonogórskim

Wytyczne	Dokument regulujący
Obszar 1. Struktura organizacyjna jednostki ds. dostępności	
Struktura jednostki ds. dostępności powinna być rozwinięta w sposób kompleksowy i obejmować wszystkie sześć obszarów dostępności – zatrudnienie doradców/konsultantów edukacyjnych, specjalistów w obszarze technologii wspierających, psychologów lub wynajęcie usług w zakresie wsparcia zdrowia psychicznego etc.	– Regulamin Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia (strukturę jednostki tworzą, m.in.: pełnomocnicy powołani ds. osób z niepełnosprawnością, dostępności, równego traktowania;; główny konsultant edukacyjny oraz konsultanci edukacyjni; specjalista w zakresie technologii wspierających, psycholog oraz inni specjaliści wspierający zdrowie psychiczne, inni specjaliści, np. logopeda, socjoterapeuta, terapeuta pedagogiczny; asystenci: dydaktyczni, naukowi, osób z ASD; inni pracownicy)
Struktura jednostki powinna być dopasowana do wielkości uczelni i jej oferty dydaktycznej oraz liczby zatrudnionych pracowników	– Regulamin Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia (liczba poszczególnych specjalistów nie jest ograniczona – jest ona regulowana w zależności od potrzeb Uczelni)
Obszar 2. Architektura	
Likwidacja barier architektonicznych powinna wykraczać poza jednostkę zajmującą się dostępnością uczelni	– Regulamin zapewniania dostępności osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim (standardy dostępności architektonicznej), – Regulamin Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia (monitorowanie działań dostępnościowych, pkt 2,).
Zasoby w postaci, np. oznaczeń w alfabecie Braille'a, systemów nawigacji dla osób niewidomych, instalacji pętli indukcyjnych, montażu windy, podjazdu, drzwi automatycznych, dostosowanych laboratoriów, muszą znajdować się w miejscach kluczowych dla życia uczelni i stwarzać możliwości dla nauki osób z niepełnosprawnościami, funkcjonowania na uczelni i prowadzenia badań naukowych	– Regulaminu zapewniania dostępności osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim (standardy dostępności informacyjno-komunikacyjnej) – Regulamin Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia Uniwersytetu Zielonogórskiego (koordynacja i monitorowanie działań w zakresie dostępnościowych gwarantuje usytuowanie zasobów w miejscach kluczowych dla życia Uczelni oraz stwarzanie możliwości dla nauki osób ze szczególnymi potrzebami/ z niepełnosprawnościami, funkcjonowania na uczelni i prowadzenia badań naukowych)
Obszar 3. Technologie wspierające	
Rozwinięcie zaplecza technologicznego zapewniającego minimalny poziom dostępności oferowanych w ramach katalogu wsparcia edukacyjnego usług	– Regulamin zapewniania dostępności osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim (standardy dostępności cyfrowej, dydaktyczno-badawczej) – Regulamin zapewniania wsparcia osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim (§ 4-10 – wsparcie indywidualne i miękkie, w procesie kształcenia i badań naukowych osób ze szczególnymi potrzebami oraz możliwość wypożyczenia sprzętu wspierającego proces kształcenia,)
Plan zapewniający zwiększanie dostępności wewnętrznych systemów	– Regulamin zapewniania dostępności osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim (standardy

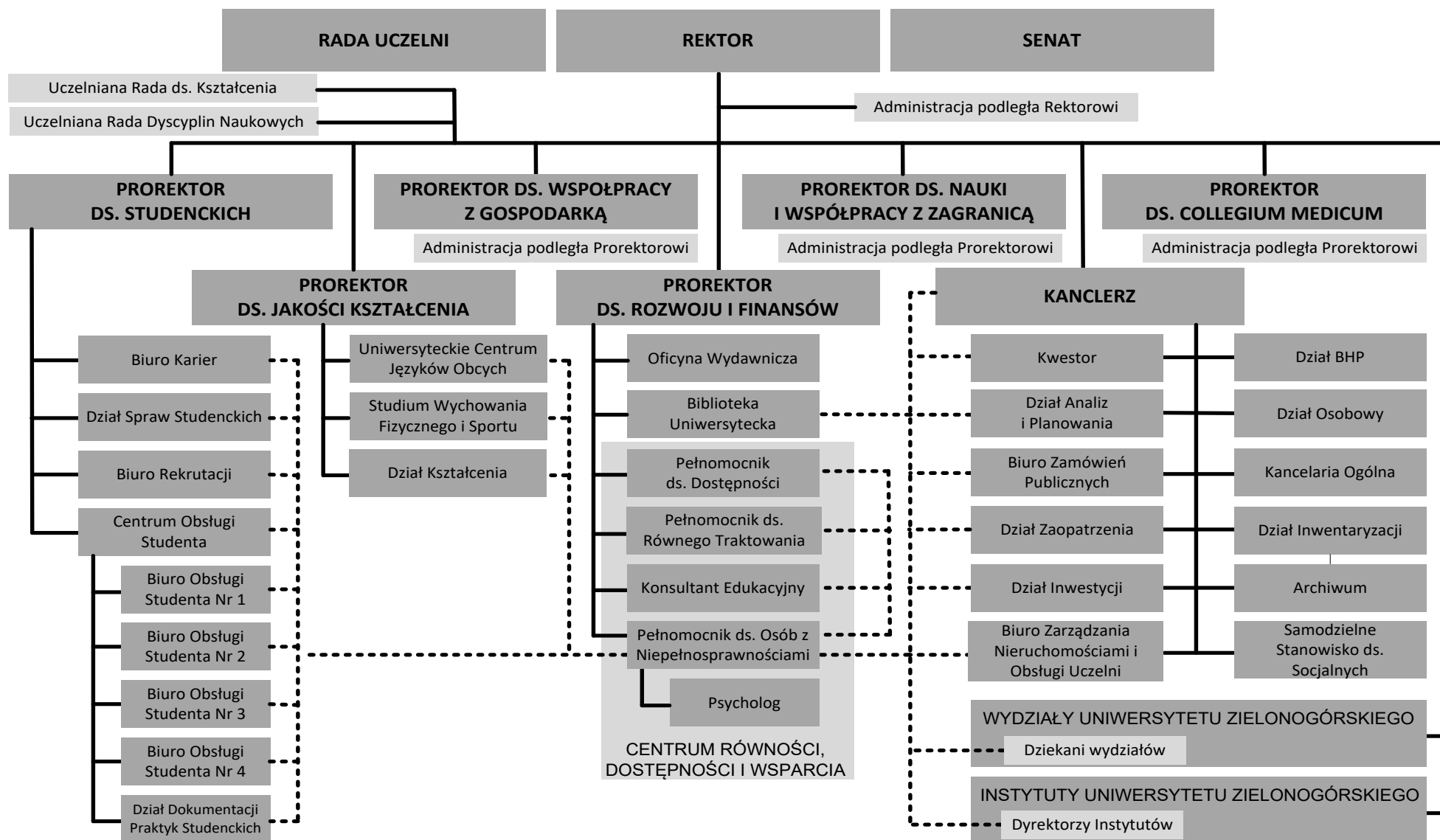
informatycznych i procedur administracyjnych	dostępności informatyczno-komunikacyjnej) – Regulamin Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia Uniwersytetu Zielonogórskiego (pkt 2, 3), a-b)
Obszar 4. Procedury	
Przyjęcie regulacji gwarantującej, że żadna z inwestycji na uczelni nie może być zrealizowana bez akceptacji jednostki odpowiedzialnej za dostępność na każdym z etapów, w tym opracowania projektu architektonicznego oraz planu remontu. Regulacja ta powinna obejmować budynki nowe oraz remontowane – prowadzona jest współpraca jednostki ds. dostępności z pionem technicznym dla zagwarantowania przyjmowania rozwiązań w pełni dostępnych lub spełniających kryterium racjonalnego dostosowania	– Regulamin Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia (zapis, że żadna z inwestycji na Uczelni nie może być zrealizowana bez akceptacji Centrum (pkt 2,6), 8), – Regulamin zapewniania wsparcia osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim (zawiera szczegółowe instrukcje przyznawania wsparcia osobom ze szczególnymi potrzebami/osobom z niepełnosprawnościami, zawiera procedury dotyczące wsparcia w procesie: rekrutacji, kształcenia, badań naukowych oraz obsługi przez jednostki administracji Uczelni
Przyjęcie zarządzenia rektora o dostępności uczelni obejmującego wszystkie sześć obszarów dostępności	– Regulamin Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia Uniwersytetu Zielonogórskiego – Regulamin zapewniania dostępności osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim – Regulamin zapewniania wsparcia osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim
Obszar 5. Rodzaje wsparcia edukacyjnego	
Wsparciem powinny być objęte osoby ze wszystkimi rodzajami niepełnosprawności	– Regulamin zapewniania dostępności osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim (standardy: dostępności dydaktyczno-badawczej, wsparcia indywidualnego) – Regulamin funkcjonowania Liderów-Asystentów oraz Adwokatów Społecznych na Uniwersytecie Zielonogórskim (standardy i procedury dotyczące wsparcia osób z ASD) – Regulamin zapewniania wsparcia osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim (standardy i procedury dotyczące wsparcia miękkie, w procesie kształcenia i badań naukowych osób ze szczególnymi potrzebami)
6. Szkolenia podnoszące kompetencje i wiedzę na temat osób ze szczególnymi potrzebami/osób z niepełnosprawnościami	
Zaawansowane szkolenia z poszczególnych zagadnień dotyczących niepełnosprawności – technologie, procedury, wsparcie psychologiczne, standardy wsparcia edukacyjnego etc.; szkolenia powinny być kompleksowe (tj. obejmować wszystkie sześć obszarów dostępności) i udokumentowane	– Regulamin zapewniania dostępności osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim (standardy wsparcia informacyjnego), – Regulamin zapewniania wsparcia osób ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Zielonogórskim (wsparcie kadry Uczelni poprzez organizację i finansowanie szkoleń, warsztatów), – Regulamin Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia Uniwersytetu Zielonogórskiego (pkt. 2, 1, d))

Źródło: opracowanie własne.

W Uczelni powołana jest Rada Studentów Niepełnosprawnych. Celem działalności Rady Niepełnosprawnych Studentów jest reprezentowanie interesów studentów niepełnosprawnych, wyrównywanie szans i pomoc osobom niepełnosprawnym studiującym na Uniwersytecie Zielonogórskim poprzez

prowadzenie działań z zakresu rehabilitacji integracji, społecznej i działalności informacyjnej. Do zadań Rady należy: (1) działanie na rzecz rozwoju studenckiego ruchu integracyjnego, poprzez organizowanie, wspieranie i propagowanie osób z niepełnosprawnością, (2) organizowanie spotkań, zebrań, seminariów o charakterze naukowo-dydaktycznym oraz warsztatowym, (3) współpraca z: organami władz UZ, kołami naukowymi, organizacjami i instytucjami działającymi na rzecz edukacji, opieki, wychowania i pomocy osobom jej potrzebującym, rodzinami dzieci specjalnej troski, zrzeszeniami i organizacjami studentów niepełnosprawnych na innych uczelniach, (4) inspirowanie i pomoc w rozwiązywaniu problemów studentów z niepełnosprawnością i upowszechnianie wiedzy o nich, (5) zbieranie przepisów i norm prawnych dotyczących osób niepełnosprawnych, obowiązujących w Polsce i Unii Europejskiej (Statut Rady Niepełnosprawnych Studentów Uniwersytetu Zielonogórskiego)¹².

¹² Informacje ze strony internetowej UZ (https://rozwoj.uz.zgora.pl/struktura/centrum/rada_studentow_z_niepelnosprawnosciami, dostęp:20-03-2023).

Rys.2 Umieszczenie Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia w strukturze organizacyjnej Uniwersytetu Zielonogórskiego, jako koordynatora dostępności i wsparcia

BIBLIOGRAFIA

Rozdział 1

1. Adaszyńska E., Projektowanie uniwersalne – dostępność i uczestnictwo dla wszystkich, „Uniwersytet Zielonogórski” 2017, 2, 16-18.
2. Damy I., Dokumenty elektroniczne: rodzaje, wymagania i funkcje, dok. online: <https://web.varico.pl/dokumenty-elektroniczne-rodzaje-wymagania-i-funkcje/>, dostęp: 08-02-2023.
3. Dostępność cyfrowa, dok. online: <https://www.gov.pl/web/dostepnosc-cyfrowa/cztery-zasady-dostepnosci-cyfrowej>, dostęp: 08-02-2023.
4. Dyrektywa 2016/2102 w sprawie dostępności stron internetowych i mobilnych aplikacji organów sektora publicznego, Dz.U.U.E.L.2016.327.1.
5. Interpelacja nr 1651, dok. online: <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=4E678BE6>, dostęp: 08-02-2023.
6. Jak wdrażać Ustawę o zapewnianiu dostępności?, dok. online: www.dostepnoscplus.gov.pl, dostęp: 08-02-2023.
7. Kaniuka W., Wpływ barier mentalnych oraz społecznych i zawodowych na jakość życia osób chorych lub niepełnosprawnych, dok. online: <https://opiniologia.pl/bariery-w-zyciu-osob-chorych-i-niepelno-sprawnych>, dostęp: 08-02-2023.
8. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r., Dz.U. 2012, poz. 1169.
9. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dok. online: https://bip.mkidn.gov.pl/pages/koor_dynator-do-sprawownego-traktowania/glowne-pojecia.php, dostęp: 08-02-2023.
10. Modelowy przykład zarządzania dostępnościowego, dok. online: https://docs.google.com/document/d/1PFjt5j-rty4wQ4f--1cbbXdc7wLS0a2j/edit?usp=share_link&oid=100297770775339952768&rtpof=true&sd=true, dostęp: 08-02-2023.
11. Najważniejsze zasady projektowania uniwersalnego obiektów obsługi podróżnych, dok. online: <https://utk.gov.pl/pl/aktualnosci/13674,Najwazniejsze-zasady-projektowania-universalnego-objektow-obslugi-podroznich.html>, dostęp: 08-02-2023).
12. Perdeus-Białek M., red., Odpowiedzialne wsparcie a zrównoważony rozwój: czyli o siedmiu zasadach wsparcia edukacyjnego będących filarami edukacji włączającej w szkolnictwie wyższym, Kraków 2020.
13. Projektowanie uniwersalne: objaśnienie koncepcji, dok. online: <https://budowlaneabc.gov.pl/stan-dardy-projektowania-budynkow-dla-osob-niepelnosprawnych/wprowadzenie/projektowanie-universalne-objasnienie-koncepcji/> dostęp: 08-02-2023.
14. Skorzystaj z dofinansowania do likwidacji barier technicznych, dok. online: <https://www.gov.pl/web/gov/skorzystaj-z-dofinansowania-do-likwidacji-barier-technicznych>, dostęp: 08-02-2023.
15. Szymczuk E., Pies asystujący: co mówią przepisy?, dok. online: <http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/304642>, dostęp: 08-02-2023.
16. Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, tekst jednolity Dz.U. 2022, poz. 2240.
17. Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się, tekst jednolity Dz.U. 2017, poz. 1824.
18. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, tekst jednolity Dz.U. 2023 poz. 100.
19. Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania, tekst jednolity Dz.U. 2020, poz. 2156.
20. Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych, Dz.U. 2019, poz. 848.
21. Uzasadnienie, dok. online: https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/82729/uzasadnienie_do_ustawy_19lipca_2019.pdf, dostęp: 08-02-2023.

Rozdział 2, 3, 4, 5 oraz 1 – wybrane pozycje

22. Bobkowicz-Lewartowska L., Autyzm dziecięcy: zagadnienia diagnozy i terapii, Kraków 2000.
23. Cierpiałowska T., Studenci z niepełnosprawnością: problemy funkcjonowania edukacyjnego i psychospołecznego, Kraków 2009.
24. Co warto wiedzieć o dostępności: broszura w tekście łatwym do czytania i zrozumienia, Warszawa 2022.
25. Cybulska R., Dryjańska J., Gotlin K., Kłoda M., Pomorska K., Pyzikiewicz A., Uczeń z zespołem Aspergera w szkole ogólnodostępnej, Warszawa 2016.
26. Dostosowanie instytucji i usług publicznych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami: poradnik, Warszawa 2020.
27. Duffy K., Grandin T., Rozwijanie talentów: ścieżki kariery dla osób z zespołem Aspergera i autyzmem wysokofunkcyjnym, Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych 2013.
28. Gajdzica Z., Dydaktyka specjalna: wokół wątków zaniechanych, zaniedbanych i nieobecnych, W: Z. Gajdzica, A. Klinik (red.), Wątki zaniedbane, zaniechane, nieobecne w procesie edukacji i wsparcia społecznego osób niepełnosprawnych:

- praca zbiorowa, Katowice 2004.
29. Jagielska G., Dziecko z autyzmem i zespołem Aspergera w szkole i przedszkolu, Warszawa 2010.
 30. Jak wdrażać Ustawę o zapewnianiu dostępności?, dok. online: www.dostepnoscplus.gov.pl, dostęp: 08-02-2023.
 31. Kilian M., Studenci z niepełnosprawnościami: doświadczenia, potrzeby, wyzwania, „Forum Pedagogiczne”, 2016/1, s. 267-282.
 32. Krauze A., Łucjanek A., Dziecko z autyzmem i zespołem Aspergera, Poznań 2017.
 33. Kruszewski K., (red.), Sztuka nauczania: czynności nauczyciela, Warszawa 1991.
 34. Niemierko B., Między oceną szkolną a dydaktyką: bliżej dydaktyki, Warszawa 1999.
 35. Nowak-Adamczyk D., Perdeus-Białek M., Szczoczarz U. (red.), Wyrównywanie szans: osoby niepełnosprawne na studiach przyrodniczych, Kraków 2011.
 36. Perdeus-Białek M. (red.), Odpowiedzialne wsparcie a zrównoważony rozwój: czyli o siedmiu zasadach wsparcia edukacyjnego będących filarami edukacji włączającej w szkolnictwie wyższym, Kraków 2020.
 37. Perdeus-Białek M., Nowak-Adamczyk D., Równe traktowanie na Uniwersytecie Jagiellońskim: przewodnik po zasadach wsparcia edukacyjnego dla studentów i doktorantów, Kraków 2013.
 38. Perdeus-Białek M., Sendur D., Wsparcie edukacyjne na Uniwersytecie Jagiellońskim: przewodnik dla studentów i doktorantów, Kraków 2017.
 39. Pisula E., Autyzm: przyczyny, symptomy, terapia, Gdańsk 2018.
 40. Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi: materiały dla nauczycieli, Platforma edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki, dok. online: <https://static.epodreczniki.pl/portal/f/res/RA6Y4U8sfpNqM/1611745673/2apRvZtKDqSmskFNWfvG5GgJKMaNqpcO.pdf>, dostęp: 20-05-2022.
 41. Poradnik dla nauczycieli akademickich, dok. online: https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2016/02_01/125801-poradnik.pdf, dostęp: 08-02-2023.
 42. Rafał-Łuniewska J., Czym są sensoryzmy u dziecka z autyzmem?, dok. online: <https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwilNGQ56n9AhXOvYsKHaamBUQF-noECB4QAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.ore.edu.pl%2Fwp-content%2Fplugins%2Fdownload-attachments%2Fincludes%2Fdownload.php%3Fid%3D24617&usg=AOvVaw2l2BHneBuxKpTTpQoTCsVA>, dostęp: 08-02-2023.
 43. Sękowska Z., Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej, Warszawa 1998.
 44. Spanier E. Dostosowanie wymagań edukacyjnych do potrzeb i możliwości uczniów, dok. online: <https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj6ore-tan9AhVvkIsKHZpVDLgQFnoECAsQAQ&url=https%3A%2F%2Fszkolawkatach.szkolnastrona.pl%2Findex.php%3F%3Dgetfile%26id%3D5&usg=AOvVaw0hDzCpE-Rel4HRK0IZzxN8q>, dostęp: 08-02-2023.
 45. Student z autyzmem w społeczności akademickiej, dok. online: <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2017/0125/124335-student-z-autyzmem-w-spolesznosci-akademickiej.pdf>, dostęp: 08-02-2023.
 46. Taylor P.G., Spektrum zaburzeń autystycznych: przewodnik dla początkujących, Warszawa 2011.

Rozdział 6

47. Informacje dotyczące Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych oraz tekst Konwencji, dok. online: <https://niepelnosprawni.gov.pl/art,49,dokumenty-organizacji-narodow-zjednoczonych>, dostęp: 08-02-2023.
48. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.
49. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r., Dz.U. 2012, poz. 1169, Dz.U. 2018, poz. 1217.
50. Regulamin przyznawania wsparcia ze środków dotacji na zadania związane ze stwarzaniem osobom z niepełnosprawnościami warunków do pełnego udziału w procesie przyjmowania na studia, do szkół doktorskich, kształceniu na studiach i w szkołach doktorskich lub prowadzeniu działalności naukowej na Uniwersytecie Zielonogórskim, zgromadzonych na Funduszu Wsparcia Osób Niepełnosprawnych, Zarządzenie nr 44 Rektora Uniwersytetu Zielonogórskiego z dnia 4 kwietnia 2020 r.,
51. Regulamin studiów na UZ, Uchwała nr 478 z dnia 27 kwietnia 2022 r.,
52. Regulamin świadczeń dla studentów Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zarządzenia nr 129 Rektora Uniwersytetu Zielonogórskiego z dnia 23 września 2022 r.
53. Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 lipca 2003 r. w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności, tekst jednolity Dz.U. 2021, poz. 857.
54. Statut Uniwersytetu Zielonogórskiego, tekst jednolity Uchwała Senatu Uniwersytetu Zielonogórskiego nr 468 z dnia 27 kwietnia 2022 r.,
55. Uchwała Rady Ministrów nr 27 z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Strategia na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030, M.P. 2021, poz. 218.
56. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, M.P. 1997, nr 50, poz. 475.
57. Ustawa o dostępności cyfrowej w pytaniach i odpowiedziach, dok. online: <https://widzialni.org/ustawa-o-dostepnosc>

- cyfrowej-w-pytaniach-i-odpowiedziach,new,mg,6,362, dostęp: 08-02-2023.
58. Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, tekst jednolity Dz.U. 2022, poz. 2240.
 59. Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się, tekst jednolity Dz.U. 2023, poz. 20.
 60. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, tekst jednolity Dz.U. 2022, poz. 574.
 61. Ustawa z dnia 27 lipca 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, tekst jednolity Dz.U. 2023, poz. 100.
 62. Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania, tekst jednolity Dz.U. 2020, poz. 2156.
 63. Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych, tekst jednolity Dz.U. 2023, po. 82.
 64. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, tekst jednolity Dz.U. 2022, poz. 2509.
 65. Uzasadnienie do ustawy o dostępności cyfrowej, dok. online, <https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiogIXouan9AhURq4sKHWPGAZMQFnoE-CAwQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.gov.pl%2Fattachment%2F53b99f60-e032-4549-9590-7ee0ac42c7e7&usg=AOvVaw3bzyTdRpsyt65HuuVAIDQM>, dostęp: 08-02-2023.
 66. Uzasadnienie, dok. online: https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/82729/uzasadnienie_do_ustawy_19lipca2019.pdf, dostęp: 08-02-2023.